

UNIVERZITET U SARAJEVU – FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

IDENTIFIKACIJA NADARENIH UČENIKA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Završni magistarski rad

MENTORICA

prof. dr. Lejla Kafedžić

STUDENTICA

Belma Čutura

Sarajevo, decembar, 2023.

UNIVERSITY OF SARAJEVO – FACULTY OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF PEDAGOGY

IDENTIFICATION OF GIFTED STUDENTS IN PRIMARY SCHOOL

Final master's thesis

MENTOR

prof. dr. Lejla Kafedžić

STUDENT

Belma Čutura

Sarajevo, december, 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	7
2. TEORIJSKI OKVIR RADA	5
2.1. Određivanje pojma nadarenosti.....	6
2.2. Teorijski pristupi nadarenosti.....	10
2.2.1. Teorijski pristupi nadarenosti usmjereni na urođenost (genetske faktore)	11
2.2.2. Teorijski pristupi nadarenosti usmjereni na kognitivne modele	15
2.2.3. Teorijski pristupi nadarenosti usmjereni na postignuće.....	16
2.2.4. Sistemski pristupi nadarenosti	18
2.3. Karakteristike nadarenih učenika	20
2.3.1. Intelektualno funkcioniranje nadarenih učenika	22
2.3.2. Osobine ličnosti nadarenih učenika	22
2.3.3. Karakteristike motivacije nadarenih učenika.....	23
2.3.4. Kreativnost kao osobina nadarenih učenika	24
2.3.5. Karakteristike socio-emocionalnog funkcioniranja nadarenih učenika	24
2.3.6. Specifičnosti ponašanja nadarenih učenika	26
2.4. Identifikacija nadarenih učenika u osnovnoj školi	26
2.4.1. Osnovni principi procesa identifikacije nadarenih učenika	28
2.4.2. Proces identifikacije nadarenih učenika u osnovnoj školi	30
2.4.3. Metode i instrumenti identifikacije nadarenih učenika.....	31
2.4.4. Izazovi identifikacije nadarenih učenika u osnovnoj školi	32
2.5. Odgoj i obrazovanje učenika koji su nadareni	34
2.5.1. Grupiranje kao metoda rada sa nadarenim učenicima	34
2.5.2. Ubrzavanje (akceleracija) kao metoda rada sa nadarenim učenicima	35
2.5.3. Obogaćivanje programa kao metoda rada sa nadarenim učenicima	35
3. METODOLOŠKI OKVIR RADA	37
3.1. Predmet istraživanja	38
3.2. Cilj istraživanja	39
3.3. Zadaci istraživanja.....	39
3.4. Istraživačka pitanja:.....	39
3.5. Metode istraživanja	40
3.6. Tehnike i instrumenti istraživanja	40
3.7. Uzorak istraživanja.....	41
3.8. Način realizacije istraživanja	42
4. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	43
4.1. Analiza i komparacija modela identifikacije koji se koriste u svijetu.....	44
4.1.1. Model identifikacije nadarenih učenika u Hrvatskoj	44
4.1.2. Model identifikacije nadarenih učenika u Crnoj Gori	47
4.1.3. Model identifikacije nadarenih učenika u Sloveniji	48

4.1.4.	Model identifikacije nadarenih učenika u Rusiji	50
4.1.5.	Model identifikacije nadarenih učenika u Engleskoj.....	52
4.1.6.	Model identifikacije nadarenih učenika u Sjedinjenim Američkim Državama.....	54
4.1.7.	Model identifikacije nadarenih učenika u Kanadi	56
4.1.8.	Model identifikacije nadarenih učenika u Kini.....	57
4.1.9.	Model identifikacije nadarenih učenika u Novom Zelandu.....	59
4.2.	Identifikacija nadarenih učenika u osnovnim školama Bosne i Hercegovine.....	62
4.3.	Ključni faktori identifikacije nadarenih učenika u osnovnih školama Bosne i Hercegovine	64
4.4.	Analiza instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika koji se koriste u svijetu i kod nas	66
4.4.1.	Instrumenti za identifikaciju namijenjeni nastavnicima	66
4.4.2.	Instrumenti za identifikaciju namijenjeni roditeljima.....	69
4.4.3.	Instrumenti namijenjeni vršnjacima i za samonominaciju učenika	71
4.5.	Kreiranje instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika	73
4.6.	Prijedlog modela identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama Bosne i Hercegovine	75
4.6.1.	Određivanje kriterija nadarenosti.....	75
4.6.2.	Organiziranje tima za podršku nadarenosti.....	77
4.6.3.	Postupak identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama	78
4.6.4.	Metode, tehnike i instrumenti identifikacije nadarenih učenika	80
5.	RASPRAVA	83
6.	ZAKLJUČAK.....	86
7.	LITERATURA	88
8.	POPIS GRAFIKONA I TABELA.....	93
9.	PRILOZI.....	94
9.1.	Popis priloga:.....	94
9.2.	Kreirani instrumenti u sklopu prijedloga modela identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama Bosne i Hercegovine.....	149

Sažetak

Rad se bavi procesom identifikacije nadarenih učenika u osnovnoj školi. Odgoj i obrazovanje nadarenih učenika koji svoj procvat doživljava početkom 20. stoljeća na posebno mjesto stavlja proces identifikacije. Identifikacija podrazumijeva proces kojim se prikupljaju bitne informacije o učenikovom razvoju, njegovim mogućnostima, sposobnostima, jakim i slabim stranama. Taj proces omogućava otkrivanje i prepoznavanje karakteristika nadarenosti i određivanje nivoa i profila nadarenosti kod učenika osnovnih škola. Značaj procesa identifikacije jeste u osiguravanju kvalitetnog odgoja i obrazovanja za svu djecu koje je u skladu sa njihovim mogućnostima, interesima, odnosno, koje je razvojno prilagođeno učeniku, te zadovoljava njegove odgojne i obrazovne potrebe. U svijetu postoje različiti modeli identifikacije nadarenih učenika. Mnogi od njih imaju zajedničke karakteristike koje se odnose na elemente, odrednice, načela i dimenzije modela. Razlike se uglavnom tiču metoda i tehnika kojima se vrši identifikacije učenika. Cilj ovog rada bio je kreirati model identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama koji bi se koristio u bosanskohercegovačkom kontekstu. Prilikom ostvarivanja cilja nužno je bilo analizirati i komparirati postojeće svjetske modele koji su ponudili osnovne elemente modela kao što su: sistemski, holistički i multidimenzionalan pristup nadarenosti, nadarenim učenicima i identifikaciji, promicanje inkluzivnih vrijednosti. Kreiranje bosanskohercegovačkog modela zahtijevalo je analizu trenutnog stanja, te su za tu svrhu intervjuirane pedagoginje osnovnih škola Bosne i Hercegovine koje uočavaju potrebu za razvojem i sistematizacijom procesa identifikacije. Uvid u instrumente za identifikaciju koji su u potrebi omogućilo je kreiranje instrumenata namijenjenim nastavnicima, roditeljima, vršnjacima i za samoprocjenu. Instrumenti su upotpunili prijedlog modela koji nudi osnovne sastavnice: određivanje kriterija nadarenosti, organiziranje tima za podršku, opis procesa identifikacije, te metode, tehnike i instrumente identifikacije nadarenih učenika. Rad daje uvid u značaj i potrebu za sistemskim, holističkim i cjelovitim pristupom samom fenomenu nadarenosti, odgoju i obrazovanju nadarenih učenika, te procesu identifikacije. Da bi se osiguralo kvalitetno obrazovanje usmjereno ka zadovoljavanju individualnih odgojnih i obrazovnih potreba neophodno je poznavanje komponenata i karakteristika nadarenosti, odnosno teorijskih postavki, od strane obrazovnih stručnjaka. Identifikacija nadarenih učenika predstavlja prvi korak u osiguravanju sistemske i kontinuirane podrške rastu i razvoju nadarenih osoba.

Ključne riječi: identifikacija nadarenih učenika, nadarenost, inkluzivni odgoj i obrazovanje, instrumenti za identifikaciju nadarenih učenika, model identifikacije.

Summary

The research deals with the process of identifying gifted students in elementary school. The upbringing and education of gifted students, which flourished at the beginning of the 20th century, places a special place on the process of identification. Identification involves the process of collecting essential information about the student's development, his possibilities, abilities, strengths and weaknesses. This process enables the discovery and recognition of the characteristics of giftedness and the determination of the level and profile of giftedness in elementary school students. The importance of the identification process is in ensuring quality upbringing and education for all children that is in accordance with their capabilities, interests, that is, that is developmentally adapted to the student and meets his educational and educational needs. There are different models for identifying gifted students in the world. Many of them have common characteristics related to the elements, determinants, principles and dimensions of the model. The differences mainly concern the methods and techniques used to identify students. The goal of this work was to create a model for identifying gifted students in elementary schools that would be used in the Bosnian context. When achieving the goal, it was necessary to analyze and compare existing world models that offered basic model elements such as: systemic, holistic and multidimensional approach to giftedness, gifted students and identification, promotion of inclusive values. The creation of the Bosnia and Herzegovina model required an analysis of the current situation, and for this purpose, teachers of primary schools in Bosnia and Herzegovina were interviewed who perceive the need for the development and systematization of the identification process. An insight into the identification instruments that are needed enabled the creation of instruments intended for teachers, parents, peers and for self-assessment. The instruments completed the proposed model that offers the basic components: determination of giftedness criteria, organization of a support team, description of the identification process, and methods, techniques and instruments for the identification of gifted students. The paper gives insight into the importance and need for a systemic, holistic and complete approach to the phenomenon of giftedness itself, the upbringing and education of gifted students, and the process of identification. In order to ensure quality education aimed at meeting individual educational and educational needs, knowledge of the components and characteristics of giftedness, i.e. theoretical assumptions, by educational experts is necessary. The identification of gifted students is the first step in ensuring systematic and continuous support for the growth and development of gifted persons.

Keywords: identification of gifted students, giftedness, inclusive upbringing and education, instruments for identifying gifted students, identification model.

1. UVOD

Nadareni učenici, odnosno učenici koji imaju iznadprosječno razvijene opće i/ili specifične sposobnosti unutar nekog područja ljudskog rada i djelovanja, čine 3-5% ukupnog dijela populacije. Mali postotak ljudi koji se svojim sposobnostima i karakteristikama ličnosti značajno razlikuju od prosjeka suočava se različitim izazovima u procesu adaptacije na svijet koji ih okružuje. Pred društvo, koje u svom sastavu ima nadarene pojedince, također se postavljaju određeni zadaci i uvjeti, koji zahtijevaju prilagodbu socijalnog, političkog, kulturalnog, te odgojno-obrazovnog sistema osobama različitih sposobnosti.

Ljudi svih dobnih skupina se međusobno razlikuju na osnovu različitih svojstava. Jedno od svojstava prema kojem se ljudi značajno razlikuju jesu njihove sposobnosti. U pogledu sposobnosti ljudi se razlikuju na osnovu pojave određene sposobnosti, njenog nivoa razvijenosti, intenziteta njenog manifestiranja, te po količini potrebnog vremena za vježbanje da bi određena sposobnost bila razvijena u najvećoj mogućoj mjeri. Također, ljudi se razlikuju i po vrstama sposobnosti i vještina koje se kod njih pojavljuju i razvijaju. Razlike na osnovu sposobnosti predstavljaju bogat resurs društvenog razvoja, jer raznolikost sposobnosti uvjetuje mnogostran doprinos ljudi koji čine određenu zajednicu.

U današnjem kriznom periodu, kada se mnoge zemlje suočavaju sa sve većim nedostatkom prirodnih resursa i bogatsva (ugalj, nafta, rude, vode), ljudski resursi, odnosno njihove sposobnosti, predstavljaju novi izvor društvenog opstanka (Stojaković, 2000). U tom slučaju su naročito značajni nadareni pojedinci koji svojim iznadprosječno razvijenim sposobnostima, jakim crtama ličnosti i izraženom motivacijom kreiraju raznolike inovacije koje će biti na raspolaganju širim društvenim masama i uvjetovati razvoj društva i čovječanstva. Takva uloga nadarenih osoba prepoznata je još u periodu razvoja prvih civilizacija kada su stari Grci, Egipćani i Kinezi prepoznavali njihov značaj za razvoj naroda i kultura. Pored toga što se nadareni pojedinci smatraju uzrokom društvenog razvoja, oni također mogu biti i njegova posljedica. Nadarenost je društveno uvjetovana pojava, gdje na razvoj različitih sposobnosti utiče (ne)poticajnost okoline. Odnos okoline prema nadarenim pojedincima, nivoi podrške koju primaju, položaj koji imaju u društvu, značajno doprinosi razvoju njihovih potencijala, te konačnom doprinosu za pojedinca i cjelokupno društvo.

Nadareni pojedinci se, zbog svojih specifičnih potreba, zahtjeva i očekivanja, mogu smatrati i određenim izazovom za okolinu u kojoj žive. S tim izazovima suočavaju se najprije njihove obitelji, potom nastavnici i cjelokupno školsko osoblje, te vršnjaci. Odgovoriti na njihove zahtjeve predstavlja vrlo težak zadatak koji traži razvoj različitih kompetencija kao što su roditeljske, nastavničke i društvene kompetencije.

Položaj, uloga i značaj nadarenih postaju sve češći predmet znanstvenog proučavanja nakon perioda Drugog svjetskog rata, gdje se njihova korist ponovo uočava kroz potrebu razvoja društava koja su se suočila sa različitim razaranjima i gubicima. Početak znanstvenog proučavanja nadarenosti vezuje se za istraživanja Lewisa Termana, koji je postavio temelje za dalje istraživanje. Veoma značajan doprinos dali su Howard Gardner i Francois Galton koji su, pored Termana naglašavali ulogu genetskih faktora u pojavi i razvoju iznadprosječnih sposobnosti. Dalja istraživanja su u kontekstu nadarenosti naglasila ulogu kognitivnih modela, odnosno, metakognicije nadarenih osoba u rješavanju problema. U tim pristupima naročito su značajna istraživanja Roberta Stenberga. Joseph Renzulli se smatra jednim od najznačajnijih stručnjaka u području nadarenosti, a za njegov rad vezuje se usmjerenost na postignuće, odnosno manifestnu nadarenost. Pojava i razvoj znanstvenog pristupa nadarenosti uvjetovali su različite koncepcije, koje su kao osnovu pojave nadarenosti smatrale različite faktore (genetske, okolinske, motivacijske), te konačno, dovele do savremenih pristupa fenomenu nadarenosti. U njima se pojava nadarenosti posmatra kao sistem u kojem značajnu i podjednaku ulogu imaju okolina i pojedinac. Nadarenost u ovom slučaju ovisi od kvaliteta njihove interakcije. U tom slučaju važna je poticajnost i podrška okoline, ali i aktivitet osobe, koji se iskazuje kroz ispoljavanje kreativnosti i motivacije.

Postojanje različitih teorijskih pristupa nadarenosti uvjetovalo je različito shvatanje nadarenosti i karakteristika koje nadareni pojedinci imaju. Među zajedničkim karakteristikama nadarenosti na osnovu teorijskih koncepcija moguće je ubrojati: iznadprosječno razvijene opće i/ili specifične sposobnosti, kreativnost, motivaciju, izražene crte ličnosti (samopoštovanje, samopouzdanje, perfekcionizam, idealizam, empatija i osjećaj za druge, solidarnost, pravednost, izraženi smisao za humor). Šarolike karakteristike nadarenih osoba daju mogućnost multidimenzionalnog i holističkog posmatranja nadarenosti. Takav pristup nadarenost ne čini jednodimenzionalnom pojavom koja se u prošlosti vezivala samo za iznadprosječno razvijene intelektualne sposobnosti, nego daje prostor i drugim osobinama i mogućnostima, koje u današnje vrijeme mogu biti veoma korisne i poželjne za razvoj društva.

Poznavanje teorijskih koncepcija i karakteristika nadarenosti važno je u osiguravanju adekvatne podrške koju nadareni pojedinci trebaju u svojoj lokalnoj zajednici. Jedan od najčešćih mitova koji se vezuje za nadarene pojedince jeste taj da oni mogu uspjeti bez obzira na podršku okoline. To se kroz mnoga istraživanja pokazalo netačnim. Jedan od osnovnih i najvažnijih načina pružanja podrške nadarenim pojedincima i faktor njihovog razvoja jeste odgoj i obrazovanje. Kvalitet odgoja i obrazovanja uvjetuje kvalitet života pojedinca, razvoj njegovih sposobnosti, te cjelokupni doprinos društvu. Samim tim, odgojno-obrazovno iskustvo nadarenog učenika važno je kako za samog pojedinca, tako i za društvo.

Odgoj i obrazovanje nadarenih učenika povezani su sa inkluzivnim obrazovanjem koje uvjetuje zadovoljavanje obrazovnih potreba svih učenika jedne školske zajednice. U kontekstu zadovoljavanja vrlo specifičnih odgojno-obrazovnih potreba nadarenih učenika važan je odnos škole i nastavnika prema nadarenim učenicima, ali i njihova pripremljenost za rad u takvom

okruženju. U svemu tome nastavnici, roditelji i školska zajednica trebaju pomoć i podršku u planiranju i organiziranju odgoja i obrazovanja nadarenih učenika.

Polaznu tačku kvalitetnog odgojno-obrazovnog iskustva nadarenih učenika predstavlja pravovremena, cjelovita i adekvatna identifikacija nadarenih učenika. Identifikacija podrazumijeva prepoznavanje učenikovih sposobnosti, karakteristika ličnosti, jakih strana i područja za unapređenje, te specifičnih obrazovnih potreba. Proces prepoznavanja i otkrivanja nadarenosti zahtijeva timski pristup odgojno-obrazovnih djelatnika i obitelji potencijalno nadarenog učenika. U takvim okolnostima moguća je primjena različitih metoda, tehnika i instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika, koja osigurava multidimenzionalan i multiperspektivan pristup nadarenosti, njenim karakteristikama i ličnosti pojedinca. Identifikacija nadarenih učenika zahtijeva razmatranje svih učenikovih karakteristika koje se tiču njegovog kulturalnog, psihološkog i socijalnog aspekta razvoja.

Kvalitetan proces identifikacije dovodi do prepoznavanja i razumijevanja specifičnih obrazovnih potreba koje učenik ima u nastavnom i vannastavnom procesu. Kada su potrebe prepoznate, pronalazi se optimalan način njihovog zadovoljavanja u cilju postizanja najboljih rezultata. Škola kroz upotrebu svih dostupnih resursa iz lokalne zajednice, kroz partnerstvo sa roditeljima i putem stručnog usavršavanja nastavnika, razvija svoje potencijale u području odgoja i obrazovanja nadarenih. Nastavnici se potiču na što raznovrsniju upotrebu metoda i oblika nastave kojom će unaprijediti kvalitet nastave, te motivisati učenike na vježbanje i razvoj potencijala. Među najčešćim oblicima rada sa nadarenim učenicima spadaju akceleracija, grupiranje i obogaćivanje. Od navedenih oblika, obogaćivanje pokazuje najbolje rezultate kako za nadarenog učenika tako i za njegove vršnjake. Obogaćivanje nastavnog procesa podrazumijeva primjenu raznolikih metoda i oblika nastave, te nastavnih tehnika i strategija kako bi se proces usvajanja znanja prilagodio učenikovim potrebama i mogućnostima. Jedan od primjera obogaćivanja je upotreba Dottrensovih nastavnih listića za razvoj. U današnjem društvu, upotreba tehnologije, različitih izvora znanja, mogućnost povezivanja sa ljudima na drugom kraju svijeta predstavlja značajan resurs za bogatije odgojno-obrazovno iskustvo i kreiranje poticajne sredine za učenje i istraživanje. U svemu tome, nastavnici imaju značajnu ulogu, te je nužno njihovo adekvatno pripremanje za rad sa nadarenim učenicima kroz formalno i neformalno obrazovanje.

Osnova ovog rada jeste proces identifikacije nadarenih učenika u osnovnoj školi. Bavljenje ovom temom ima teorijski i praktični značaj za područje odgoja i obrazovanja nadarenih, jer nudi osnovna saznanja o nadarenosti, njenim oblicima i karakteristikama iz različitih teorijskih pristupa, uvid u različite modele identifikacije i instrumente koji se koriste unutar procesa identifikacije. Praktični smisao ove teme leži u otkrivanju i mogućnosti korištenja različitih metoda, tehnika i instrumenata za identifikaciju učenika koji se mogu koristiti u osnovnim školama, te praćenju modela koji je kreiran u sklopu ovog istraživanja.

Cilj ovog istraživanja je bio kreiranje prijedloga modela identifikacije koji bi se koristio u osnovnim školama Bosne i Hercegovine. Njegovo ostvarivanje uvjetovano je analizom

postojećih modela identifikacije koji se koriste u svijetu, potom analizom instrumenata za identifikaciju, te analizom postojećeg stanja i izazova identifikacionog postupka u našim školama. Model podrazumijeva određeni sistem ili okvir koji kroz jasno određene korake i elemente predstavlja svojevrsan proces (Collins English Dictionary, 2023). U kreiranom prijedlogu model predstavlja okvir koji bi se mogao koristiti u svrhu uspostavljanja sistematičnog procesa identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama Bosne i Hercegovine.

Struktura ovog rada sastoji se od teorijskog okvira u kojem se nalaze informacije o nadarenosti, njenom određenju i definiranju, te teorijskim pristupima i karakteristikama nadarenih učenika. Teorijski okvir bavi se pojašnjavanjem postupka identifikacije, te načina prilagodbe odgojno-obrazovnog procesa potrebama i zahtjevima nadarenih učenika. Metodološki dio rada odnosi se na analizu i interpretaciju prikupljenih podataka. U metodološkom dijelu rada prikazane su najvažnije informacije koje se tiču postojećih modela identifikacije nadarenih učenika. Pored prikaza postojećih modela i instrumenata predstavljen je i prijedlog modela identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama Bosne i Hercegovine, te popratni instrumenti namijenjeni nastavnicima, roditeljima, vršnjacima i potencijalno nadarenim učenicima.

2. TEORIJSKI OKVIR RADA

*„Somewhere,
something incredible is waiting to be known.“*

Carl Sagan

2.1. Određivanje pojma nadarenosti

Određivanje nadarenosti se na našim prostorima uglavnom vezivalo za iznadprosječne rezultate, naročite sposobnosti za neko područje čovjekovog djelovanja, te za talentirane osobe našeg društva. Nadarenost se, kako među naučnom javnošću, tako među širom društvenom javnošću povezuje sa prirodnom predispozicijom i po rođenju datom sposobnošću za postizanje visokih rezultata u određenom području. Djeca koja su nadarena, kao i odrasle osobe koje pokazuju znake nadarenosti, uglavnom se predstavljaju kao potencijali napretka zajednice i društva kojeg su dio.

Temeljno polazište svakog pristupa koji se bavi nadarenošću, ali i pojašnjenja pojedinaca o fenomenu nadarenosti, čine sposobnosti. Sposobnosti, prirodne ili stečene, predstavljaju preduvjet djelotvornosti, brzine i vještine bavljenja tjelesnom ili mentalnom aktivnosti sa uspješnim ishodom u određenoj situaciji, te je njihovo postojanje povezano sa stepenom uspješnosti obavljanja neke aktivnosti (Hrvatska enciklopedija, 2021). Karakteristično za sposobnosti jeste njihova izvršna mogućnost da se određena aktivnost izvrši u osiguranim optimalnim uslovima, za koju nije potrebno dodatno vježbanje (Brković, 2011). Moguće je razlikovati opće i specifične sposobnosti na osnovu kojih se uočavaju znatne razlike u uspješnosti i kvalitetu postignuća pojedinaca u istim ili sličnim aktivnostima.

Razlike među ljudima obzirom na sposobnosti su neminovne i prisutne u svim dobnim skupinama, različitim kulturama i grupama kojima ljudi pripadaju. Različiti spektar sposobnosti predstavljaju resurs razvoja društva kroz mogućnost davanja različitog individualnog doprinosa, a uslov za to je prepoznavanje jakih strana i mogućnosti svakog člana zajednice i društva. Sposobnosti su, u određenoj populaciji ljudi, raspoređene po Gausovoj krivoj. Gausova kriva, raspodjelu određene ljudske sposobnosti objašnjava kroz postojanje pojedinaca koji imaju prosječno razvijenu datu sposobnost, potom određeni broj pojedinaca koji datu sposobnost imaju na nižem, odnosno višem razvojnom stepenu. Odnos pojedinaca koji imaju prosječno razvijene sposobnosti u populaciji je najviši, dok se broj pojedinaca sa niskom, odnosno, visokom razvijenim sposobnostima simetrično smanjuje (Koren, 1989). U većini populacija fokus je usmjeren na pojedince sa prosječno razvijenim sposobnostima, dok se pojedinci sa niskom ili visokom razvijenim sposobnostima zanemaruju i stavljaju u drugi plan. Adekvatnim pristupom ljudskim sposobnostima u različitim populacijama moguće je njihovo unapređenje i jačanje cjelokupnih kompetencija, što će dovesti do individualnog i društvenog blagostanja.

Unapređenje obrazovnih sistema zemalja Europe i svijeta, povezano sa intenzivnim razvojem društva, omogućilo je viši stepen razumijevanja fenomena nadarenosti i pružilo prostor za sve veći broj psiholoških i pedagoških istraživanja na temu ovog fenomena. Intenzivno zanimanje i razvoj istraživanja nadarenosti vezan je za kraj 19. i početak 20. stoljeća, kroz koje su ogroman doprinos proučavanju nadarenosti dali Gransis Golton i Luis Terman (Altaras, 2006). Početna proučavanja nadarenosti postavila su temelje daljeg znanstvenog istraživanja ovog fenomena i omogućila razvoj odgoja i obrazovanja nadarenih učenika.

Određivanje nadarenosti vezuje se za postojanje iznadprosječnih sposobnosti za izvršenje određene aktivnosti ljudskog rada i djelovanja. Međutim, nadarenost je mnogo širi i dublji fenomen u odnosu na visoko razvijene sposobnosti i njeno definiranje predstavlja izazov mnogim teoretičarima i praktičarima koji svoj rad posvećuju nadarenosti. Multidimenzionalnost nadarenosti koja počiva na izuzetnim sposobnostima, izrazitoj kreativnosti i jakim motivacijskim odrednicama predstavlja polaznu tačku sa koje treba da počne promišljanje o nadarenosti. Neke od najznačajnijih teorijskih određenja nadarenosti, prema Koren, (1989: 9) jesu:

- „Nadarenost je svojevrsan sklop osobina na osnovu kojih je pojedinac u jednom ili više područja ljudskih djelatnosti sposoban trajno postizati izrazito visok natprosječan učinak.“
- „Nadarenost je rezultanta naročito povoljno kombinovanih nasljednih osobina i njihove interakcije sa stimulirajućom efikasnom okolinom i samoaktivitetom određenog pojedinca.“
- „U komponiranju nadarenosti sudjeluju tri grupe osobnih determinirajućih faktora: opće i specifične sposobnosti, kreativnost te splet brojnih karakteristika ličnosti i motivacije.“
- „Pojam nadarenosti označava dvoslojnu pojavu: potencijalnu i manifestnu nadarenost. Iz potencijalne (latentne) nastojimo prognozirati manifestnu (pojavnu) nadarenost.“
- „Nadarenost se očituje u različitim pojavnim oblicima. Što je nadarenost univerzalnija, to je u svakodnevnom životu i rjeđa, pa kod konkretnog pojedinca obično dominira jedan ili manji broj manifestnih oblika nadarenosti.“
- „U svom pojavnom obliku nadarenost se izražava u dva aspekta: u stvaranju novih duhovnih i materijalnih proizvoda (kreativnost) i u naučnoj primjeni usvojenih spoznaja na unapređivanju različitih područja djelatnosti (erudicija, inovacija).“

Pregledom teorijskih pretpostavki nadarenosti primjećuje se multifaktorski uticaj na pojavu i razvoj nadarenosti, te povezanost i isprepletenost pristupa koji naglašavaju uticaj nasljeđa i pristupa koji značaj pridaju uticajima okoline u kojoj se individua razvija. U navedenim teorijskim oznakama nadarenost je predstavljena kao predispozicija pojedinca da, zahvaljujući rođenjem datim izuzetno razvijenim sposobnostima, bilo općim ili specifičnim, u poticajnom okruženju u kojem pojedinac ima izrazitu želju, volju i motivaciju za uspjehom, pri tome pokazujući veliku dozu kreativnosti i jakih crta ličnosti, kreira i primijenjuje inovacije.

U pokušaju određivanja osnovnog faktora nastanka i razvoja nadarenosti, istraživači ovog područja došli su do različitih zaključaka i spoznaja vezanih za fenomen nadarenosti. Na postojanje razlika u definisanju i određivanju nadarenosti uticali su mnogi faktori među kojima jesu: vremenski kontekst istraživanja, prethodne spoznaje o nadarenosti, razvoj nauke i tehnologije, otvorenost i spremnost društva za istraživanjem društvenih fenomena, te u vjerovatno najvećoj mjeri, pristup kojim su se vodili istraživači. Nadarenost se, prema Čudina-Obradović (1991) posmatra na sljedeće načine:

- ***Nadarenost kao visoka opća intelektualna sposobnost*** – razlike među pojedincima uočavaju se kroz testove inteligencije, gdje osobe koje imaju iznadprosječne rezultate spadaju u nadarene osobe i karakterišu se izrazitom sposobnošću snalaženja u novim situacijama, razumijevanju apstraktnih pojmova i odnosa, brzom i učinkovitim sticanju znanja, te sposobnosti za velika postignuća. Ovom pristupu nedostaje odnos produktivnosti, gdje se nadarenost vezuje za konzumaciju znanja i cjelokupna pažnja umjerena je intelektualnoj sposobnosti što može uvjetovati vezanost samo za akademsko područje.
- ***Nadarenost kao produktivno-kreativna sposobnost*** – u osnovi promišljanja o nadarenosti jeste mogućnost stvaranja, odnosno, produkcije konkretnih i originalnih rezultata kroz aktivnu upotrebu znanja u cilju davanja društveno poželjnih i korisnih proizvoda, gdje je nadarenost društveno uvjetovana i priznata. Pod tim se podrazumijeva manifestni oblik nadarenosti koji se može javiti u dva oblika: kreativnost i erudicija, odnosno, inovacija. Značaj ove definicije je u razlici između pasivnog primanja i aktivne primjene stečenog znanja, koja pojedincu daje mogućnost da se smatra nadarenim ukoliko pokazuje sposobnost stvaranja kreativnih i originalnih postignuća u određenom području ljudske djelatnosti.
- ***Nadarenost kao sposobnost kvalitetne upotrebe misaonih procesa*** – metakognicija je u uskoj vezi sa nadarenosti jer adekvatno poznavanje vlastitih spoznajnih procesa i adekvatno upravljanje misaonim procesima (planiranje, odlučivanje i kontroliranje) daje prednost nadarenim osobama prilikom rješavanja problema u različitim životnim situacijama, gdje poznate elemente rješavanja problema, zahvaljujući jakoj motivaciji i kreativnosti, mogu iskoristiti na inovativan, drugačiji i zanimljiv način.
- ***Nadarenost kao visoka područno-specifična sposobnost*** – većim razumijevanjem fenomena nadarenosti dovelo se do spoznaje da je za nadarenu osobu pored visoke intelektualne mogućnosti, karakteristično i izrazito umijeće u jednom specifičnom području koje pored jake motivacije, kreativnosti i angažmana pojedinca, uz optimalnu podršku okoline rezultira kreativnim produktom određene sfere ljudskog djelovanja.

Navedena shvatanja nadarenosti ukazuju na različite načine njene pojavnosti u društvu i odgojno-obrazovnom okruženju. Sveobuhvatniji pristup istraživanju i dublje razumijevanje razvoja, pojavnosti i usavršavanja nadarenosti doveli su multidimenzionalne percepcije nadarenosti koja se može posmatrati kao skup svih navedenih shvaćanja nadarenosti. Samo takav multidimenzionalni pristup nadarenosti koji ne isključuje niti jedan od opisanih shvaćanja daje mogućnost definiranja i određivanja nadarenosti u njenom punom kapacitetu i značenju. Savremeni pogled na nadarenost treba biti u skladu sa širinom ljudskih potencijala, bogatsvu ličnosti i njihovih individualnih razlika u društvu optimalnih, kvalitetnih i ravnopravnih mogućnosti. Kroz posmatranje nadarenosti kao višeslojne i složene pojave koja se u populaciji, kod nadarenih pojedinaca manifestira na različite i unikatne načine (Koren, 2013) u obzir se

uzimaju njene različite komponente. Pri tome ne odvajajući visoke intelektualne sposobnosti, jake karakteristike ličnosti, motivaciju, metakogniciju i produktivnu mogućnost kreiranja proizvoda u specifičnoj djelatnosti u interakciji sa stimulirajućom okolinom, stvarajući od njih neodvojivu cjelinu i temeljni okvir nadarenosti.

Postojanost pojedinaca koji su se svojim angažmanom i ličnim karakteristikama izdvajali iz prosjeka i društvenih normi, oduvijek su privlačili pažnju onima kojima su ljudsko ponašanje i osobitosti rasta i razvoja čovjeka bili interesantni fenomeni. U tom procesu nastale su različite definicije nadarenosti što ukazuje na njenu složenost i multifaktorsku uvjetovanost, ali i važnost za društvo, njegov prosperitet, kvalitetan odnos i pristup prema nadarenim osobama i fenomenu nadarenosti u cjelini.

Ne postoji univerzalna definicija nadarenosti, koja se može definitivno prihvatiti i smatrati važećom u svim kontekstima. Brojnost definicija i pristupa ukazuje na njenu složenost, višeslojnost i bogatstvo, a njihov zajednički značaj i smisao jeste sve veće razumijevanje nadarenosti iz različitih uglova i aspekata. Jedna od široko postavljenih definicija nadarenosti podrazumijeva da je ona cjeloživotni konstrukt kojeg čine sposobnosti, kreativnost, znanja, vještine, osobine ličnosti, stavovi i interesi, pri čemu su bitne podržavajuće obiteljske, odgojno-obrazovne i društvene okolnosti (Erdeš Babić, Mirosavljević, 2021, prema Rački, 2018). Bitan dio ovog određenja jeste opisivanje nadarenosti kao cjeloživotnog konstrukta upućujući na to da se nadarenost i njeni oblici razvijaju tokom vremena. Za taj razvoj neophodno je kvalitetno iskustvo učenja i istraživanja u optimalnom okruženju.

Worrell, Subotnik, Olsewski-Kubilius (2019) smatraju da je nadarenosti postizanje izvanrednih rezultata u određenom polju ljudske djelatnosti u odnosu na vršnjake. U određivanju nadarenosti često se spominje poređenje stepena razvoja u odnosu na vršnjake što predstavlja referentni okvir za procjenu i jedan od pokazatelja nadarenosti.

Kroz prošlost, pojam nadarenosti se uglavnom odnosio na intelektualnu nadarenost i nadprosječno razvijene intelektualne sposobnosti. Danas se značajno proširilo razumijevanje nadarenosti, a predmet promišljanja je odnos između potencijalne i manifestne nadarenosti. Postoje pristupi koji u određivanju nadarenosti veću pažnju usmjeravaju na potencijal, dok drugi pristupi fokus stavljaju na stvarne rezultate, odnosno, postignuća pojedinca u određenom području rada i djelovanja (Stojaković, 2000). U određivanju nadarenosti kreativnost je postala jedan od najznačajnijih pokazatelja, jer upravo mogućnost stvaranja inovacija u određenom području razlikuje nadarenog pojedinca od ostatka populacije. Time se u koncept nadarenosti, pored općih sposobnosti, uključuju i specifične sposobnosti koje su značajne za postignuće, odnosno, produkt nadarenosti (Cvetković-Lay, 2022). Time se značajno povećao spektar područja nadarenosti i dao prostor pojedincima da pokažu svoje sposobnosti koje su bitne za individualni i društveni razvoj.

Kombinacija pristupa, odnosno, uvažavanje potencijala i postignuća učenika značajno pridonosi većem razumijevanju nadarenosti, te olakšava identifikaciju učenika koja će dovesti do kvalitetnog odgojnog i obrazovnog iskustva učenika. U tom slučaju uzrast učenika predstavlja važan faktor prilikom identificiranja, jer djeca ranijeg razvojnog uzrasta ne mogu svoja postignuća i rezultate pokazati u tolikoj mjeri, te kontinuirano promatranje i praćenje potencijala treba biti u fokusu nastavnika i roditelja.

Dabrovski se, prema (Stojaković, 2000), bavio istraživanjem psihičke osjetljivosti pojedinaca i njihovom ulogom u razvoju i manifestiranju nadarenosti. Svojim istraživanjem pronašao je pet vrsta psihičke osjetljivosti koje mogu biti indikator potencijala pojedinca, čije učešće i intenzitet povećavaju razvojni potencijal. Razvojni potencijal se u ovom slučaju posmatra kao optimalni nivo razvoja koji pojedinac postiže u optimalnom okruženju (Stojaković, 2000). Vrste psihičkih osjetljivosti su: psihomotorna, senzualna, intelektualna, imaginativna i emocionalna osjetljivost. Psihičke osjetljivosti se u odnosu na nadarenost mogu posmatrati kao vrste nadarenosti. Postoji mogućnost da određene osobe imaju naglašenu određenu osjetljivost u odnosu na druge osobe što može predstavljati nadarenost u tom području (npr. emocionalna darovitost, intelektualna nadarenost i slično).

Dugi razvoj istraživanja i promišljanja o nadarenosti doveo je do toga da se u određivanju nadarenosti u jednakoj mjeri važnim smatraju unutrašnji i vanjski faktori. Potencijal pojedinca se razvija tokom vremena. Na taj razvoj, pored genetskih faktora, utiču i okolinski faktori, te društveni odnosi koji vladaju u određenoj društvenoj sredini (Radeka, 2018). Pored toga, važan faktor jesu i individualne osobine pojedinca, bilo stečene ili naslijeđene, a odnose se na temperament, motivaciju i samopouzdanje koje svojim intenzitetom uvjetuju ispoljavanje sposobnosti i manifestiranje nadarenosti.

U određivanju pojma nadarenosti veoma je bitno razlikovati nadarenost od talentiranosti. Pojmovi nadarenosti i talentiranosti se često shvataju kao sinonimi jer se između njih ne uočavaju bitne razlike. Razlike se odnose na to da je termin nadarenosti širi pojam koji može uključivati talentiranost. Nadarenost uključuje postojanje iznadprosječno razvijenih općih i specifičnih sposobnosti, dok se talentiranost vezuje za razvijene specifične sposobnosti unutar jednog razvojnog područja (Osmić, 2010). Razlikovanje nadarenosti i talentiranosti moguće je uočiti i u kontekstu izražavanja sposobnosti. U pogledu nadarenosti izražavanje sposobnosti moguće je bez prethodnog uvježbavanja, dok je u slučaju talenta potrebno prethodno sistemsko razvijanje i uvježbavanje sposobnosti. U tom kontekstu ne treba isključivati ulogu poticajne okoline koja svim pojedincima olakšava dostizanje uspjeha u skladu sa njihovim mogućnostima.

2.2. Teorijski pristupi nadarenosti

Početak znanstvenog promišljanja i istraživanja nadarenosti, kao društvenog i prirodnog fenomena, vezuje se za 19. i početak 20. stoljeća. Za početak znanstvenog proučavanja nadarenosti bitan je rad Lewisa Termana, koji se smatra ocem obrazovanja nadarenih. Svoj doprinos, Lewis Terman, dao je kroz dugogodišnju studiju slučaja kojom je postavio temelje

samim longitudinalnim istraživanjima, testovima inteligencije, odgoja i obrazovanja nadarenih učenika. Za njegov rad vezuje se i začetak procesa identifikacije, stvaranje posebnog kurikulumu za nadarene učenike, akceleracije i grupiranja, jednih od osnovnih metoda rada sa nadarenim učenicima (Warne, 2019). Dao je okvir i osnovne smjernice u kojima treba da teče odgoj i obrazovanje nadarenih učenika, a naredna istraživanja su na osnovu nedostataka njegovog pristupa unaprijedila područja koja su bila zanemarena.

Raznolikost definiranja i objašnjenja nadarenosti, karakteristika nadarenih učenika i pristupa koji objašnjavaju uzroke i manifestiranje nadarenosti u odgojno-obrazovnim institucijama i društvu, govore o specifičnosti i složenosti ovog koncepta. Mnogobrojni pristupi u čijoj su suštini različita shvaćanja o uzroku, pojavnosti i odgojno-obrazovnim procesima govore o tome da nadarenost u svojoj punini, nije jednodimenzionalna pojava, nego multifaktorski uvjetovana prirodna i društvena pojava kojoj se, kao takvoj, treba pristupiti na multidimenzionalan način, holističkim pristupom nadarenom djetetu i za njega specifičnoj nadarenosti.

Stručnjaci u području odgoja i obrazovanja nadarenih osoba kreirali su mnoge teorijske pristupe koji imaju različite poglede o tome kako nastaje nadarenost, te šta je ključno za njen adekvatni razvoj i usavršavanje, kako bi se potencijal djeteta primijetio i ostvario. Razlike u pristupima su vezane za preovladavajući faktor, koji je za neke naučnike izvanrednost u sposobnostima, za druge je to kognitivna razvijenost, za neke je presudni faktor okolina ili sami rezultat nadarenosti i slično. Vlahović-Stehić (2008) navodi prijedlog podjele osnovnih definicija i teorijskih pristupa nadarenosti koji su predstavili Mönks i Mason 1993. godine. Na osnovu toga, teorijski pristupi su podijeljeni na sljedeći način:

- pristupi usmjereni na urođenost (genetske faktore),
- pristupi usmjereni na kognitivne modele,
- pristupi usmjereni na postignuće,
- sistemski pristupi.

Vlahović-Stehić (2008) smatra da svaki od navedenih teorijskih koncepcija posjeduje naučno utemeljenje, čime je uvjetovana teorijska, ali i praktična važnost navedenih pristupa koja se ogleda u postojanju naučnih implikacija za rad sa nadarenim učenicima u odgojno-obrazovnim institucijama. Navedeni pristupi bit će opisani u nastavku teksta kroz predstavljanje najznačajnijih teorija koje su nastale u okviru pristupa i njihovih utemeljitelja.

2.2.1. Teorijski pristupi nadarenosti usmjereni na urođenost (genetske faktore)

Sam naziv ovog pristupa govori o tome da njegovi predstavnici u osnovi nastanka nadarenosti vide urođene osobine djece, odnosno, da nadarenost posmatraju kao nasljednu pojavu i karakteristiku sa kojom se djeca rađaju. Osobine djece, koje se smatraju odlikama nadarenih osoba, u shvaćanju ovog pristupa, prisutne su zbog genetskih faktora. Samim tim, moguće je zaključiti da ovaj pristup pretpostavlja da genetski faktori osiguravaju potencijal za izvanredno postignuće koji je vidljiv u značajnom razvoju nekih od područja. Područja razvoja mogu biti:

generalne intelektualne sposobnosti, specifične akademske sposobnosti, školske i kreativne sposobnosti, sposobnosti vođenja i rukovođenja, umjetničke sposobnosti i psihomotorne sposobnosti. Navedeno daje informaciju da je osnovna odrednica nadarenosti ovog pristupa sposobnost djeteta. Ono što je uočljivo kao dobra strana ovog pristupa jeste širok spektar sposobnosti u kojima djeca mogu pokazati značajno postignuće, samim tim pokazuje shvaćanje nadarenosti u širem smislu manifestiranja, ne čineći je ograničenom na jedno područje čovjekovog djelovanja (osim zaključaka Lewisa Termana).

Predstavnici ove grupe teorijskih pristupa jesu Lewis Terman, Howard Gardner i Francis Galton. Na njihovim shvatanjima temelji se cjelokupno istraživanje nadarenosti, te i sami razvoj odnosa i unapređenja rada sa nadarenim osobama, kako bi, potencijal, koji im je prema njihovom mišljenju, dat prirodom, mogli adekvatno iskoristiti za lični i društveni razvoj. U tome leži i društvena uvjetovanost i značaj nadarenosti, jer ono što društvo smatra poželjnim, korisnim i neophodnim, bit će podržano od sistema u kojem osoba raste i razvija se.

Lewis Terman je kroz dugogodišnje longitudinalno istraživanja (*Genetička studija darovitosti*) pratio i analizirao 1528 djece koje je smatrao intelektualno nadarenim. Istraživanje je započelo 1920. godine, koje su nakon njegove smrti nastavili njegovi saradnici. Osnovu nadarenosti Terman je vidio u intelektualnoj sposobnosti i visokoj inteligenciji. Na visoko razvijene intelektualne sposobnosti prema njegovom mišljenju ne utiče okolina. Da bi se pojedinac smatrao nadarenim njegov IQ trebao je biti 135. Rasprostranjenost nadarenosti je predvidio u jednom postotku ukupne populacije. Skupina djece koja je pokazivala IQ iznad 135 nazvana je *termiti* i praćena je tokom razvoja i odrasle dobi. Djeca skupine termiti pored izražene inteligencije pokazivala su i izraženo fizičko zdravlje, u skladu s tim i napredni motorni razvoj, bila su društveno prilagodljivija, te da su u odrasloj dobi većina njih završila fakultete, bili izrazito uspješni u profesionalnom životu i karakterizirali se visokom produktivnosti. Jedna od članova, Melita Oden, nastavila je proučavanje nadarenost, a njena istraživanja su pokazala da na razvoj nadarenosti utiču mnogi drugi faktori kao što su emocionalna stabilnost, socioekonomski status, porodični i socijalni kontekst, odnosno različiti unutrašnji i vanjski faktori (Gladwell, 2009). Njegov rad bio je podloga za nastavak istraživanja i dobijanje širih saznanja o fenomenu nadarenosti, koja su dovela do unapređenja znanstvenog posmatranja nadarenih učenika i njihovog odgoja i obrazovanja.

Iako je Termanov doprinos neprikosnoven i od velikog značaja za razvoj istraživanja nadarenosti, iz savremene perspektive uočene su različite zamjerke i nedostaci njegovog pristupa, koji u prvom planu navode preveliku usredotočenost na IQ, zanemarivanje okolinskih faktora i mogućnosti koje podržavajuća okolina daje, te davanje podrške sistemu meritokracije u kojem se kreira elita (termiti) pojedinaca koji posjeduju određene sposobnosti (Warne, 2019). Izdvajanje skupine iz cjelokupne populacije, nazivajući je određenim imenom, kao i rasizam u uzorkovanju (95-99% ispitanika bili su pripadnici bijele rase), prema mnogima (Winner, 2005; Warne, 2019) ukazuje na prisustvo predrasuda i diskriminacije što je moglo dovesti do zanemarivanja i isključivanja potencijalno nadarenih osoba zbog određenih karakteristika

njihove ličnosti. Postoje podaci (Gladwell, 2009) da su Termanovi psiholozi analizirali, te potom iz studije isključili dva učenika osnovne škole, koji su nakon njihovog školovanja, rada i usavršavanja dobili Nobelove nagrade, William Shockley za izum tranzistora, a Luis Alvarez za fiziku. Razlog isključivanja je, prema njihovom mišljenju, nedovoljno visok IQ. Određivanje ljestvice i potrebnih ostvarenih bodova na testu inteligencije doveli su do neadekvatne identifikacije nadarenih učenika, njihovog zanemarivanja i diskriminacije na osnovu jednog parametra njihovih ukupnih mogućnosti.

Howard Gardner tvorac je *teorije višestrukih inteligencija* putem koje naglašava postojanje prvenstveno sedam, potom osam i na kraju devet različitih neovisnih specifičnih sposobnosti koje se razvijaju istovremeno sa generičkim odnosno općim sposobnostima, te samim tim, čine dio intelektualnog kapaciteta pojedinca. Sposobnosti smatra biopsihološkim potencijalom pojedinca koje se razvijaju u poticajnom društvu (Altaras, 2006). Do tih saznanja došao je na osnovu nalaza koji govore o postojanju neovisnih funkcija mozga analizirajući njegovo neurološko i fiziološko funkcionisanje (Čudina-Obradović, 1991). Gardner smatra da svaka osoba ima posebnu odnosno unikatnu, za sebe specifičnu, kombinaciju sposobnosti (Vlahović-Štetić, 2008), koje ukoliko su iznadprosječno razvijene stvaraju nadarenost kod pojedine osobe. Pri tome, Gardner ne umanjuje vrijednost niti jedne sposobnosti kao ni unikatne kombinacije sposobnosti, uz to naglašavajući važnost sredine i okolinskih faktora u kojim pojedinac živi i razvija svoje sposobnosti. Inteligenciju i razvoj sposobnosti, kao i nadarenost smatra društveno uvjetovanom gdje količina podrške, stvaranje optimalnih uvjeta, stavovi o određenoj ljudskoj djelatnosti i određenim sposobnostima, kulturni uticaj, tradicija i religija, mogu značajno uticati na razvoj sposobnosti i nadarenosti, kao i njen krajni rezultat i količinu produktivnosti. Društvena klima u kojoj pojedinac živi može se karakterisati poticajnošću ili nepoticajnošću u zavisnosti da li se pojedinac izlaže poticajima i podražajima, da li mu se omogućava optimalna sredina za razvoj. Također, razvoj nadarenosti ovisi o tome šta društvo podrazumijeva pod inteligencijom. Često se pod inteligencijom smatraju prve tri sposobnosti koje Gardner navodi, dok se ostale zanemaruju i ne predstavljaju kao prostor razvoja i unapređenja. To usko razumijevanje inteligencije i nadarenosti može biti ograničavajuće za samu osobu i društvo u kojem živi. Gardner samu inteligenciju definiše kroz društveni uticaj, smatrajući je mogućnošću pojedinca da riješi određeni problem ili obavi određenu aktivnost koja se smatra važnom u jednoj ili više kultura (Morgan, 2021). Nadarenost je samim tim, društveno uvjetovana pojava u kojoj odnos okoline prema određenom području sposobnosti određuje uslove za dalji razvoj.

Prema Gardneru, devet sprecificiranih ljudskih sposobnosti koje on naziva inteligencijama čine (Arnold, Fonseca, 2004):

1. Logičko-matematička inteligencija,
2. Verbalna inteligencija
3. Prostorna inteligencija,
4. Muzička inteligencija,
5. Kinestetska inteligencija,

6. Intrapersonalna inteligencija,
7. Interpersonalna inteligencija,
8. Naturalistička inteligencija,
9. Egzistencijalna inteligencija.

Ovako predstavljen spektar ljudskih sposobnosti olakšava shvatanje i razumijevanje nadarenosti, njenu klasifikaciju, te razlikovanje stilova rada i učenja u učionici što je vrlo značajno u osiguravanju kvalitetnog odgojno-obrazovnog rada. Mnogobrojnost ljudskih sposobnosti u kojima pojedinac može pokazati izvrsnost uslov su društvenog dopinosa i unapređenja, pogotovo u današnjim okolnostima kada su raznovrsnost i multidimenzionalnost vrlo traženi i korisni u različitim društvenim situacijama gdje timski rad i multidisciplinarnost mogu biti kreatori raznih inovacija koja koriste širim društvenim masama.

Naglašavajući značaj Gardnerove teorije važno je spomenuti uticaj na obrazovne prilike i mogućnosti nadarenih učenika, gdje je on sam, prema (Arnold, Fonseca, 2004) naglašavao važnost kreiranja područno-specifičnih programa u kojima bi se osiguravala poticajnost, diferencirani i individualizirani pristup djeci, njihovim sposobnostima i potrebama, kao i jačanje partnerstva sa obiteljima i zajednicama kako bi se razvio holistički pristup djeci, poticala znatiželja i motivacija. U Gardnerovim promišljanjima moguće je primijetiti ideje Univerzalnog dizajna za učenje kroz poticanje prilagođavanja obrazovnog procesa raznovrsnim obrazovnim potrebama i stilovima učenja kroz koje će učenici, u različitim predmetima, moći iskazati svoje jake strane i savladati nastavnu jединicu, te samim tim biti aktivni učesnici vlastitog učenja. Upotreba različitih načina poticanja potpunog razumijevanja sadržaja i osiguravanje podrške na putu akademskog postignuća uvjetovana je adekvatnim odgovorom na unikatnost učenika u jednom razredu i školi.

Kritike teorije višestrukih inteligencija uglavnom se vežu za širinu definiranja inteligencije i nedostatak empirijskih istraživanja kojima bi dokazao svoja viđenja i stavove koje je uglavnom temeljio na subjektivnosti, potom za teškoće koje se javljaju prilikom razlikovanja inteligencija i sposobnosti gdje su pojmovi vrlo ujednačeni bez granica u njihovom poimanju (Calik, Birgili, 2013; White, 2016). Međutim, kombinacija sa ostalim pristupima i shvatanjima sposobnosti i nadarenosti umanjila bi djelovanje navedenih nedostataka i potakla veću objektivnost i razumijevanje višestrukih inteligencija.

Francis Galton, pisac knjige *Nasljedna genijalnost* (1969), o nadarenosti govori kao o produktu nasljednih faktora koji osiguravaju prirodnu i urođenu sposobnost, predstavljenu kao spoj intelekta i ličnosti pojedinca. U knjizi se bavio analiziranjem istaknutih ličnosti i njihovih nasljednika, čime je zaključio da se nadarenost genetski prenosila (Huzjak, 2006). Nadarenost kao takva dovodi do ekstremnog odstupanja od prosjeka kako bi se postigla izvrsnost, uvjetovana genetskom predispozicijom i postojanjem nadarenosti u bližoj obitelji. Pored Termana se smatra začetnikom unapređenja promišljanja i razvoja teorijskih koncepcija o nadarenosti, na kojima se temelje ostale teorije i ostali pravci definiranja nadarenosti. Pored značajnog doprinosa u

određivanju nadarenosti, njegova promišljanja o nadarenosti bila su od koristi i za početne konstrukcije i temelje odgoja i obrazovanja nadarenih učenika. Za postojanje nadarenosti veže i prisustvo čvrstih snaga volje koja je ključna u stvaranju postignuća uvjetovanih postojanjem sposobnosti. Samim tim, pojedinac svoj vlastiti kapacitet koji mu je dat genetskim prenosom, uz nagon i motivaciju za uspjehom i eminentnošću dovodi do potpunog vrhunca.

Galtonu se zamjera potpuno odbacivanje i umanjivanje značaja okoline i okolinskih faktora u stvaranju i razvoju nadarenosti, iako je i on boravio u poticajnom okruženju (Golub Krajina, 2022). Smatrao je da će se nadarenost ispoljiti bez obzira na kvalitet okolinskih faktora. Odstupanje od prosjeka bit će uočeno i onda kada su okolinski uvjeti neadekvatni i potpuno nepodržavajući, pri čemu Galton nije obraćao pažnju na to da i nadareni članovi porodice pored gena kojima je, prema njegovom mišljenju, nadarenost uvjetovana, dijele i zajednički prostor, poticaje, ekonomske, društvene i političke prilike za razvoj.

2.2.2. Teorijski pristupi nadarenosti usmjereni na kognitivne modele

Autorima i istraživačima ove skupine teorijskih koncepcija pažnju su, pored intelektualnih sposobnosti, privlačili načini kognitivnog funkcioniranja, odnosno mehanizmi i unutrašnje strukture spoznajnih procesa koji dovode do uspješnih rezultata. Bavili su se analiziranjem cjelokupnog razvojnog i sazajnog puta od samog postojanja iznadprosječne sposobnosti do izvanrednog postignuća, odnosno, procesa dolaska do rješenja, pristupa kojim nadareni učenici prilaze problemu i rješavaju ga. U ovom pristupu glavni problem istraživanja jeste pamćenje, procesuiranje informacija, procesi rješavanja problema, te kognitivne strategije koje koriste nadareni učenici. Prema, (Čudina-Obradović, 1991) glavno mjesto ovog pristupa zauzima metakognicija, odnosno, znanje o vlastitim spoznajnim procesima, zajedno sa svojim sastavnicima, to jeste, dvjema vrstama informacija kojima raspolažu osobe svjesne svojih kognitivnih procesa. To su: metakognitivno znanje i metakognitivne vještine. U ovom slučaju prepoznaje se kombinacija deklarativnog i proceduralnog znanja u svrhu stvaranja proizvoda.

Poznavanje metakognitivnih vještina nadarenih osoba pruža dublji uvid u njihove karakteristike, ali i daje više podataka o stilovima učenja i mišljenja nadarenih učenika, što omogućava individualizirani pristup uz adekvatni odgovor na potrebe učenika. Ovaj pristup naglašava potrebu kvalitetnijeg rada sa djecom u funkciji razvoja mišljenja i osposobljavanje učenika za rješavanje problema.

Robert Stenberg, tvorac *Trijarhijske teorije intelektualnog funkcioniranja*, smatra se najznačajnijim predstavnikom ove grupacije teorijskih koncepcija koje nadarenost vide u kombinaciji intelektualnih sposobnosti i adekvatnih strategija rješavanja problema kako bi potencijal koji imaju, a on se javlja u formi razvijene sposobnosti, mogli iskorisiti u stvaranju ekspertize i uspjeha u određenom društvenom području. Stenberg nadarenima smatra one koji svoje metakognitivne vještine, vještine učenja i mišljenja, te deklarativno i proceduralno znanje i motivaciju kombiniraju i češće koriste na različite načine i u različitim situacijama što dovodi do bržeg napredovanja i dostizanja izvrsnosti (Vlahović-Štetić, 2008). Rzvijeni kognitivni modeli i

svjesnost o njima, nadarenim pojedincima omogućava inovativne strategije rješavanja problemskih i stresnih situacija koje su sastavni dio života. Sve to povezano je sa kreativnosti koja pomaže otkrivanju drugačijih, maštovitih i inovativnih puteva ka rješenju problema. Sternberg u svojoj teoriji naglašava da uspjeh u školi i životu zavisi od postojanja različitih vrsta inteligencije, koje on dijeli u 3 kategorije, a to su: **komponencijalni tip inteligencije** (*analitička inteligencija*), **iskustveni tip** (*kreativna inteligencija*) i **kontekstualni tip** (*praktična inteligencija*) (Čudina-Obradović, 1991). Koja inteligencija dolazi do izražaja zavisi od prirode zadataka koji se stavljaju pred učenike. Ukoliko se zahtijeva davanje jednog tačnog odgovora do izražaja dolazi analitička inteligenciju, dok u situacijama kada se od učenika traži dublje razumijevanje problema, otkrivanje, istraživanje i pretpostavljanje preovladava kreativna inteligencija. Praktična inteligencija stupa na snagu onda kada je u pitanju rješavanje problema, te se od učenika zahtijeva implementacija različitih, poznatih ili nepoznatih strategija rješavanja problema. Altaras (2006) navodi kako su „čisti“ slučajevi navedenih inteligencija rijetki, te se uglavnom javlja njihova kombinacija tako da se često susreću oblici analitičko-kreativne, analitičko-praktične, kreativno-praktične, te „savršeno izbalansirane inteligencije“ koja se karakteriše visoko razvijenim navedenim sposobnostima, što u odgojno-obrazovnoj praksi omogućava fokusiranje na jake strane učenika. U ovoj teoriji kombinuje se statički i dinamički pogled na nadarenost, kroz postojanje visoke sposobnosti, koja kroz interaktivni odnos metakognitivnih vještina, vještina učenja i mišljenja, znanja, motivacije i konteksta rezultira ekspertnosti u određenom području (Koren, 2012). To naglašava potrebu se da u odgojno-obrazovnom okruženju učenicima pruži prilika za sticanje iskustava učenja u raznolikim uvjetima koji zahtijevaju primjenu različitih vještina.

Uz veliki broj doprinosa za određivanje darovitosti i njenih sastavnica, te unapređenje odgojno-obrazovnog pristupa nadarenim učenicima, za teoriju se veže nedostatak empirijske podrške.

2.2.3. Teorijski pristupi nadarenosti usmjereni na postignuće

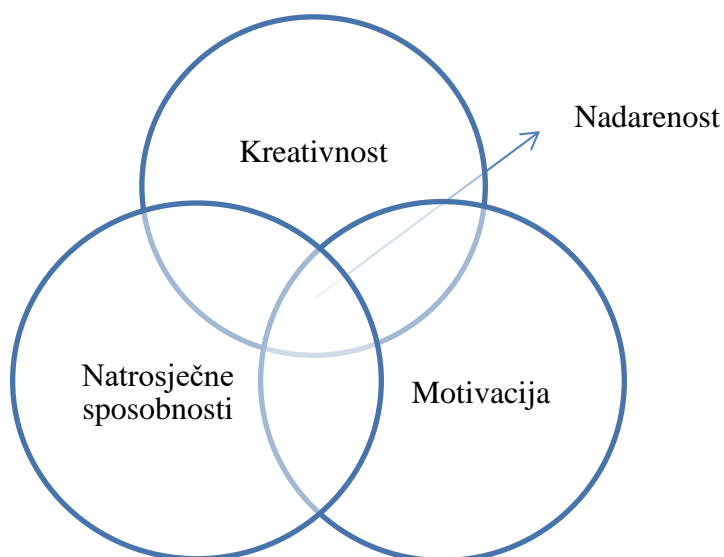
Ova grupa pristupa u svojoj osnovi bavi se analiziranjem faktora koji omogućavaju ostvarivanje potencijala pojedinca u određenoj sferi ljudske djelatnosti (Orkoša, Ravić, 2018). U ovom pristupu fokus se stavlja na kombinaciju faktora, kako unutrašnjih, vezanih za ličnost pojedinca, tako i vanjskih faktora koji odražavaju poticajnost i nivo podrške iz okoline. Natprosječan rezultat kroz prizmu ovog pristupa pored izloženosti poticajnim faktorima naglašava važnost njihove interakcije na kojoj se temelji njihov uticaj na pojedinca. U središtu ovog pristupa nalazi se promišljanje o razlici između potencijala i postignuća, kao i procesu u kojem potencijal postaje postignuće kroz interakciju faktora koja rezultira produktivnom, odnosno manifestnom nadarenosti. Važnost učinka može se ogledati u kontinuiranom radu i predanosti kako bi se ostvario uspjeh koji je uvjetovan različitim okolinskim, ličnim ali i kontekstualnim faktorima koji na različite načine mogu uticati na postignuće. U ovom pristupu može doći do zanemarivanja okolinskih faktora kao i poticajne i emocionalno sigurne klime koja potiče razvoj jakih strana i osobina pojedinca.

Promišljanje o ovom pristupu u kontekstu odgoja i obrazovanja nadarenih učenika daje mogućnost osvrta na kreiranje sredine za učenje, atmosfere u kojoj se učenje odvija kao i vrijednosti koje se promiču u obrazovnom i društvenom okruženju, a tiču se postignuća i procesa od prvobitne ideje do proizvoda, odnosno da li je društvu u fokusu samo postignuće ili vrednuje i proces.

U kontekstu obrazovnih prilika i nadarenosti kao mješavine različitih faktora ističe se **Joseph Renzulli** koji je kreirao *Troprstenastu teoriju nadarenosti*. U svojoj teoriji produktivnost u određenom području djelovanja vidi kroz manifestaciju interakcije *nadprosječne sposobnosti, motivacije (predanosti zadatku) i kreativnosti*. Svaki od ovih faktora neophodan je za manifestaciju nadarenosti, odnosno, kako Altaras (2006) opisuje pojavu nadarenosti na presjeku sva tri kruga. Faktori nadarenosti su u stalnoj vezi i odnosu sa sredinom i kontekstualnim uslovima, što daje prostor promišljanja o privilegovanim i neprivegovanim dijelovima društva, te ravnopravnosti u pristupima odgojnim i obrazovnim uslovima. Fokus na jednu karakteristiku nadarenosti, odnosno, uzimanje u obzir samo potencijal sa kojim pojedinac dolazi u odgojno-obrazovnu sredinu ne garantira postignuće i kontinuirani učinak u određenom području. Kroz učinak i interakciju faktora, te prelomno područje u kojem se manifestira nadarenost Renzulli ovaj vid nadarenosti razlikuje od školske nadarenosti koju vidi kroz visoke bodove na testovima, sposobnost učenja za ocjenu i ispunjavanje tradicionalnih normi kojima se definiše nadarenost.

Kao kritiku Renzulijevog pristupa moguće je navesti privilegovani odnos prema pojedincima koji dolaze iz stabilnijih okolina sa optimalnim uslovima rada i učenja, te manju šansu za identificiranje nadarenosti kod učenika slabijih uslova, gdje motivacija i kreativnost ne mogu doći do izražaja zbog opresije kojoj su izloženi, gdje se uočava odnos ravnopravnosti i pristupa kvalitetnom obrazovanju. Što skupa dovodi do elitiziranja koncepta nadarenosti i odgoja i obrazovanja.

Grafikon 1 Troprstenasta teorija nadarenosti

2.2.4. Sistemski pristupi nadarenosti

Sistemska posmatranje nadarenosti pruža mogućnost da se nadarenost posmatra kao cjelina kroz otkrivanje i razumijevanje njenih komponenata, te razumijevanja odnosa između njih i same cjeline. Kroz cjelovito razumijevanje komponenata i njihovih odnosa koji kreiraju nadarenost kao cjelinu, moguće je šire, dublje i svestrano razumijevanje koncepta nadarenosti, bez zanemarivanja njenih sastavnica i ograničavanja na jednu dominirajuću komponentu.

U sistemskom pristup, sistem čine pojedinac i njegovo okruženje (Ziegler, Phillipson, 2012). Uočava se međudjelovanje okoline i nadarenosti i nemogućnost odvajanja elemenata (nadarenih pojedinaca) od cjeline (društva kojeg su dio). U kvalitetu podrške koju okruženje pruža pojedincu ogleda se mogućnost u kojoj će pojedinac svoj potencijal predočiti u produkt, odnosno, proizvod (Altaras, 2006). Sistemski koncept nadarenosti temelji se na svim prethodnim pristupima koji su nastali tokom vremena. Analizirajući njihove jake i slabe strane, te spoznaje do kojih se došlo, otkriveno je snažno djelovanje okoline na razvoj nadarenosti, kao i veliki nedostatak tradicionalnih koncepta koji su u prvi plan stavljali karakteristike pojedinaca, ne osvrćući se na karakteristike okoline u kojoj se pojedinac razvija. Podrška, bilo kvalitetna ili nekvalitetna, nije dobijala potrebnu pažnju, pa je došlo do preovladavanja mišljenja kako nadareni pojedinci uspijevaju i bez podrške, što je danas utvrđeno kao jedan od mitova koji se vežu za nadarene osobe.

U analiziraju uloge koju okolina ima na razvoj pojedinca važno je pomenuti Bronfenbrennerovu sistemsku teoriju individualnog razvoja koja promatra međusobno povezane fenomene i daje okvir razumijevanja zajedničkog funkcioniranja komponenti jednog sistema koji utiču na razvoj pojedinca (Pašalić Kreso, 2012). Povezujući navedeno sa nadarenosti, uočava se uticaj bliže okoline (obitelji, vršnjaka) i šireg društvenog konteksta (odgojno-obrazovnih institucija, stavova, mišljenja i vrijednosti koje vladaju u kulturnom, političkom i ekonomskom uređenju društva kojeg je pojedinac dio).

„Izvrsnost je produkt sistema“ (Ziegler, Phillipson. 2012:10) u kojem se pruža adekvatni društveni podsticaj, obogaćeno okruženje za učenje koje odgovara potrebama pojedinca koje se ogleda u optimalnim uslovima za rad i učenje, kao i kroz podršku koja dolazi sa različitih nivoa, počevši od obitelji, nastavnika, vršnjaka pa sve do obrazovnih vlasti koje kreiraju programe za nadarene učenike i pružaju im mogućnosti za ostvarenje uspjeha. Prema tome, Ziegler i Phillipson (2012) zaključuju kako izvrsnost nije smještena samo u pojedincu, nego je manifestacija cjelokupnog sistema u kojem podržavajuće okruženje za učenje ima vodeću ulogu. U razvoju nadarenog pojedinca učestvuje cjelokupni sistem, odnosi, pojave i procesi koji u njemu vladaju.

Jedan od najznačajnijih predstavnika ove kategorije jeste **Heller Munich**, tvorac *Multifaktorskog uzročnog modela nadarenosti* u kojem povezuje djelovanje faktora nadarenosti (inteligencija, kreativnost, specifične osobine), osobine ličnosti (motivacija, samokontrola), rezultirajuća područja učinka, te karakteristike okoline (poticaji, obrazovni nivo roditelja, odnosi

u obitelji i društvu, školska klima i slično). U navedenom modelu fokus se stavlja na kombinaciju kognitivnih i nekognitivnih faktora gdje se njihovi uticaji povezuju, te na taj način djeluju na postignuće pojedinca u nekom području nadarenosti. Multifaktorski pristup omogućava zadovoljavanje određenih zahtjeva kako bi se istraživanja u području nadarenosti usmjerila više ka samom procesu konceptualiziranja sposobnosti i vještina, otkrivanju kako se kognitivne sposobnosti pretvaraju u postignuća, te kako teče proces sticanja znanja i koja je njegova uloga. U ovom modelu su bitni preduvjeti za postignuće, a mogu se ticati ličnih karakteristika, te karakteristika okoline i odnosa u okolini (Heller, Perleth, Keng Lim, 2005). Navedeni model podsjeća na važnu ulogu okoline u razvoju djeteta i njegovih sposobnosti, prvenstveno nadarenosti u poticajnom okruženju za učenje. Nedostatak ove teorije moguće je uočiti u slučaju dominacije okoline koja može preći u forsiranje djeteta, što može rezultirati negativnim posljedicama na kognitivni i socio-emocionalni razvoj djece (Sekulić Majurec, 1995). Pritisak i velika očekivanja od okoline mogu biti izvor velikih frustracija kod učenika, što može rezultirati negativnim posljedicama.

Abraham Tannenbaum predstavio je *Petfaktorski model nadarenosti* u kojem se za ostvarenje potencijala koji nosi nadarena osoba, pored njenih ličnih karakteristika, važnim smatraju i kontakti sa okolinom, koji, ukoliko su poticajni i kvalitetni olakšavaju manifestiranje nadarenosti (Koren, 2013). Tannenbaum produktivnost vidi kao spoj intelekta, različitih specifičnih sposobnosti, kombinacije nekognitivnih osobina, izazovne okoline, te faktora sreće u određenom ključnom trenutku života. Navedeni faktori, od kojih svaki ima dinamičku i statičku dimenziju, trebaju biti uključeni u određenoj mjeri koja je neophodna za manifestiranje nadarenosti. Važnost faktora ovisi također od vrste nadarenosti i specifičnog područja djelovanja, međutim neopodna je uključenost svih kako bi potencijal došao do izražaja. Sistemski pristupi nadarenosti omogućavaju izlaz iz njenog tradicionalnog i psihometrijskog posmatranja (Altaras, 2006) osiguravajući značajno mjesto i važnost segmentu produktivnosti, manifestiranja i primjene nadarenosti u realnim, svakodnevnim životnim okolnostima u kojima se ogleda razvoj pojedinca i društva.

Predstavljanje stukture nadarenosti, kao i odnosa među komponentama nadarenosti predstavljenih u prethodnom dijelu, značajno je za njeno razumijevanje i šire posmatranje koje predstavlja osnovu za lakše i kvalitetnije identificiranje nadarenih učenika. Kroz poznavanje najznačajnijih teorijskih pristupa moguće je pratiti razvoj određivanja pojma nadarenosti, faktore koji na nju utiču, te njihove uticaje koji u različitim kontekstima mogu imati pozitivne ili negativne učinke, te u odgojno-obrazovnom kontekstu ulogu škole, vršnjaka i obitelji u prepoznavanju i razvoju nadarenosti. Različiti pristupi nadarenosti se međusobno nadopunjuju i pomažu boljem razumijevanju svojstava nadarenosti kod učenika.

2.3. Karakteristike nadarenih učenika

Na osnovu pregleda teorijskih koncepcija nadarenosti moguće je uočiti da postoje mnoga područja ljudske djelatnosti u kojima se iznadprosječnost može manifestirati, te da nadarenost nije univerzalna. Znaci nadarenosti vidljivi su još u predškolskom periodu gdje se uočava kvalitativno različit razvoj kada djeca pokazuju rano i brzo sazrijevanje, učenje na kvalitativno drugačiji način i veću dozu samostalnosti u odnosu na vršnjake, te zanos u ovladavanju vještinama kada djeca osjećaju snažnu unutrašnju motivaciju i izražen interes za određeno područje (Cvetković-Lay, 2002). Mogućnost ranog prepoznavanja veoma je bitna za pružanje adekvatne podrške djetetovom rastu i razvoju. Obzirom na različita područja sposobnosti u kojima se nadarenost može pojaviti, mogući pokazatelji nadarenosti mogu biti (Koren, 2012):

- sposobnost prerade informacija, brzo i lako učenje, razvijen rječnik, radoznalost;
- neovisnost i originalnost mišljenja, otvorenost uma, sklonost ka improvizaciji, preferiranje kompleksnih zadataka;
- dobro razvijene vještine manipulacije predmetima, preciznost u pokretima, izražena koordinacija, visok stepen tjelesne energije;
- osjećaj za prostorne odnose, značajna sposobnost opažanja, naročito detalja, sposobnost oponašanja, kreativno muzičko, glumačko, likovno i literarno izražavanje;
- prihvatanje odgovornosti, prilagodljivost i fleksibilnost, spremnost na saradnju i timski rad.

Karakteristike nadarenog učenika koje su iznadprosječno razvijene, a vežu se za određeno područje sposobnosti, manifestiraju se u različitim situacijama, bez velike količine napora, moguće ih je uočiti u različitim kontekstima. Na osnovu predstavljenih teorijskih koncepcija nadarenosti, moguće je kreirati tabelarni prikaz specifičnih karakteristika nadarenosti obzirom na mišljenja najznačajnijih teoretičara tih pristupa.

Tabela 1 Karakteristike nadarenih učenika

Teorijski pristup usmjeren na:	Predstavnik	Sposobnosti	Kreativnost	Motivacija	Socioemocionalne sposobnosti
Genetske faktore	Terman	Intelektualne Sposobnosti visok IQ	Kreativno mišljenje	Želja za postignućem Znatiželja i radoznalost	Empatija
	Gardner	Višestruke inteligencije		Intrinzična motivacija	Emocionalna inteligencija Inter i

					intrapersonalna inteligencija
Kognitivne modele	Stenberg	Vještine učenja, mišljenja i metakognitivne vještine	Originalnost i nekonvencionalnost	Intrinzična motivacija Želja za uspjehom Posvećenost zadatku	Emocionalna inteligencija Empatija Osjećaj za druge Rezilijentnost
Postignuća	Renzulli	Iznad prosječne sposobnosti	Ključna osobina	Posvećenost zadatku	Osjetljivost na podražaje Empatija Emocionalna složenost i intenzivno doživljavanje osjećaja
Savremeni pristupi nadarenosti	Tannenbaum	Intelektualne sposobnosti Specifične sposobnosti	Divergentno mišljenje Originalnost Razigranost i znatiželja Integriranje ideja	Intrinzična motivacija Posvećenost interesima	Pozitivna slika o sebi Samopouzdanje

U tabeli broj 1 predstavljena su mišljenja i pogledi najpoznatijih predstavnika teorijskih koncepcija nadarenosti u pogledu njenih najznačajnijih karakteristika. Karakteristike se odnose na iznadprosječno razvijene sposobnosti, kreativnost, motivaciju, te mišljenje naučnika u pogledu pokazatelja socio-emocionalnog razvoja nadarenih učenika. Kao najčešće spomenuta sposobnost javlja se intelektualna sposobnost. Većina stručnjaka kreativnost smatra važnom odrednicom nadarenosti i primijećeno je njeno raznoliko manifestiranje u obliku originalnosti, divergentnog mišljenja i znatiželje. Motivacija uglavnom dolazi iznutra, te nadareni učenici pokazuju posvećenost, želju i volju za napretkom i uspjehom. Kao važan segment socio-emocionalnog razvoja pojavljuje se empatija i jaka osjetljivost za osjećaje drugih ljudi.

U nastavku rada ponuđen je opis najvažnijih karakteristika nadarenih učenika, koji sadrži dio o intelektualnom funkcioniranju, osobinama ličnosti nadarenih učenika, njihovoj kreativnosti i motivaciji, potom socio-emocionalnom razvoju, te specifičnostima ponašanja učenika koji su nadareni.

2.3.1. Intelektualno funkcioniranje nadarenih učenika

Intelektualno funkcioniranje javlja se u dva oblika: konvergentno i divergentno mišljenje koji se međusobno razlikuju po broju mogućih rješenja za problemsku situaciju. Kod konvergentnog mišljenja nalazi se jedno moguće rješenje za problem, dok se u divergentnom mišljenju, putem kreativnosti i inovativnosti pronalazi veći broj mogućih rješenja i ishoda. U savremenim pristupima nadarenosti fokus se stavlja na divergentno mišljenje, gdje kreativnost i motivacija dolaze do izražaja u podržavajućoj sredini za učenje. Konvergentno mišljenje vezano je za tradicionalne pristupe nadarenosti i bilo je u fokusu psihometrijskih procjena nadarenih učenika. Nadareni učenici se u kontekstu intelektualnog funkcioniranja, od učenika prosječnih sposobnosti razlikuju po metakognitivnim sposobnostima, brzini obrade informacija, brzini uočavanja problema i pronalaska rješenja, sposobnosti usmjeravanja pažnje na relevantne informacije, pamćenju i sposobnosti pretraživanja dugoročne memorije, uočavanju odnosa među pojavama u prirodi i društvu, kao i selekciji podražaja i informacija koje uočavaju i primaju iz okoline (rana usmjerenost na područje interesa) (Koren, 1989; Čudina-Obradović, 1991; Vlahović-Stetić, 2008). Intelektualno funkcioniranje predstavlja biološku osnovu razvoja nadarenosti, od potencijala do produktivnosti, čemu doprinosi iskustvo učenja, rada i kombiniranja sposobnosti u optimalnom okruženju za učenje.

2.3.2. Osobine ličnosti nadarenih učenika

Zahvaljujući novijim teorijskim pristupima nadarenosti uočena je važnost mnogih drugih faktora osim intelektualnog funkcioniranja u manifestiranju nadarenosti. Među njima jak uticaj imaju osobine ličnosti koje svojim intenzitetom i kombinacijom dovode do uspješnosti u određenom području djelovanja. Vrlo često su indikator o kojem ovisi da li će se određena kombinacija iznadprosječno razvijenih sposobnosti uočiti (Gagne, 2000). Iskorištavanje potencijala pojedinca u velikoj mjeri ovisi o njegovim crtama ličnosti koje se odnose na nošenje sa stresnim i problemskih situacijama, izgrađenoj slici o sebi i drugim osobinama koje definišu položaj pojedinca u okolini.

Prema Vlahović-Stetić (2008) najznačajnije karakteristike ličnosti koje su neophodne za ostvarivanje nadarenosti su:

- **Otvorenost prema novom iskustvu** – očituje se u postojanju izražene radoznalosti i uzbuđenja koje proces učenja i istraživanja nosi.
- **Pozitivna slika o sebi** – podrazumijeva pozitivno izgrađen pojam o sebi, koji se zasniva na adekvatnom znanju o vlastitim mogućnostima, osobinama i postignućima. Potom od realnih očekivanja koje se javljaju u formi *idealnog ja* i *željenog ja* koje je u saglasju sa realnim ja. *Realno ja* i *željeno ja* se procjenjuje u raznim okolnostima, te dovodi do samovrednovanja koje predstavlja nivo samopoštovanja. Nadareni učenici pokazuju razlike u pogledu samopoštovanja. Mnogi imaju izgrađenu pozitivnu sliku o sebi u odnosu na svoje vršnjake, dok u području samosvijesti i samopouzdanja ne postoji značajne razlika.

- **Autonomija** – podrazumijeva dva nivoa: socijalni i kognitivni nivo. Na socijalnom nivou nadareni učenici pokazuju društvenu neovisnost koja se očituje u zadržavanju vlastitih stavova, mišljenja i percepcija bez obzira na vladajuće mišljenje društva. Pokazuju neovisnost i u odnosima sa drugim ljudima, gdje do izražaja dolazi samostalnost i nezainteresovanost za saradnju u radu i djelovanju. Na kognitivnom nivou javljaju se dva tipa autonomije: ovisnost o polju, te neovisnost o polju. Razlike među njima jesu u otpornosti na djelovanja vanjskih faktora, društveni kontekst i prilagodbu okruženja. Važna komponentna autonomije jeste osjećaj kontrole nad okolinom i svijest o tome šta i kako utiče na ponašanje (vanjsko ili unutrašnje mjesto kontrole). Unutrašnje mjesto kontrole, odnosno svijest o vlastitom djelovanju dovodi do veće ustrajnosti, spremnosti za preuzimanje odgovornosti, te veću količinu inicijative.
- **Otpornost na stres** – povezana je sa kognitivnom procjenom situacije, te unutrašnjim faktorima koji dovode do savladavanja stresnih situacija. Nadareni učenici pokazuju veću otpornost na stres koji vide kao izazov i mogućnost rješavanja problema. Pokazuju manju količinu ispitne anksioznosti u odnosu na vršnjake. U stresnim situacijama kao odbrambeni mehanizam suočavanja sa stresom koriste i humor.

Navedene i opisane osobine ličnosti predstavljaju veoma snažan faktor u manifestiranju nadarenosti, koje međusobnom kombinacijom, te kombinacijom sa specifičnim sposobnostima uvjetuju ostvarivanje iznadprosječnih rezultata. U ovom slučaju bitan je i način na koji nadareni pojedinac sam percipira svoje osobine ličnosti, kako ih vrednuje i koristi u svom djelovanju. Da li će navedene osobine ličnosti doći do izražaja ovisi u velikoj mjeri od kvalitete okruženja u kojem pojedinac boravi, društvenog konteksta, kao i od karakteristika motivacije, koja pored osobina ličnosti i razvijenih sposobnosti čini neizostavan faktor nadarenosti.

2.3.3. Karakteristike motivacije nadarenih učenika

Nadareni učenici karakterišu se izraženom intrinzičnom motivacijom u kojoj različiti motivi, kao pretpostavljena stanja usmjeravaju organizam ka cilju (Rathus, 2000). Sa motivima su povezane potrebe, odnosno stanja lišenosti, a kod nadarenih osoba dominiraju psihološke potrebe, kao što su poštovanje i samoaktualizacija, koje se nalaze na vrhu Maslowijeve hijerarhije potreba. Motivi leže u središtu ostvarivanja potencijala, predstavljaju unutrašnju snagu koja dovodi do toga da se u određenom području ljudskog djelovanja iskažu nečije sposobnosti. Vlahović-Stetić (2008) navodi relevantne motivacijske koncepte koji mogu poslužiti za tumačenje nadarenosti:

- optimalna razina pobuđenosti koja dovodi do maksimalnog učinka,
- potrebe za postignućem i samoostvarenjem (potreba rasta),
- osjećaj samodjelotvornosti,
- uvjerenja o uzrocima uspjeha i neuspjeha,
- percepcija spolnih uloga,
- ciljevi povezani s postignućem i ovladavanjem.

Motivacija, kao posrednik u ostvarenju nadarenosti, vidi se kao faktor koji dovodi do produktivnosti, odnosno unutrašnji pogon koji pojedinca usmjerava ka konkretnom djelovanju. Na osnovu navedenih motivacijskih koncepta moguće je uočiti da je motivacija povezana sa akcijom koja dovodi do ostvarenja određenog cilja, kroz specifične aktivnosti i situacije koje uvjetuju zadovoljenje potreba koje su ključne za pojedinca i njegovu realizaciju nadarenosti.

2.3.4. Kreativnost kao osobina nadarenih učenika

Među stručnjacima koji se bave ljudskim ponašanjem i karakteristikama, postoje različita određenja kreativnosti. Međutim, u tim različitim pristupima postoje dva zajednička elementa kreativnosti, a to su da pojedinac uočava, vidi, doživljava, kombinira stvari i pojave na originalan način, te da pojedinac proizvodi nove, drugačije, originalne i inovativne ideje (Čudina-Obradović, 1991). Posmatranje kreativnosti kao sposobnosti uočavanja, ali i stvaranja originalnih produkata, ukazuje na njenu širinu i multidimenzionalnost. Samim tim, ukazuje na postojanje različitih oblika kreativnosti koji se mogu manifestirati kod pojedinaca.

Kreativnost je vrlo složena pojava povezana sa intelektualnim i emocionalnim funkcioniranjem osobe. Oba područja značajno utiču na manifestaciju kreativnosti i aktivaciju procesa koji omogućavaju originalne ideje i njihovo uočavanje. Najčešće pojave kreativnosti prema Čudina-Obradović (1991) jesu:

- fluentnost, fleksibilnost i originalnost mišljenja,
- radoznalost, otvorenost za nova iskustva, prihvatanje različitosti u tuđem i vlastitom mišljenju, spremnost na akciju i inicijativu, te preuzimanje rizika,
- samopouzdanje, nezavisnost, odsustvo straha od pogreške,
- osjetljivost za detalje, estetska kvaliteta misli i produkata.

Navedenim karakteristikama pridružuju se i sposobnost maštanja, zamišljanja i sanjarenja, potom unapređenje i modificiranje postojećih ideja, zanimljiv i neobičan smisao za humor (Cvetković-Lay, 2022). Mišljenje mnogih autora jeste da je kreativnost jedna od osnovnih i presudnih sastavnica nadarenosti, te da je ona u uskoj vezi sa produktivnošću u specifičnom području djelovanja pojedinaca. Kreativnost se vrlo često povezuje sa rezultatom, odnosno uspjehom ili neuspjehom pojedinca u manifestiranju općih i/ili specifičnih komponenata kreativnosti, što je također, uvjetovano društvenim kontekstom i uvjetima koji vladaju. U školskom kontekstu manifestacija kreativnosti ovisi od usklađenosti ili neusklađenosti karakteristika pojedinca i njegovih ličnih resursa sa zahtjevima zadataka (Cvetković-Lay, 2022). Kreativnost, kao neizostavna karakteristika nadarenih osoba predstavlja način na koji oni vide svijet oko sebe, te stil komuniciranja sa okolinom, kojoj kroz kreativnu i stvaralačku produktivnost pružaju korist i doprinos.

2.3.5. Karakteristike socio-emocionalnog funkcioniranja nadarenih učenika

Dugo vremena se na socio-emocionalni razvoj nadarenih učenika nije obraćala pažnja jer je cjelokupan fokus bio na kognitivnom razvoju, koji je u mnogo većoj mjeri razvijeni u odnosu na

socio-emocionalni razvoj. Zbog toga postoji nesklad između kognitivog i socio-emocionalnog funkcioniranja, što dovodi do toga da djeca ne reaguju na društveno prihvatljiv način i u skladu sa njihovim intelektualnim sposobnostima što izaziva socijalne teškoće, teškoće u prilagođavanju i odnosima sa samim sobom i drugima (Skupnjak, 2019). Nesklad između kognitivnog i emocijskog razvoja može biti izvor frustracija kod nadarenih učenika. Kada se frustracije kombinuju sa nerazumijevanjem okoline to predstavlja ograničavajući faktor u stvaranju podržavajućih odnosa koji su ključni za razvoj pojedinca.

Emocionalni razvoj nadarene djece karakteriše intenzivnost koja se očituje u hipersenzibilizaciji, odnosno preosjetljivosti, koja se, prema Gjurković, Knežević, Borić (2018) iskazuje u 5 područja:

- ***Pretjerana pobudljivost intelekta*** – manifestira se kroz želju za znanjem i izrazitom aktivnošću uma koji uživa u zagonetkama i raznim izazovnim situacijama.
- ***Pretjerana pobudljivost emocija*** – prisutne su vrlo duboke i snažne emocije koje mogu otežavati svakodnevnicu učenika jer sve svoje emocije izražavaju vrlo snažnim intenzitetom. Pokazuju snažnu empatiju prema osjećanjima ljudi iz okoline.
- ***Pretjerana pobudljivost psihomotorike*** – podrazumijeva vrlo visoku tjelesnu energiju i potrebu za tjelesnom aktivnošću.
- ***Pretjerana pobudljivost mašte*** – povezana je sa kreativnošću i kreativnim mišljenjem koji se manifestiraju u svakodnevnim situacijama i aktivnostima nadarenih učenika.
- ***Pretjerana pobudljivost osjetila*** – može se javiti u slučaju svih pet čula i podrazumijeva izrazitu osjetljivost na okolne faktore i podražaje.

Opisane reakcije nadarenih učenika koje u nekim slučajevima mogu biti vrlo intenzivne ne znače njihovu nezrelost nego način na koji trenutno reaguju na okolinu, te način na koji ispoljavaju svoje potrebe koje trebaju biti zadovoljene kako bi njihov dalji razvoj i napredak bio moguć. Kroz odgojno-obrazovni rad moguće je raditi na razvoju i unapređenju društveno poželjnih oblika ponašanja i reagovanja na okolinu-

U pogledu socijalnog razvoja prisutne su teškoće prilikom ostvarivanja interakcije sa vršnjacima u kojoj se javlja međusobno nerazumijevanje izazvano razlikama u interesnim područjima. Zbog toga se kod nadarenih učenika javlja potreba za kontaktom sa vršnjacima na istoj kognitivnoj razini, potom sa odraslim osobama. Zbog izražene osjetljivosti nadareni učenici mogu imati određeni strah od bliskosti što otežava emocionalnu povezanost sa drugima. Razumijevanje i zadovoljavanje socio-emocionalnih potreba nadarenih učenika predstavlja vrlo važan korak koji mora biti zadovoljen u odgojno-obrazovnom kontekstu (Skupnjak, 2019). Poznavanje karakteristika socio-emocionalnog razvoja, te uočavanje mogućih razlika u dinamici intelektualnog i socio-emocionalnog razvoja nadarenih učenika može biti resurs za ovladavanje mogućim teškoćama koje se mogu naći na putu razvoja interpersonalnih i intrapersonalnih sposobnosti pojedinca.

Pored navedenog, unutrašnji svijet nadarene djece sastoji se od izraženog idealizma i perfekcionizma. Idealizam se pojavljuje kroz vrlo izraženu osjetljivost za nepravdu i potrebu za reagiranjem, što često izaziva veliku frustraciju i bol. Napredni moralni razvoj omogućava uočavanje nelogičnosti i nepravde koja okružuje pojedinca što u slučaju nereagiranja od strane odraslih može dovesti do razočarenja u okolinu. U svemu tome osjećaju veliku količinu lične krivice. Perfekcionizam se manifestira kroz visoka očekivanja prema sebi i drugima, pretjeranu kritičnost, čak i kroz odgađanje obaveza zbog nezadovoljstva mogućim rezultatom (Gjurković, Knežević, Borić, 2018). Idealizam i perfekcionizam jesu načini na koji nadareni učenici reaguje na odnose, pojave i procese u svijetu koji ga okružuje. Traži uzroke i posljedice, razloge i objašnjenja, nelogičnosti i nepravdnosti u odnosima vladajućih struktura društva prema ljudima i pronalazi načine njihovog prevazilaženja.

2.3.6. Specifičnosti ponašanja nadarenih učenika

Nadareni učenici, kao učenici van prosjeka i van društvenih očekivanja pokazuju različite oblike ponašanja kada je u pitanju odnos sa okolinom kojoj pripadaju. U slučajevima kada okolina neadekvatno reaguje na potrebe nadarenih učenika i dođe do njihovog nezadovoljavanja, moguća je pojava određenih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja kao što su: agresivnost, dosada, frustriranost, pretjerana osjetljivost, nezainteresiranost i slično (Cvetković-Lay, Sekulić, Majurec, 2008). Veliki otpor ka ustaljenom načinu razmišljanja, nekonformizam i neizazovnost područja mogu otežati prilagodljivost nadarenih osoba društvenim uslovima, te dolazi do odbijanja sa obje strane.

2.4. Identifikacija nadarenih učenika u osnovnoj školi

Poznavanje teorijskih pristupa i koncepcija nadarenosti olakšava multiperspektivno definiranje nadarenosti. Razvoj koncepcija i šire definiranje uvjetovano je sve većim razvojem društva koje uočava značaj nadarenih pojedinaca za cijelu zajednicu. Time se otkriva značaj kvalitetnog odgoja i obrazovanja svih pojedinaca, uključujući i nadarene učenike, kako bi takvo obrazovanje dovelo do ostvarenja njihovih potencijala, prepoznavanja jakih strana i prilagodbe potrebama i zahtjevima koje učenici imaju od savremene nastave 21. stoljeća. Razvoj je, također, uslovljen i sve većim razvojem pristupa koji potiču ravnopravnost, politika i praksi koje su zasnovane na poštivanju ljudskih prava, potencijala i nadarenosti (Renzulli, 2004). Inkluzivni pristup daje mogućnost ravnopravnog uključivanja svih potencijalno nadarenih učenika, bez obzira na njihovo porijeklo, spol, rasu, socio-ekonomski status, što je u prošlosti bio izvor diskriminacije.

Kako bi to bilo moguće potrebno je ostvariti pravilan, cjelovit, opsežan, mnogostran proces identifikacije koji najbolje rezultate pokazuje u ranom djetinjstvu i na početku osnovne škole. Identifikacija kao takva vodi ka uključivanju nadarenih učenika u specifični program namijenjen za njih ili vodi ka prilagodbi postojećeg programa specifičnostima nadarenog pojedinca. Identifikacija je jedan od dijelova organiziranog društvenog sistema podrške nadarenim učenicima (Koren, 1989). Taj segment određuje kvalitetu cjelokupnog sistema podrške, a istovremeno predstavlja odraz društvenog mišljenja i odnosa prema nadarenim pojedincima.

Za pojam identifikacije se često veže pojam otkrivanja ili prepoznavanja. Potrebno je razlikovati ova dva pojma, jer je otkrivanje dosta uži pojam, koji se može smatrati dijelom, odnosno, etapom identifikacije, a odnosi se na prepoznavanje i samo uočavanje osobina koje ukazuju na nadarenost. Na drugoj strani, pojam identifikacije se odnosi na utvrđivanje identiteta nadarenog pojedinca, odnosno utvrđivanje osobina i karakteristika koje ga čine nadarenima, te konačno utvrđivanje vrste i stepena nadarenosti (Koren, 1989). Uočava se da je identifikacija potpuno i cjelovito upoznavanje pojedinca, sa svim njegovim karakteristikama, jakim i slabim stranama, te obrazovnim potrebama i specifičnim načinima njihovog zadovoljavanja. Da bi to bilo moguće, proces identifikacije treba da počne u što ranijem periodu života i da bude kontinuiran. Ta kontinuiranost omogućava razlikovanje manifestiranja nadarenosti u različitim razvojnim područjima. Kontinuiranost također omogućava i individualizirani pristup identifikaciji, jer pored univerzalnih osobina, koje se mogu pojaviti kod većine nadarenih učenika, postoje i individualne razlike koje se mogu uočiti u vremenu, načinu i intenzitetu manifestiranja karakteristika nadarenosti.

Opažanje i prepoznavanje znakova nadarenosti je faza koju započinju i roditelji, uočavanjem određenih sastavnica dječijeg ponašanja, rasta i razvoja, koji u određenoj mjeri predstavlja izuzetak u odnosu na razvoj vršnjaka. Proces identifikacije podrazumijeva proces u kojem stručnjaci donose odluku o tome da li su uočene karakteristike ponašanja, mišljenja, osjećanja zapravo odrednice nadarenosti. Odluka ide u smjeru uključivanja učenika i prilagodbe odgojno-obrazovnog programa. U samoj težini definiranja identifikacije, kao procesa donošenja odluke, vidi se njena važnost u ukupnom školskom, ali i životnom iskustvu učenika. Renzulli (2004), smatra da ograničena identifikacija vodi ograničenom obrazovanju. Dakle, ukoliko se ne otkriju i ne utvrde sve specifičnosti ličnosti i ponašanja pojedinca, ukoliko se ne razumiju na pravi i cjelovit način, tada škola neće biti u mogućnosti kreirati i realizirati program koji će na njih odgovoriti. Rana identifikacija omogućava da se učeniku osigura dovoljno podražaja koji će potaknuti razvoj bazičnih sposobnosti, te razvoj osobina ličnosti, u prvom redu kreativnosti, motivacije, inicijative i slično.

Kvalitet identifikacije ovisi od definiranja same nadarenosti kao društvenog, prirodnog, psihološkog i pedagoškog fenomena. Definiranje nadarenosti, koje je spomenuto kroz uvodni dio i kroz teorijske koncepcije, veoma je važno za razvoj savremenih koncepata identifikacije. U njemu leži određivanje nadarenosti, njenih vrsta, javnih oblika, odrednica i svih bitnih sastavnica, koje će u savremenom odgojno-obrazovnom pristupu činiti dio identifikacionog postupka. Konceptualiziranje nadarenosti vodi ka odabiru relevantnih identifikacionih kriterija, potom metoda i instrumenata koji će biti korišteni. U savremenom pristupu nadarenosti uočen je napredak od uskog i konzervativnog posmatranja nadarenosti, do onog fleksibilnog i multidimenzionalnog pristupa koji predstavlja težnju današnjih stručnjaka u polju odgoja i obrazovanja nadarenih.

2.4.1. Osnovni principi procesa identifikacije nadarenih učenika

Proces identifikacije nadarenih učenika u sadašnjosti, značajno se razlikuje od procesa identifikacije koji je vladao u prvim fazama razvoja obrazovanja nadarenih. Razliku je moguće uočiti u smanjenju dominacije kognitivnih faktora u odnosu na nekognitivne faktore. Nekognitivnim faktorima, prvenstveno osobinama ličnosti i motivaciji sve više se daje značaja što identifikaciju, od one jednodimenzionalne pretvara u multidimenzionalnu. Upravo multidimenzionalnost, koja se manifestira kroz uvažavanje različitih teorijskih pristupa, poticanje korištenja širokog spektra metoda i instrumenata za identifikaciju koji podrazumijevaju različite izvore informacija, predstavlja jedan od osnovnih principa. Multidimenzionalnost je moguće uočiti i kroz potrebu da se u procesu identifikacije istraži širina učeničkog funkcioniranja, što pored akademskih i kognitivnih vještina, podrazumijeva i osobine ličnosti, društvene vještine, specifične interese i potencijale (Renzulli, 2004). S tim u vezi, neophodno je, u procesu identifikacije posmatrati i kontekst u kojem učenik raste i razvija se. U okruženju se pronalazi ogroman faktor i uticaj na razvoj, jer okruženje svojim političkih, društvenim, ekonomskih, vrijednosnim i svakim drugim sistemom značajno utiče na formiranje podrške nadarenim pojedincima i na cjelokupno njihovo iskustvo.

Princip identifikacije, u današnjem kontekstu društva koje se brzo razvija, može biti i potreba da se modeli identifikacije prilagode vremenskom kontekstu, što podrazumijeva da sve što se kreira i implementira u tom postupku bude u skladu sa 21. stoljećem. Ta prilagodba zahtijeva uvažavanje karakteristika novih životnih stilova, potreba, načina zadovoljavanja tih potreba, ali i različitosti koje vladaju među ljudima, kao i razlike među nadarenima koje se odnose na načine manifestiranja nadarenosti. U tom kontekstu, mnogi autori (Reznulli, 2004; Riley, Bevan-Brown, Bicknell, Carroll-Lind, Kearney, 2004; Worrell, Subotnik, Olszewski-Kubilius, Dixson, 2019) naglašavaju potrebu da se postupci identifikacije što više prilagode razlikama u društvu koje se odnose na različite startne pozicije učenika, a podrazumijevaju kulturalne, ekonomske, obiteljske i spolne faktore, kao i prisustvo specifičnih teškoća u učenju. Navedeni faktori su u prošlosti predstavljali uzrok diskriminacije. Danas, u društvu u kojem vlada pristup zasnovan na ljudskim pravima, neophodno je razviti model identifikacije u kojem nema pristrasnosti, diskriminacije i drugih oblika uskraćivanja pristupa procesu identifikacije. U skladu s tim, Renzulli (2004) nudi načine unapređenja neadekvatnih procesa identifikacije koji nisu uspijevali odgovoriti na razlike u društvu. Načini unapređenja se odnose na:

- definiranje novih konstrukata nadarenosti,
- usmjeravanje pažnje na kulturalne i kontekstualne varijable,
- upotrebu različitih i autentičnih instrumenata za procjenjivanje,
- identifikaciju učenika koja je zasnovana na procjeni njihovog učinka,
- osiguravanje prilika za identifikaciju kroz bogate i različite ishode za učenje.

Predloženi načini usmjereni su ka osavremenjivanju ovog procesa kroz prilagođavanje uslovima promjenjivog svijeta u kojem su promijenjeni i oblici nadarenosti koji su postali širi i

mnogostraniji. Uvažavanjem ovih načina omogućava se šire izražavanje nadarenosti kroz raznolike metode i instrumente identifikacije. Tu su naročito važni učenici koji dolaze iz ranjivijih skupina društva, te im se u takvom okruženju pruža mogućnost za ostvarenjem i uključivanjem u proces identifikacije.

Sa navedenim se mogu povezati principi humanosti i demokratičnosti koje naglašava Koren (1989), a odnose se na osiguravanje obrazovnih uvjeta koji učenicima pružaju šansu za iskazivanje i realiziranje potencijala. To se dešava u okruženju koje je sigurno, poticajno, u kojem vladaju zdravi i sigurni odnosi puni podrške, međusobnog razumijevanja i uvažavanja.

Identifikacija ne treba biti sama sebi svrha, odnosno, sav taj proces ne bi trebao da završi tako da se učenik identificira, bez daljeg procesa, to jeste, bez prilagodbe programa i daljeg, konkretnog rada sa učenicom. Samim tim, Čudina-Obradović (1991) smisao identifikacije vidi u započinjanju sistemskog razvoja nadarenosti koji podrazumijeva prilagodbu programa, individualizirani pristup nadarenom pojedincu i podršku u smislu zadovoljavanja obrazovnih potreba. Koren (1989) to vidi kao proces donošenja odluke iz koje proizilazi određeni odgojno-obrazovni rad u skladu sa učeničkim sklonostima, interesima i mogućnostima. Proces identifikacije nadarenih učenika treba da bude jedna od faza rada, koja predstavlja polazište ka obogaćivanju odgojno-obrazovnog procesa koje će dovesti do ostvarenja svih potencijala. Identifikacija se uvijek smatrala svojevrsnom verifikacijom da nadareni učenik može uspjeti pozicioniranjem u određenu homogenu skupinu (Renzulli, 2004). Ta paradigma, od identifikacije do pozicioniranja, treba da bude zamijenjena paradigmom, od procjene do obrazovanja, odnosno smislenog, prilagođenog i produktivnog plana i programa.

Identifikacija utiče na tri nivoa, od kojih svaki treba biti identificiran od strane škole, kako bi uključivanje učenika bilo smisleno i efikasno. Nivoi se prema White, Fletcher-Campbell, Ridley, 2003, prema, Bentley (2003) odnose na:

- individualni nivo učenika – gdje je važno prepoznavanje svih darova i vještina,
- nastavnički nivo – koji se odnosi na potrebu za pravilnim planiranjem i uključivanjem,
- školski nivo – odnosno, postojanje jasnog spektra identifikacijskih procedura.

U navedenom se uočava posvećenost tom procesu, ulaganje truda i vremena kako bi se kreirale adekvatne identifikacijske procedure. U tome je vrlo značajan timski pristup i angažman koji uključuje partnerstvo svih aktera odgojno-obrazovnog rada, od kojih su najznačajniji roditelji, nastavnici, škola, te lokalna zajednica zajedno sa donosiocima odluka. Voditelj partnerstva, te često najznačajnija karika, jeste upravo nastavnik. Svojim djelovanjem, pozicijom i ulogom ima veliki uticaj na prepoznavanje i razvoj nadarenosti. Od njegovog stava i odnosa prema nadarenosti i pojedincu, može ovisiti kvaliteta i zadovoljstvo obrazovnim iskustvom. Nastavnici su ti koji imaju najviše uvida u djetetova postignuća, interakcije, ponašanja i slično, te mogu imati širu sliku o učeniku. Način na koji će to iskoristiti zavisi od njihovog prethodnog iskustva, kompetencija koje su stekli kroz formalno obrazovanje, te količine podrške koju imaju u radnom

kolektivu. Zbog toga je prvenstveno važno unapređivati nastavničke kompetencije kroz formalno i neformalno obrazovanje, potom kroz kontinuirani profesionalni razvoj. Jačanje kapaciteta radnog kolektiva je nužno kako bi i nastavnici dobili potrebnu pomoć i podršku, kako bi bili u stanju istu pružiti svojim učenicima.

2.4.2. Proces identifikacije nadarenih učenika u osnovnoj školi

Za proces identifikacije veoma je važno da bude integrativni dio školskih procesa i aktivnosti kako bi se osigurala njegova kontinuiranost ali i usavršavanje. U tom slučaju, proces identifikacije treba da bude prilagođen samoj školi, učenicima i nastavnicima, odnosno, svim kontekstualnim uslovima koji su karakteristični za određeno područje (White i sur., 2003). Međutim, u provođenju identifikacije postoje 3 osnovne faze: nominacija, provjeravanje i nadgledanje (Kosanić, 2019, prema New South Wales Department of Education and Training, 2004).

- ***Nominacija (nomination)***

Faza nominacije podrazumijeva prikupljanje imena učenika kojima je potrebna podrška i prilagođeni program odgojno-obrazovnog rada. Ovu fazu mogu započeti roditelji, nastavnici, članovi školskog kolektiva i lokalne zajednice, te vrlo često i sam učenik. U fazu nominacije uključeno je prikupljanje subjektivnih podataka koji se često dobijaju kroz korištenje različitih instrumenata za procjenu, kao što su skale procjene, kontrolne liste i slično. Nominiranje se može temeljiti na akademskom postignuću, kreativnosti, vještinama vođenja, vještinama rješavanja problema ili bilo kojem drugom području talentiranosti i nadarenosti.

- ***Provjeravanje (screening)***

Provjeravanje je faza koja se nadovezuje na fazu nominacije u kojoj su prikupljeni najznačajniji podaci o učeniku. U ovoj fazi se provjeravaju dobijeni rezultati kroz upotrebu različitih metoda i instrumenata. Metode koje se najčešće koriste jesu metoda procjenjivanja i metoda testiranja, u kojima, kroz testove postignuća, sposobnosti, kreativnosti i inteligencije (Koren, 1991; George, 2003). Time se dobijaju objektivni podaci o učeniku i njegovim osobinama i vještinama, što olakšava proces donošenja odluke.

- ***Nagledanje (monitoring)***

Naredna faza odnosi se na praćenje učenika i prikupljanje informacija o njegovim postignućima, sposobnostima, jakim stranama, te područjima u kojima je moguće dodatno unapređenje. Podrazumijeva kontinuiran proces u kojem se prati progres, razvoj, te zadovoljavanje obrazovnih potreba učenika. Analizira se da li je i u kojoj mjeri bio adekvatan identifikacioni proces. U ovoj fazi je moguće prepoznavanje novih potreba učenika, te osiguravanje resursa koji su u skladu sa potrebama, što rezultira njihovom kontinuiranom rastu i uspjehu.

2.4.3. Metode i instrumenti identifikacije nadarenih učenika

Obzirom na postojanje različitih vrsta i oblika nadarenosti postoje i različite metode, tehnike i instrumenti kojima se prikupljaju podaci o nadarenim učenicima. Raznolikost metoda, tehnika i instrumenata omogućava multidimenzionalni pristup. Kroz sve veće i dublje bavljenje fenomenom nadarenosti, ustanovljeno je da nema univerzalne nadarenosti, te je samim tim, raznolikost metoda i instrumenata nužna kako bi se prikupile sve potrebne informacije i na kraju donijela pravilna i relevantna odluka. Samim tim, metode, tehnike i instrumenti moraju biti u skladu sa manifestnim oblicima određene vrste nadarenosti kako bi proces, rezultat i odluka bili valjani i objektivni. Sve više je aktualna kombinacija kvalitativnih i kvantitativnih metoda. Međutim, prema (Koren, 1989) svi oblici i načini otkrivanja i identifikovanja nadarenih mogu se svesti na dvije temeljne metode: metodu procjenjivanja i metodu testiranja.

- **Metoda procjenjivanja** – omogućava utvrđivanje stepena razvijenosti određenih osobina, te procjenu vrijednosti duhovnih i materijalnih proizvoda učenika koji učestvuje u procesu identifikacije. Procjenjivanje mogu vršiti roditelji, nastavnici, ostali stručnjaci, vršnjaci, te sami učenici. Instrumenti koji se koriste u ovoj metodi, a mogu se podijeliti u nekoliko kategorija obzirom na to kome su namijenjeni. Samim tim postoje instrumenti namijenjeni nastavnicima, roditeljima, vršnjacima i instrumenti za samonominaciju. Neki od postojećih instrumenata ove metode jesu: PROFNAD (profil nadarenosti određenog učenika), Renzullijeve skale procjene, različite skale za procjenu ponašanja, vještina, interakcija i slično. Prednost metode procjenjivanja i instrumenata koji se koriste jeste to što omogućavaju dobijanje raznolikih informacija iz različitih izvora što daje cjelovitu sliku i prikaz učenikovih karakteristika. Ono što može predstavljati nedostatak jeste izražena subjektivnost procjenjivanja koja može biti povezana sa stepenom (ne)sklonosti prema određenom učeniku.
- **Metoda testiranja** – podrazumijeva primjenu standardiziranih mjernih instrumenata radi prikupljanja kvantitativnih, odnosno, brojčanih podataka o sposobnostima i osobinama učenika. U ovoj metodi važni su instrumenti koji se upotrebljavaju, a to mogu biti testovi inteligencije, testovi postignuća, testovi kreativnosti, testovi sposobnosti (intelektualne sposobnosti, senzorne sposobnosti, psihomotorne sposobnosti, te utvrđivanje specifičnih sposobnosti u različitim umjetničkim područjima) i slično. Važne su njihove psihometrijske karakteristike koje se odnose na pouzdanost, valjanost, objektivnost i osjetljivost (Mužić, 1999). Iz tog spektra različitih instrumenta formiraju se instrumentacijski programi za određene faze identifikacijskog postupka obzirom na to koje se osobine ispituju u određenoj fazi. Primjena ove metode i navedenih instrumenata omogućava objektivnost prikupljenih podataka, međutim i ona ima svoja ograničenja. Ograničenja se najviše manifestiraju u tome da instrumenti daju trenutačnu sliku osobina i sposobnosti u određenom vremenskom periodu kada ispitanici mogu biti pod određenim stresnim okolnostima. Također, instrumenti mogu biti kulturalno neprimjereni učenicima što također predstavlja izazov i faktor koji može dovesti do netačnih rezultata.

Podjednaka primjena metode procjenjivanja i metode testiranja omogućava dobijanje objektivnih, ali i subjektivnih informacija o učeniku. Različiti instrumenti i izvori informacija, nadopuna jedne metode drugom osigurava adekvatan pristup različitim oblicima nadarenosti. Primjeni navedenih metoda mogu se dodati i intervjuiranje, opserviranje učenika, učenički portfolio i mnogi drugi izvori podataka koji mogu biti dijelom procjene učenika.

2.4.4. Izazovi identifikacije nadarenih učenika u osnovnoj školi

Izazovi identifikacije najčešće se povezuju sa nepostojanjem adekvatnog cilja tog postupka, odnosno kada se identifikacija koristi samo da bi se nadareni pojedinac otkrio. Problem nastaje kada ne dođe do osiguravanja i organiziranja adekvatnog iskustva učenja za učenika koji je identificiran kao nadaren.

Stručnjaci se pitaju da li veću opasnost predstavlja identificiranje nekoga ko u biti nije nadaren ili neidentifikovanje pojedinca koji je nadaren (Reznalli, 2003). Obje situacije predstavljaju veliki izazov kako za samog učenika tako i za školsko okruženje i obitelj. Ukoliko se identificira neko ko nije nadaren, na tog učenika, njegovu obitelj i školu stavlja se velika odgovornost, ali i izazovi sa kojima se ne mogu nositi jer predstavljaju veliku teškoću i problem. Učenici se suočavaju sa nereálnim očekivanjima koje okolina ima za njih, a koja nisu u stanju, zbog svojih mogućnosti i sposobnosti, ostvariti i ispuniti. Međutim, problem predstavlja i kada nije došlo do adekvatne identifikacije pojedinca koji pokazuje znake nadarenosti. Taj učenik se suočava sa manjkom izazova, poticaja i mogućnosti koje će dovesti do njegovog uspjeha. Nепрепознавање takvog potencijala može biti veoma štetno kako za pojedinca, tako i za društvo u cjelini. Učenik, izložen frustracijama, nerazumijevanju, monotonom i nezanimljivom nastavnom procesu, gubi motivaciju, zanos, želju za učenjem i napredovanjem, te želju za prakticiranjem svojih nadprosječno razvijenih sposobnosti. U tom slučaju pojedinac gubi svoje kvalitete, a društvo gubi resurs unapređenja cjelokupnog razvoja lokalne zajednice. Dvije najznačajnije opasnosti ili greške koje se mogu desiti u toku procesa identifikacije prema Čudina-Obradović (1991) jesu etiketiranje i forsiranje. Oni predstavljaju međusobno povezane načine reagiranja okoline na postojanje nadarenih pojedinaca koji dodatno mogu otežati njihov položaj u društvu.

Etiketiranje nadarenog učenika

Utjecaji etiketiranja mogu biti pozitivni i negativni. To zavisi od osobina koja kod djeteta dolaze do izražaja. U slučaju nadarenih učenika javlja se pozitivno etiketiranje, međutim njihove pozitivne karakteristike zbog kojih se izdvajaju, ne nailaze uvijek na razumijevanje i prihvatanje. Etiketa „nadaren“ može dovesti do promjene odnosa pojedinca prema okolini, te obrnuto. Navedena etiketa može promijeniti odnose i u samoj obitelji nadarenog učenika, gdje se mijenjaju i same obiteljske uloge i njihove percepcije, obitelj se suočava sa novim prilagodbama, a veliki uticaj ova etiketa ima na odnose između braće i sestara i samopercepciju druge djece određene obitelji (Čudina-Obradović, 1991). U tom kontekstu, obitelj treba podršku škole i lokalne zajednice u situacijama prilagodbe na izazove sa kojima se suočavaju. Savjetodavna podrška je ključan način na koji obitelj može unaprijediti svoje funkcioniranje i međusobne

odnose. Etiketa „nadaren“ kod učenika utiče na percipiranje sebe, samopoštovanje i samopouzdanje. Različiti uticaji iz okoline mogu djelovati na to da li će se kod učenika razviti pozitivna ili negativna slika o sebi. To dalje utiče na čitav njegov angažman i ostvarivanje potencijala.

Forsiranje nadarenog učenika

Forsiranje nadarenog učenika povezano je sa etiketiranjem, odnosno etiketiranje može biti uzrok forsiranja. Pod forsiranjem je moguće podrazumijevati izlaganje pojedinca izrazitom pritisku koje prema mišljenju Čudina-Obradović (1991) može dovesti do narušavanja međusobnih odnosa. Prema autorici, forsiranje ima 3 bitna elementa:

- neprimjerenost, odnosno, neusklađenost sa dječijim mogućnostima,
- nefleksibilnost, odnosno, neusklađenost sa dječijim interesima ili brzinom napredovanja,
- neusklađenost sa dječijom inicijativom.

Sve ono što nije u skladu sa djetetovim razvojnim mogućnostima, interesima i motivacijom u datom trenutku može predstavljati forsiranje. U slučaju nadarenih učenika vrlo često problem predstavlja neprimjerenost metode kojom se određena sposobnost nastoji dalje razvijati. To se odnosi na korištenje metoda i tehnika koje učeniku nisu interesantne i zanimljive, koje nisu izazovne, ili koje su za određenu dob preizazovne. Forsiranje se najčešće vezuje za roditeljske odnose, gdje roditelji svim silama žele omogućiti razvoj sposobnosti, pa i u situacijama kada dijete nije raspoloženo. Forsiranje može biti slučaj i u odnosima nastavnik-učenik, kada nastavnik stavlja pritisak na određenog učenika koji pokazuje izvanprosječne rezultate u nekom nastavnom predmetu.

Greške prilikom identifikacije mogu se povezati i sa neadekvatnim obraćanjem pažnje na kontekstualne i kulturalne varijable koje utiču na učenike, o kojima govori George (2003). To su socio-ekonomski status obitelji, porijeklo obitelji, spol, rasa, religija, prisutvo teškoća u razvoju i specifičnih teškoća u učenju i teškoća u ponašanju. Neprilagođenost navedenim karakteristikama učenika može dovesti do toga da učenik ne bude uključen u adekvatan odgojno-obrazovni program, te ostane neprepoznat kao nadareni pojedinac čiji potencijal ima manje šanse da dođe do izražaja i bude dalje razvijen.

Jedan od izazova identifikacije, te jedan od specifičnih razvojnih izazova nadarenih pojedinaca jeste multipotencijalnost. Multipotencijalnost podrazumijeva karakteristiku pojedinaca koji pokazuju jednako visoke rezultate na testovima sposobnosti i testovima postignuća, te pokazuju višestruke interese (Vardo, 2012). Izazov nastaje prilikom odabira programa za nadarene, ili prilikom odabira karijere, gdje važnu ulogu stručnjaci koji trebaju provesti proces profesionalne orijentacije sa učenikom radi adekvatne odluke o izboru zanimanja i području djelovanja u kojem se potencijal može ispoljiti.

2.5. Odgoj i obrazovanje učenika koji su nadareni

Kroz predstavljanje teorijskih koncepcija pomenut je uticaj vanjskih faktora na pojavu i razvoj nadarenosti. To znači da za razvoj nadarenosti nisu bitni samo unutrašnji, odnosno, genetski faktori. Jedan od najznačajnijih faktora razvoja nadarenosti, koji dolazi iz vanjske sredine, jeste odgoj i obrazovanje, odnosno, njegova kvaliteta. Altaras Dimitrijević i Tamić Janevski (2003) smatraju da je oblik u kojem se nadarenost ispoljava izraz procesa učenja. Proces učenja koji se odvija u poticajnom i izazovnom okruženju značajno doprinosi razvoju nadarenosti. Odgoj i obrazovanje nadarenih povezano je sa inkluzivnim obrazovanjem koje se temelji na ljudskim pravima po kojima svaki pojedinac treba imati optimalne uslove, prilike i pristupe adekvatnom obrazovanju koje je u skladu sa njegovim potrebama i mogućnostima. Osiguravanje takvog odgoja i obrazovanja je važno iz sljedećih razloga (Altaras Dimitrijević, Tomić Janevski, 2003):

- sistemsko obrazovanje i učenje imaju ključnu ulogu u aktualiziranju nadarenosti,
- nadareni učenici imaju specifičnosti koje se preslikavaju u „posebne obrazovne potrebe“,
- bez odgovarajućih obrazovnih mjera nadareni učenici nemaju optimalne uslove za aktualizaciju svojih sposobnosti.

U obrazovnom sistemu koji prepoznaje i razumije različite obrazovne potrebe svojih učenika, te nudi specifične načine zadovoljavanja tih potreba kroz uvažavanje različitih stilova učenja, omogućava se ostvarivanje potencijala i uspjeha svih učenika. Obrazovna inkluzija potiče na prihvaćanje i toleriranje različitosti među učenicima koje se vide kao poticaj, a ne kao prepreka (Radeka, 2018). Cilj takvog odgoja i obrazovanja jeste pravednija učionica u kojoj preovladava solidarnost i empatija. Takva učionica pretpostavlja uključivanje i uključenost (akt i proces). Tome prethodi adekvatna identifikacija. Nakon identifikacije škole i nastavnici primjenjuju tri stupa odgojno-obrazovne podrške za darovite učenike. To su grupiranje, ubrzavanje (akceleracija) i obogaćivanje.

2.5.1. Grupiranje kao metoda rada sa nadarenim učenicima

Grupiranje se u ovom kontekstu odnosi na odgovor na pitanje „S kim se uči?“. Na osnovu tog odgovora pokušava se pronaći adekvatna podrška u smislu socijalnih uslova učenja (Altaras, Dimitrović, Tomić Jankovski, 2003). Kako sam naziv govori, radi se o grupiranju učenika u određene skupine na osnovu nekog svojstva.

Homogeno grupiranje podrazumijeva grupiranje učenika, odnosno svaki oblik organizacije nastave u kome se učenici sličnih nivoa i profila sposobnosti svrstavaju u jednu grupu radi posebnog rada (Altaras, 2008). Ova metoda pretpostavlja postojanje određenih programa kojima bi se zadovoljile individualne potrebe za izazovima, istraživanjem, rješavanjem problema nadarenih učenika. Grupiranje učenika može biti trajno (posebna odjeljenja ili posebne škole za nadarene učenike) i privremeno (pohađanje određenih programa, ljetne škole i slično).

Grupiranje učenika na osnovu njihovih svojstava ima pozitivne učinke na razvoj znanja, kvalitet kritičkog mišljenja i akademsku motivaciju učenika. Međutim, negativne posljedice može imati na socio-emocionalni razvoj učenika jer udaljava učenike od vršnjaka.

2.5.2. Ubrzavanje (akceleracija) kao metoda rada sa nadarenim učenicima

Akceleracija podrazumijeva skup mjera i postupaka koji nadarenim učenicima omogućavaju da školski program ili neki njegov dio savladaju brže ili u mlađoj dobi nego što je to predviđeno (Vlahović-Štetić, 2008). U upotrebi je od 1990. godine, a razlog njenog kreiranja bila je potreba učenika za izazovima. Postoje dva osnovna oblika akceleracije, a to su razredna i predmetna akceleracija. Razredna akceleracija podrazumijeva polazak u školu prije zakonski određene hronološke dobi, preskakanje jednog ili više razreda, te raniji upis na studije. Predmetna akceleracija se odnosi na sažimanje programa, skraćivanje vremena potrebnog za obradu nekog dijela, dvojni upis, odnosno, paralelno pohađanje dvije obrazovne institucije. Primjena akceleracije je prikladna ukoliko su zadovoljeni određeni uvjeti kada (Cvetković-Lay, 2002):

- učenik ima dosljedno visoko postignuće,
- učenik uči brže od ostalih učenika,
- ima visoku motivaciju za učenje,
- pokazuje neki talenat, je socijalno i emocionalno zreo,
- kada se učenik osjeća usamljeno i izolirano od strane vršnjaka, sam želi preskočiti razred.

O navedenim faktorima je potrebno voditi računa kako bi se donijela ispravna odluka u pogledu akceleracije, te postigao najbolji interes za dijete. Potrebno je uvažiti mišljenje roditelja, ali također i stav djeteta u vezi akceleracije.

2.5.3. Obogaćivanje programa kao metoda rada sa nadarenim učenicima

Obogaćivanje podrazumijeva horizontalno proširivanje nastavnog plana i programa u smislu da se nadarenim učenicima pruži obogaćen sadržaj predmeta u kojem mogu primijenjivati i elaborirati svoja znanja, te dublje, detaljnije i svestranije poučavanje (Vlahović-Štetić, 2008). Obogaćivanje ne treba miješati sa dodatnom nastavom iz različitih predmeta. Također, obogaćivanje programa ne treba ograničavati samo na nadarene učenike, već je potrebno iskustvo rada u obogaćenom programu pružiti svim učenicima (George, 2003). Jedan od načina primjene obogaćivanja programa svakako mogu biti dimenzije Univerzalnog dizajna za učenje kroz koje se uvažavaju mogućnosti svih učenika i potiče ostvarivanje uspjeha. Drugi način može biti primjena Bloomove taksonomije za kreiranje nastavnih ishoda, gdje će učenici kroz angažiranje viših nivoa mišljenja biti potaknuti na kritičko razmišljanje i praktičnu primjenu stečenih znanja. George (2003) navodi određene ciljeve o kojima je bitno promišljati prilikom planiranja aktivnosti obogaćivanja, a odnose se na:

- planiranje sadržaja koji je širi od nacionalnog kurikuluma,
- izloženost nizu različitih tema,
- sudjelovanje učenika u odabiru sadržaja,

- maksimalno postignuće u temeljnim vještinama,
- kreativno mišljenje i vještine rješavanja problema,
- motivaciju.

Prilikom kreiranja obogaćenog programa potrebno je voditi računa o individualnim karakteristikama učenika, te njihovim afinitetima u pogledu oblika, metoda i tehnika rada. Obogaćivanje se smatra najadekvatnijim oblikom rada sa nadarenim učenicima jer se kroz njegovu primjenu omogućava i individualizacija, diferencijacija, te personalizacija nastavnog rada. Kroz te oblike rada, nastava postaje prilagođenija nadarenim učenicima, njihovim interesima, mogućnostima, željama i preferencijama u pogledu sadržaja. Jedan od načina primjene individualizacije i diferencijacije jeste primjena Dottrensovih nastavnih listića za razvoj i vježbanje kojima se potiče rješavanje problema i logičko, te kritičko i kreativno promišljanje. U nastavi se pored navedenog može primjenjivati projektna, problemska, istraživačka, te timska nastava u kojima će učenici moći istraživati svoje interese, razvijati samostalnost, te vještine kooperativnog učenja (Duvnjak, Cvetković-Lay, 2017). Primjena navedenih oblika nastave bit će korisna i za ostale učenika, potaknut će istraživanje, samostalno, vršnjačko i cjeloživotno učenje, te dovesti do optimalnog razvoja svih učenika.

Iskustveno učenje je jedna od najvažnijih potreba nadarenih učenika, a koncept doživljajne pedagogije temelji se upravo na učenju u drugačijim uslovima (u prirodi, na otvorenom, u kulturnih, sportskim, naučnim institucijama) kroz iskustvo boravka i rada (Radeka, 2018). Navedeno se može povezati sa konceptom obogaćivanja jer omogućava učenicima sticanje znanja u realnim uslovima, dajući učeniku aktivnu ulogu kroz angažovanje kognitivnog, emocionalnog i afektivnog područja.

Mnogo je načina, metoda i oblika da se nadarenim učenicima pruži mogućnost učenja u poticajnom i izazovnom okruženju koje budi njihove potencijale i interese. U tome veliku ulogu imaju nastavnici koji također, trebaju određenu količinu podrške, kako bi prije svega identificirali učenika, potom mu prilagodili nastavni sadržaj, metode, oblike i tehnike rada.

3. METODOLOŠKI OKVIR RADA

*„What makes a child gifted and talented may not always be good grades in school,
but a different way of looking at the world and learning.“*

Chuck Grassley

3.1. Predmet istraživanja

Odgojno-obrazovni rad sa djecom koja su nadarena predstavlja izazov svim učesnicima ovog procesa, počevši od roditelja, preko nastavnika, sve do pedagoga i ostalih saradnika koji su uključeni. Izazovnost počiva na zahtjevnim odgojno-obrazovnim potrebama nadarenih učenika koje podrazumijevaju intigantnost, originalnost, složenost, kreativnost, angažiranje viših razina Bloomove taksonomije, istraživanje, upotrebu mašte. Zbog nerazumijevanja kompleksnosti koncepta nadarenosti, u osnovnim školama prisutna je neprilagođenost školskog sistema i nastavnih planova i programa karakteristikama i potrebama nadarenih učenika. To je razlog zbog kojeg nadareni učenici pokazuju teškoće prilikom praćenja rada, te vrlo često, bez obzira na svoje sposobnosti, pokazuju slabiji akademski uspjeh, neprihvatljive oblike ponašanja, te neiskorištavanje vlastitih potencijala. Učenicima koji su nadareni je dosadno u školama, nemotivirani su jer se pred njih ne postavljaju nikakvi izazovi (Birch, 2004). U cjelini, nadareni učenici ne dobijaju adekvatnu količinu systemske podrške zbog čega ne postižu očekivane rezultate, kako za sebe, tako i za zajednicu čiji su dio.

Kao dva glavna izazova u osiguravanju kvalitetnog obrazovanja za nadarene učenike javljaju se definiranje nadarenosti i identifikacija nadarenih učenika. Navedeni izazovi su međusobno povezani i uvjetovani. Kada se nadarenost posmatra tradicionalno i stereotipično, to ograničava i sami proces identifikacije, čineći ga jednodimenzionalnim jer je tradiconalni pristup nadarenim učenicima podrazumijevao samo kognitivne sposobnosti i visok koeficijent inteligencije, bez razmatranja drugih faktora i drugih sposobnosti koje osobu čine nadarenom (Birch, 2004). Prilikom jednodimenzionalne identifikacije pažnja se usmjerava samo na one sposobnosti koje se često susreću među nadarenim učenicima, dok su stručnjaci rijetko motivirani da uzmu u obzir i druge faktore kao što su širi kontekst, društvene, kulturalne, obiteljske faktore, jake i slabe strane, interesovanja i različite potencijale. Savremeni pristupi nadarenosti zahtijevaju širu percepciju i multidimenzionalni pristup koji podrazumijeva različite faktore koji dijete čine nadarenim. Prema, Muminović, (2002) određivanje nadarenosti je moguće kada se poznaju njezine dimenzije i struktura, kojima su se bavili mnogi autori od kojih svako ima vlastitu viziju nadarenosti, ali zajedničko shvatanje im je njena kompleksnost i mnogostranost. U dostupnoj literaturi postoje mnoge teorije nadarenosti koje se, prema, Vlahović-Štetić (2008) mogu podijeliti na: pristupe usmjerene na urođenost; pristupe usmjerene na kognitivne modele; pristupe usmjerene na postiguće, te systemske pristupe. Raznolikost teorijskih pristupa govori o raznolikosti nadarenosti, njenoj složenosti i šarolikosti faktora (kognitivnih i nekognitivnih, vanjskih i unutrašnjih) koji na nju utiču. Navedeno proces identifikacije u osnovnoj školi čini složenijim jer stručnjaci moraju biti svjesni različitih oblika nadarenosti i svoju pažnju posvetiti detaljnom opserviranju i analiziranju djetetove ličnosti. Od kvalitete identifikacijskog procesa ovisi kvalitet obrazovanja, jer Birch (2004) smatra da ograničena identifikacija vodi ograničenom obrazovanju, što ima negativne posljedice na razvoj učenika. Identifikacija nadarenih učenika je vrlo složen proces koji zahtijeva saradnju različitih osoba (roditelja, nastavnika, pedagoga, psihologa) da bi informacije koje se prikupe bile vjerodostojne,

objektivne, relevantne i korisne za prilagođavanje nastavnog plana i programa. Da bi se to postigli potrebna je raznolikost instrumenata koji se koriste.

Predmet istraživanja završnog rada bio je model identifikacije učenika koji su nadareni u bosanskohercegovačkom kontekstu. Model se može posmatrati kao okvir ili sistem djelovanja za uspostavljanje određenog procesa, koji u ovom slučaju podrazumijeva identifikaciju nadarenih učenika (Collins English Dictionary, 2023). Danas su u upotrebi različiti identifikacijski modeli za otkrivanje talentiranih i nadarenih učenika. Neki od njih su: model rotirajućih tehnika, model strukture intelekta, model identificiranja talentiranih učenika radi akceleracije, piramidalni model te mnoge druge identifikacijske strategije. Kroz analiziranje dostupnih modela identifikacije bilo je moguće uočavanje njihovih osnovnih karakteristika, prednosti i nedostataka, te je analiza postojećeg stanja u procesu identifikacije nadarenih učenika osnovnih škola na bosanskohercegovačkom prostoru omogućila kreiranje modela identifikacije koji bi se primjenjivao na ovom području. Model identifikacije omogućio bi sistemski i holistički pristup nadarenim učenicima, doveo bi do pozitivnih rezultata u radu sa nadarenim učenicima, te roditeljima, nastavnicima i pedagozima olakšao proces identifikacije i kreiranja rada u osnovnim školama. Ovim istraživanjem analiziran je dostupan instrumentariji, njegove karakteristike i elementi koji omogućavaju dobijanje cjelovitih informacija o učenikovoju ličnosti i njegovom razvoju.

3.2. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je predložiti model identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama u bosanskohercegovačkom kontekstu.

3.3. Zadaci istraživanja

1. Analizirati i komparirati modele identifikacije nadarenih učenika koji se primjenjuju u svijetu.
2. Istražiti karakteristike postupka kojim se identificiraju nadareni učenici u osnovnim školama unutar bosanskohercegovačkog konteksta.
3. Istražiti izazove koji se javljaju tokom postupka identifikacije nadarenih učenika u osnovnoj školi.
4. Analizirati instrumente za identifikaciju nadarenih učenika koji se koriste u svijetu i kod nas.
5. Osmisliti instrumente za identifikaciju nadarenih učenika.

3.4. Istraživačka pitanja:

1. Koje su osnovne komponente, dimenzije, principi i karakteristike modela identifikacije nadarenih učenika koji se primjenjuju u svijetu?
2. Kakva je postojeća praksa procesa identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini?

3. Koji faktori se smatraju bitnim u procesu identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama?
4. Koje su vrste, elementi, osobine instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika?
5. Kako izgleda proces kreiranja instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika?

3.5. Metode istraživanja

Metoda teorijske analize podrazumijeva poseban tip kvalitativnog istraživanja koja omogućava opis, razumijevanje i predviđanje pojave u određenom području, u ovom slučaju, identifikacije nadarenih učenika kao polazne tačke pri ostvarivanju obrazovanja nadarenih, uz pomoć koje su prikupljene informacije o samom postupku identifikacije, te modelima identifikacije nadarenih učenika i instrumenta koji se koriste u svrhu identificiranja.

Metoda analize sadržaja je jedna od nenametljivih metoda istraživanja kojom se na objektivnan i sistematičan način opisuje sadržaj nekog aspekta komunikacije, verbalnog ili drugog simboličkog značenja, npr. pisma, knjige, konverzacija, analiza pojmovnih oblika masovne kulture, stvaralaštva i dr. (Stojak, 1990; Milas, 2005). Metoda analize sadržaja korištena je prilikom analize instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika.

Deskriptivna metoda se u istraživanjima odgoja i obrazovanja koristi s ciljem opisivanja pojava i procesa u odgoju i obrazovanju (Mužić, 1999). Ova metoda je omogućila predstavljanje i opisivanje nadarenosti, te modela identifikacije nadarenih učenika, njihovih komponenata, faza i osobina, te osvrtnje na složenost nadarenosti i identifikacijskog procesa, te njihove važnosti u osiguravanju kvalitetnog obrazovanja nadarenih učenika.

Survey metoda je često korištena metoda u društvenim istraživanjima kojom se dobijaju mišljenja o određenoj temi. U ovom istraživanju služila je kako bismo prikupili mišljenja pedagoga koji rade u osnovnih školama o trenutnom postupku identificiranja nadarenih učenika, važnosti i složenosti postupka identifikacije i položaju nadarenih učenika u osnovnih školama.

Komparativna metoda podrazumijeva istraživački postupak u kojem se uspoređuju iste ili srodne činjenice, pojave, procesi i odnosi što rezultira utvrđivanjem sličnosti i razlika među pojavama u društvu (Zelenika, 2000). Ova metoda je korištena prilikom analize i međusobnog uspoređivanja modela identifikacije nadarenih učenika koji trenutno postoje u svijetu. Omogućila je utvrđivanje sličnosti i razlika među istraženim modelima, te određivanje osnovnih elemenata, procedura i principa postojećih modela, te kreiranje bosanskohercegovačkog modela identifikacije.

3.6. Tehnike i instrumenti istraživanja

Intervju je tehnika kojom su prikupljeni podaci o osnovnim obilježjima postupka identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama u bosanskohercegovačkom kontekstu, te ispitano mišljenje pedagoga o tom postupku.

Rad na dokumentaciji je tehnika prikupljanja podataka koja se koristi u istraživanjima odgoja i obrazovanja (Mužić, 1999). Podrazumijeva analiziranje dokumenata i spisa koji su bitni za odgoj

i obrazovanje. Ovu tehniku je korištena radi analize dostupne instrumente koji se koriste za identifikaciju nadarenih učenika u svijetu i kod nas. Instrument koji je primjenjivan jeste matrica analize instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika. Također je kreirana matrica komparacije koja je omogućila predstavljanje sličnosti i razlika postojećih modela, te predstavljanje njihovih osnovnih elemenata.

3.7. Uzorak istraživanja

Uzorak ovog istraživanja bio je ciljani uzorak. Činili su ga instrumenti za identifikaciju i nominaciju nadarenih učenika koji se koriste u svijetu i kod nas. Uzorkom je obuhvaćeno 16 instrumenata, po četiri za svaku grupu nominacija (nastavnici, roditelji, vršnjaci i sami učenici). Instrumenti namijenjeni nastavnicima koji su analizirani su sljedeći:

- Renzullijeva skala procjene,
- Skala procjene PROFNAD,
- Mjerna skala za nastavnike i roditelje,
- Skale za identifikaciju nadarenih učenika – SIGS.

Za analizu instrumenata koji se koriste za roditeljsku nominaciju i procjenu učenikovih osobina, sposobnosti i ponašanja korišteni su sljedeći instrumenti:

- Upitnik za roditelje PROFNAD – R,
- Check lista za roditeljsku identifikaciju nadarenih učenika,
- Identifikacijski obrazac za roditelje,
- Kontrolna check lista i upitnik za roditelje.

Prilikom analize instrumenata uključeni su i instrumenti za procjenu vršnjaka, a uzorak su činili sljedeći instrumenti:

- obrazac za vršnjačku nominaciju,
- upitnik za učenike – PROFNAD,
- nominacijska lista za vršnjake,
- procjena vršnjaka NADAR - IV.

Važne informacije prikupljaju se samoprocjenom učenika, te su i ti instrumenti uključeni u ovo istraživanje, a analizirani su naredni instrumenti za samoprocjenu:

- upitnik o interesima za učenike osnovne i srednje škole (Alberta learning),
- formular za vlastitu nominaciju,
- upitnik o interesima učenika,
- obrazac za odgovore – likovna umjetnost.

Instrumenti koji su činili uzorak odabrani su zbog njihove dostupnosti u literaturi, kao i relevantnosti literature u kojoj su pronađeni, potom zbog njihove korištenosti i upotrebe kako u

kontekstu Bosne i Hercegovine, regije, tako i Evrope i svijeta. Također su odabrani zbog obima informacija koje pružaju o učeniku, te njihove forme i oblika koje ih čine obuhvatnijim i primjerenijim procesu identifikacije nadarenih učenika. Mogućnost njihove primjene sa ostalim instrumentima za procjenu je također jedan od kriterija njihovog odabira.

Pored toga, uzorak istraživanja je činilo pet pedagošica osnovnih škola sa područja Bosne i Hercegovine koje su učestvovala u intervjuu.

3.8. Način realizacije istraživanja

Istraživanje je započelo analiziranjem modela identifikacije nadarenih učenika koji se primjenjuju u svijetu (Hrvatska, Crna Gora, Slovenija, Engleska, Rusija, Sjedinjene Američke Države, Kina, Kanada, Novi Zeland), te određivanjem njihovih karakteristika, elemenata i principa. Na osnovu intervjua sa pedagošicama osnovnih škola istražene su osnovne karakteristike postupka identifikacije nadarenih učenika u bosanskohercegovačkom kontekstu, prednosti, nedostaci, te najčešći izazovi u procesu identifikacije nadarenih učenika. Na osnovu prikupljenih podataka kreirani su instrumenti za identifikaciju nadarenih učenika (skala samoprocjene, skala procjene za nastavnike i roditelje i skala procjene namijenjena za vršnjake). Navedeni podaci koji se odnose na trenutne prakse identifikacionog procesa u razvijenim zemljama svijeta i zemljama regiona, karakteristike mjernih instrumenata, te podaci vezani za postojeće stanje identifikacionog procesa, poslužili su za kreiranje prijedloga modela identifikacije nadarenih učenika. Predstavljeni model moguće je primjenjivati na području Bosne i Hercegovine radi omogućavanja cjelovitog i sistematičnog odnosa i rada sa nadarenim učenicima osnovnih škola.

4. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

*„What we want is to see the child pursuit of knowledge,
and not knowledge in pursuit of child.“*

George Bernard Shaw

Cilj ovog istraživanja bio je kreiranje prijedloga modela identifikacije nadarenih učenika koji bi se mogao primjenjivati u bosanskohercegovačkom kontekstu. Ovaj dio rada odnosi se na korake prilikom ostvarivanja navedenog cilja, koji se odnose na postavljene zadatke istraživanja.

Prilikom ostvarenja cilja nužno je bilo analizirati postojeće modele identifikacije u regiji, Europi i svijetu, kako bi se identificirali njihovi elementi, dimenzije i bitne odrednice identifikacijskog procesa. Za kreiranje prijedloga bilo je važno i upoznavanje sa trenutnim stanjem u procesu identifikacije u osnovnim školama Bosne i Hercegovine. Do tih informacija došlo se putem intervjua spovedenim sa pedagogicama osnovnih škola, koje su dale bitne podatke o postojećoj praksi i izazovima u procesu identifikacije. Za potrebe istraživanja i kreiranja prijedloga modela identifikacije kreirani su i instrumenti za identifikaciju nadarenih učenika, što je bilo uvjetovano pronalaženjem i analizom instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika koji su već u upotrebi.

4.1. Analiza i komparacija modela identifikacije koji se koriste u svijetu

U ovom dijelu rada moguće je pronaći predstavljanje modela identifikacije nadarenih učenika koji se koriste u regiji, Evropi i svijetu. Za potrebe kreiranja bosanskohercegovačkog modela bilo je potrebno istražiti koji su to glavni elementi i dimenzije postojećih modela, te koje su to osnovne sastavnice, odrednice i principi procesa identifikacije. Izabrani modeli važni su prije svega zbog kontekstualnog faktora, koji se odnosi na modele iz Slovenije, Hrvatske i Crne Gore, sa kojima Bosna i Hercegovina dijeli slične uslove, mogućnosti i izazove obrazovnih sistema. Analizom modela nastojalo se pokriti područje Evrope, od kojih je odabran engleski model identifikacije, jer Engleska čini jednu od vodećih zemalja u kontekstu obrazovanja nadarenih, pored Sjedinjenih Američkih Država, čiji je sistem također analiziran. Međutim, mnoge države svijeta nemaju razvijen model identifikacije nadarenih učenika, odnosno ne postoji mnogo informacija o tome kako se provodi indentifikacija nadarenih učenika, jer većina država koristi samo podatke koji se odnose na akademski uspjeh djece i pristup učenika u sportskim, kulturnim i drugim vannastavnim aktivnostima. Jedne od rijetkih država čiji su modeli dostupni u literaturi jesu Kanada i Novi Zeland, te su njihovi modeli analizirani ovim istraživanjem. Istraživanjem su obuhvaćeni model identifikacije u Rusiji, kako bi se u obzir uzeo istočni dio Evrope, te model koji se koristi u Kini da bi se dobili podaci o azijskim načinima identifikacije nadarenih učenika. Modeli su predstavljeni na osnovu udaljenosti sa Bosnom i Hercegovinom, počevši od najbliže države prema najudaljenijoj.

4.1.1. Model identifikacije nadarenih učenika u Hrvatskoj

Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama, sve škole u Hrvatskoj su dužne sprovesti uočavanje, praćenje i poticanje nadarenih učenika. To nalaže organiziranje procesa identifikacije nadarenih učenika, kako bi se osigurao rad u skladu sa njihovim sklonostima, sposobnostima i interesima, što pruža mogućnost razvoja visokog potencijala učenika (Zrilić, Marin, 2018). To nalaže prilagođavanje procesa identifikacije okolnostima u školi, te karakteristikama i potrebama učenika.

U Hrvatskoj od 2017. godine postoji Okvir za poticanje iskustva učenja i vrednovanja postignuća nadarene djece i učenika, te se taj dokument smatra temeljem za sistemsko uvođenje brige o nadarenim učenicima u odgojno-obrazovnom sistemu Hrvatske. Okvir pored mnogih tumačenja, određenja, prijedloga i savjeta, daje smjernice i upute za proces identifikacije nadarenih učenika i organizaciju odgojno-obrazovne podrške u različitim dijelovima odgojno-obrazovnog sistema, te za različite vrste i nivoe nadarenosti (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2017). Ovaj dokument predstavlja značajno polazište za osiguravanje adekvatne podrške učenicima u njihovom razvoju, te također, daje podršku školama i nastavnicima za bolje razumijevanje koncepta nadarenosti i obrazovanja nadarenih učenika.

Navedeni dokument proizilazi iz Okvira nacionalnog kurikulumu kojim su određena osnovna načela rada u odgojno-obrazovnom kontekstu, a tiču se jednakosti prilika u odgoju i obrazovanju, uvažavanja prava na različitost, uključivost, odgovornosti i autonomije djelovanja, razvojnosti i težnje ka izvrsnosti, sistemnosti brige za nadarene, te saradnju i otvorenost (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2017). Načela predstavljaju osnovu kvalitetnog rada sa svim učenicima, jer potiču stvaranje i razvoj inkluzivnog okruženja koje predstavlja temelj adekvatnog obrazovanja za sve učenike, koje je prilagođeno njihovim mogućnostima.

Polazište kvalitetnog obrazovanja koje inkluzivno okruženje u kojem vladaju navedena načela, jeste spovedena identifikacija potencijalno nadarenog učenika. Proces identifikacije u hrvatskim školama se provodi timski. Na čelu tima je psiholog koji saraduje sa nastavnicima, saradnicima, roditeljima, te vanjskim saradnicima ukoliko za to ima potrebe. Okvir nalaže uključivanje što više sudionika i razmatranje različitih sposobnosti, osobina i postignuća. Važnim se smatra što ranija identifikacija što može rezultirati adekvatnom pomoći usmjerenoj ka odgajateljima, roditeljima, nastavnicima i najvažnijim korisnicima, djeci.

U Okviru je moguće pronaći najvažnije smjernice za identifikaciju, (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2017):

- omogućavanje identifikacije učenika u svim područjima nadarenosti,
- praćenje razvoja i uočavanje prvih znakova nadarenosti u što ranijoj dobi i omogućavanje identifikacije u svim narednim fazama razvoja učenika,
- identifikacija se smatra kao dinamičan, kontinuiran, stalno otvoren i višefazni proces vođen kontinuiranim praćenjem odgojno-obrazovnih potreba učenika,
- identifikaciju smatrati vođenim kontinuiranim praćenjem i vrednovanjem odgojno-obrazovnih potreba i postignuća učenika koji je neodvojiv dio procesa odgoja i obrazovanja koji poštuje individualne razlike,
- provođenje identifikacije u svakoj odgojno-obrazovnoj ustanovi i uključivanje učenika, roditelja, učitelja, stručnih suradnika i vanjskih stručnjaka,
- inkluzivan i nepristran proces, odnosno, proces koji uključuje sve učenike, koji se provodi valjanim i sveobuhvatnim metodama i postupcima prilagođenim individualnim potrebama učenika, posebno onih koji su teže uočljivi kao nadareni,

- korištenje različitih izvora informacija, instrumenta i kriterija poštujući profesionalne i etičke standarde,
- zbog mogućnosti postojanja smanjene motivacije učenika u trenutku mjerenja, određenih razvojnih karakteristika učenika, ali i nesavršenosti mjernih postupaka i instrumenata, važno je timski (samo)vrednovati korištene postupke i preispitivati rezultate identifikacije ponavljanjem pojedinačnih postupaka identifikacije.

Sveobuhvatne smjernice doprinose sistematičnosti modela identifikacije, te njenoj kvalitetnoj primjeni u školskom okruženju kako bi se ostvario njen cilj, a to je osiguravanje podrške i zadovoljavanje učeničkih obrazovnih potreba. Pored opisanog, spominje se i nepostojanje univerzalne metode identifikacije, već se primjenjene metode prilagođavaju učenicima, njihovim potrebama i mogućnostima.

U Hrvatskom kontekstu, identifikacije sa sastoji od dvije faze: uočavanja i utvrđivanja (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2017).

- Faza uočavanja

Kroz odgojno-obrazovni rad nastavnici i stručni saradnici svakodnevno prate razvoj i postignuća učenika, te njihove potrebe, interese, ponašanja i iskustva. Uočavanje nadarenosti podrazumijeva kvalitativnu analizu postignuća koja traži dodatnu pripremu od nastavnika, jer podaci praćenja i uočavanja predstavljaju prve informacije o potencijalno nadarenim učenicima (pored informacija od roditelja koje se također skupljaju u ovoj fazi kroz primjenu različitih instrumenata). U ovoj fazi koriste se i procjene dobivene od strane vršnjaka, te samoprocjena učenika.

- Faza utvrđivanja

Utvrđivanje se odnosi na stručan i kontinuiran proces koji uključuje sve učenike iz različitih dobnih skupina. Ovu fazu predvodi stručni tim uz vodstvo psihologa koji primjenjuje različite psihološke mjerne instrumente (testove sposobnosti, kreativnosti, te upitnike ličnosti). Razvijenost kompetencija učenika u određenom području određuje osoba koja je stručnjak za to područje.

Nakon navedenih faza, stručni tim raspravlja i objedinjuje rezultate koji su prikupljeni na osnovu kojih priprema mišljenje o daljim primjerenim oblicima podrške za učenike. Potom se informiraju sami učenici, roditelji i nastavnici kojima se daju smjernice za dalji rad (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2017). U ovom slučaju proces identifikacije završava konkretnim savjetima i uputama za roditelje i nastavnike, čime se ostvaruje cilj identifikacionog procesa.

Okvir skreće pažnju na skupine učenika koji su izloženi izostavljanju iz procesa identifikacije, a to su iznimno nadareni učenici, učenici sa teškoćama u razvoju, učenici slabijeg socio-ekonomskog statusa i učenici slabijeg akademskog uspjeha. Stoga se nude savjeti za prilagodbu procesa identifikacije karakteristikama učenika, ali i kontekstu iz kojeg dolaze kako bi učenici

dobili adekvatnu pažnju i bili ravnopravno uključeni u proces identifikacije i pružanja podrške (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2017). Kroz ovakav pristup moguće je primijetiti inkluzivnost modela identifikacije nadarenih učenika koji se primjenjuje u Hrvatskoj.

Opisani model, koji se temelji na inkluzivnim vrijednostima i načelima, potiče različitost u školama, te potiče prilagođavanje sistema obrazovanja učenicima, a ne obrnuto. Njegova prednost jeste usmjeravanje na raznolike karakteristike i sposobnosti sa kojima učenici dolaze u školu, koje se primjenom prilagođenih metoda i instrumenata mogu otkriti i dalje potaknuti na usavršavanje i napredovanje. Veliku korist čini timski pristup identifikaciji u koji su podjednako uključeni roditelji, nastavnici i stručni saradnici. Tim omogućava dobijanje mnogih informacija iz različitih izvora što doprinosi multidimenzionalnosti ovog modela.

4.1.2. Model identifikacije nadarenih učenika u Crnoj Gori

U periodu od 2015. do 2019. godine u Crnoj Gori je na snazi bila Strategija za razvoj i podršku darovitim učenicima koju je usvojilo Ministarstvo prosvjete. Strategijom se nastojalo potaknuti razmišljanje o značaju nadarenih osoba i na doprinos razvoju zemlje u razvoju, kakva je Crna Gora. Strategija je smatrana kao osnova za savremeniji, sveobuhvatniji, odgovorniji, te stručno i naučno zasnovan pristup nadarenim učenicima (Ministarstvo prosvjete, 2014).

Osnova strategije bilo je kvalitetan odgoj i obrazovanje nadarenih koje je zasnovano na visokokvalitetnim, diferenciranim i dostupnim uslugama koje svakom učeniku osiguravaju razvoj potencijala, uživanje prava, te kvalitetan život i rad. Polazište za to je kvalitetna identifikacija kojom se otkrivaju nadareni učenici, prepoznaju njihove potrebe, mogućnosti, nivoi sposobnosti, te specifični interesi.

Strategija predlaže kreiranje procesa identifikacije na osnovu europskih Uredbi o odgoju i obrazovanju nadarene djece, koja ističe tri praktična rješenja u okrivanju nadarenih učenika, a to su: mjerenje (testiranje) stepena razvijenosti osobina pojedinca, procjenjivanje osobina pojedinca i samoprocjena (Ministarstvo prosvjete, 2014).

- Testiranje kao oblik identifikacije nadarenih učenika

Kao oblik identifikacije moguće je primjenjivati testiranje inteligencije, posebnih i specifičnih sposobnosti, kreativnosti, ličnosti, znanja iz raznih oblasti. Ovaj proces se provodi od strane psihologa, a mogu biti uključeni i nastavnici, vršnjaci, roditelji i stručni saradnici.

- Procjenjivanje osobina pojedinca

U ovom procesu mogu učestovati nastavnici, roditelji, vršnjaci i sami nadareni učenici čije informacije o učenicima predstavljaju značajan izvor informacija. Nastavnici, roditelji i vršnjaci, svaki u svom kontekstu interakcije sa potencijalno nadarenim učenicima, daje informacije iz svoje perspektive koje se tiču osobina, mogućnosti, interesa, ponašanja učenika koje mogu biti vrlo značajne u procesu donošenja odluke. Strategija navodi i prednosti samoprocjene učenika,

ne samo na proces identifikacije, nego i na poticanje razvoja slike o sebi, svijesti o vlastitim mogućnostima i potencijalu kojeg imaju, što im vremenom pomaže pri donošenju odluka o svojim ciljevima (Ministarstvo prosvjete, 2014).

Prednosti opisane Strategije u kontekstu razvoja procesa identifikacije jeste teorijska podloga i zasnovanost na teorijskim koncepcijama koja proizilazi iz velikog broja izvora informacija potrebnih da se donese odluka o postojanju nadarenosti. Prednost trenutnog identifikacionog procesa u Crnoj Gori, bez osvrtnja na Strategiju, jeste postojanje baze instrumenata za identifikaciju koja je dostupna na Internetu, a koji se odnose na mnogobrojna područja nadarenosti kao što su umjetničko, naučno, jezičko, matematičko, sportsko područje, te područje općih sposobnosti¹.

Nedostatom je moguće smatrati nedefinisanje jasnog postupka i načina provođenja u školama, te neodređivanje tima koji bi bio vodeći u procesu identifikacije.

4.1.3. Model identifikacije nadarenih učenika u Sloveniji

Slovenski Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj školi nadarenim učenicima smatra one koji pokazuju iznadprosječne sposobnosti razmišljanje ili nadprosječna postignuća u određenim područjima učenja, umjetnosti ili sportu. Odgovornost škole je da učenicima omogući uključivanje u različite oblike rada kroz koje mogu iskazati i usavršavati svoju nadarenost (Trenta, 2023). Škola, kao odgojno-obrazovna ustanova ima veliku ulogu i odgovornost u razvijanju učenikovih sposobnosti i adekvatnoj pripremi za život. Identifikacija nadarenih učenika će im obezbijediti kvalitetno obrazovno iskustvo koje će im osigurati uspjeh u budućnosti.

U procesu identifikacije nadarenih učenika učestvuju nastavnici, školska savjetodavna služba, roditelji, te po potrebi vanjski stručnjaci. U Sloveniji je, 1999. godine usvojen Koncept identifikacije i rada sa nadarenim učenicima u osnovnoj školi. Koncept opisuje identifikaciju kao trostepeni, odnosno, trofazni model koji uglavnom započinje u trećem razredu osnovne škole. Model obuhvata fazu evidentiranja, identifikacije i obavještanja roditelja (Palcich, 2020).

- Evidentiranje ili registracija učenika

Prva faza identifikacije podrazumijeva zajedničko djelovanje učitelja i savjetodavne službe škole. Učitelji i nastavnici, na osnovu svojih prosudbi predlažu određenog učenika za kojeg postoji sumnja da je potencijalno nadaren. Ova faza se može odvijati na osnovu različitih kriterija ili uz korištenje identifikacionih instrumenata. Kriteriji koji se mogu uzimati u obzir jesu sljedeći (Palcich, 2020):

- akademski uspjeh učenika (kontinuirano odličan akademski uspjeh),

¹ Udruženje psihologa Crne Gore. (2021). Indikatori za procjenu darovitosti. <https://udruzenjepsihologa.me/instrumenti-za-darovite/>

- postignuća (izuzetna postignuća u različitim nastavnim predmetima ili drugim aktivnostima u školi),
- mišljenje nastavnika,
- takmičenja (učešće i dobri rezultati u različitim nivoima takmičenja),
- hobiji (duže vannastavne aktivnosti za koje učenik pokazuje izrazitu motiviranost i u kojima je nadprosječno uspješan),
- mišljenje školskog savjetovišta (formirano na osnovu postojeće evidencije o učeniku).

Raznolikost kriterija koji predstavljaju početnu fazu samog otkrivanja nadarenog pojedinca su veoma značajni za školsko okruženje jer predstavljaju srž svih dešavanja i aktivnosti u kojima učenik može učestovati. To olakšava proces dobijanja osnovnih informacija kako bi se moglo nastaviti dalje sa procesom. U ovoj fazi nedostaju podaci od roditelja koji mogu biti veoma značajni jer daju sliku o djetetu iz nekog drugog konteksta. U ovoj fazi potrebno je da učenici pokažu minimalno jedan kriteriji kako bi mogli preći na narednu fazu.

- Identifikacija učenika

Faza identifikacije predstavlja detaljniji i dublji tretman i pristup učenicima usmjeren ka otkrivanju nadarenog učenika. Kao i u prvoj fazi, i u ovoj je fazi timski pristup ključan segment rada jer zajedničko bavljenje učenikom sam proces čini lakšim svrsishodnijim i usmjerenim na dijete. U ovoj fazi prikupljaju se podaci od nastavnika, koji podrazumijevaju određene evaluacije nastavnika pomoću kojih se učenici identificiraju. Nastavnici dobijaju evaluacioni obrazac koji pokriva sljedeće oblasti: razumijevanje i pamćenje gradiva, sposobnosti rasuđivanja, kreativnost, motivaciju i interesovanja, vještine vođenja, fizičko-motoričke sposobnosti, izuzetna postignuća u raznim oblastima (Palcich, 2020). Svi nastavnici koji su uključeni u odgojno-obrazovni rad sa određenim učenikom popunjavaju evaluacioni obrazac za specifično područje.

U ovoj fazi primjenjuju se i standardizirani testovi koji upotpunjuju podatke prikupljene od nastavnika o gore navedenim razvojnim područjima. Testove, koje priprema savjetodavna služba škole, provodi školski psiholog individualno sa učenicima. Oni učenici koji postignu iznadprosječne rezultate smatraju se nadarenima.

U ovoj fazi prednost jeste adekvatna i izjednačena upotreba kvalitativnih i kvantitativnih podataka, koji u ukupnom zbiru nadopunjuju jedni druge čineći ukupnu sliku o ličnosti i sposobnostima učenika širom i obuhvatnijom.

- Upoznavanje ili izvještavanje roditelja

Posljednja faza odnosi se na informiranje roditelja o iznadprosječnim sposobnostima njihove djece. Informativni sastanak provodi razredni starješina zajedno sa savjetodavnom službom škole. Na tom sastanku se iznose rezultati svih psiholoških testiranja koje prezentira psiholog, te roditelji iskazuju svoje mišljenje. Savjetodavna služba od roditelja traži saglasnost za nastavak

rada koji podrazumijeva praćenje razvoja djeteta, izradu individualnog plana i programa za učenika, te vođenje ličnog dosijea učenika. Pored pristanka roditelja, svoj pristanak za uključivanje u program namijenjen nadarenim učenicima mora dati sam učenik.

Palcich (2020) navodi kako se greške zanemarivanja učenika u kontekstu slovenačkog modela nastoje prevazići time što se proces registracije vrši u svakoj od tri faze rada. Prednost ovog modela jeste i u timskom pristupu i postojanjem savjetodavne službe koja svojim radom i aktivnostima predstavlja izvor podrške za nastavnike i učenike, te predstavlja središte rada sa nadarenim učenicima.

Nedostatkom ovog modela može se smatrati kasno i nepotpuno uključivanje roditelja, koji svoj angažman pokazuju tek u trećoj fazi, kroz iskazivanje mišljenja o prikupljenim podacima, bez mogućnosti djelovanja i davanja bogatih informacija o svom djetetu. Roditelji predstavljaju vrlo značajan izvor informacija koje mogu biti od koristi u stvaranju prilagođenog programa, a odnose se na specifične sposobnosti, te interese koje učenik pokazuje u kućnim uslovima.

4.1.4. Model identifikacije nadarenih učenika u Rusiji

Proces identifikacije, selekcije, obrazovanja i smještanja nadarenih učenika u ruskom obrazovnom sistemu uređen je od strane Ministarstva obrazovanja i nauke Ruske Federacije. Uredbe vezane za obrazovanje nadarenih slične su uredbama iz perioda Sovjetskog saveza, naročito odrednice identifikacije, koje su povezane sa takozvanom Olimpijadom, koja podrazumijeva različite oblike takmičenja zasnovana na znanju ili učinku, a odvija se u tri opća domena: školski predmeti, sport i umjetnost (Grigorenko, 2017). Sve većim shvatanjem identifikacije kao jednog od prioriteta u oblasti odgoja i obrazovanja došlo je do otvaranja različitih centara za razvoj talenata i nadarenosti, kao i otvaranja tehnoloških parkova za djecu koji potiču prepoznavanje i razvoj nadarenosti (Faritovna Gali, Zinovievna Shakhnina, Nikolaevna Zagladina, 2022). Na osnovu primjera iz Rusije moguće je uočiti kakav značaj ima partnerstvo škole i lokalne zajednice u osiguravanju stimulirajuće klime za učenje i sitraživanje koja ne mora biti vezana samo za učionički prostor.

Upotreba psihologijskih testova u identifikacione svrhe je veoma ograničena. U periodu 1939. godine upotreba testova u obrazovne svrhe bila je u potpunosti zabranjena, što je uticalo i na trenutni nedostatak odgovarajućih instrumenta koji se mogu koristiti za procjenu inteligencije, drugih kognitivnih i nekognitivnih sposobnosti (Grigorenko, 2017).

U Rusiji se sve više potiče rana identifikacija nadarenih učenika koja uključuje (Faritovna Gali, Zinovievna Shakhnina, Nikolaevna Zagladina, 2022):

- takmičenja,
- ograničenu upotrebu psihologijskih testova,
- Olimpijade,
- anketiranje djece i njihovih roditelja.

Na osnovu navedenog može se uočiti da u ruskom modelu postoje različiti oblici prikupljanja informacija o učeniku, koje su uglavnom usmjerene na postignuća i dokaze o tim postignućima. U proces identifikacije kao izvori informacija nisu uključeni vršnjaci i nastavnici što predstavlja nedostatak u ukupnom spektru prikupljenih informacija.

U slučaju anketiranja djece i roditelja primjenjuje se anketni upitnik koji je kreiran od strane ruskih stručnjaka u polju odgoja i obrazovanja nadarenih, a to su: Andreeva, Yakovleva, Konurkina, Zakharkina i Zhiltsova. Pitanja unutar anketnog upitnika odnose se na sljedeća područja:

- originalnost u mišljenju,
- fleksibilnost mišljenja,
- produktivnost,
- sposobnost analize i sinteze,
- vještine kategorizacije i klasifikacije informacija,
- pažnju i koncentraciju,
- pamćenje,
- entuzijazam u rješavanju problema,
- perfekcionizam,
- socijalnu autonomiju,
- vodstvo,
- takmičarski duh,
- dubinu i širinu interesnih područja,
- humor.

Djeca i roditelji imaju mogućnost da za svako navedeno područje odrede brojčanu vrijednost od 1 do 5 koja se odnosi na stepen zastupljenosti u pojedinom slučaju. Faritovna Gali, Zinovievna Shakhnina, Nikolaevna Zagladina, (2022) navode da se ova skala može koristiti i za procjenu od strane nastavnika što proširuje broj informacija i perspektiva o učeniku. Navedena područja predstavljaju značajna obilježja nadarenosti i moguće ih je uočiti kod djece školske dobi. Ovakvo određivanje bitnih područja podržava multidimenzionalnost i multiperspektivnost nadarenosti usmjeravajući pažnju ispitivača na sve dijelove učenikove ličnosti.

Prednost ruskog modela jeste svakako sve veće shvatanje važnosti procesa identifikacije u radu sa učenicima kako bi im se osiguralo adekvatno obrazovno iskustvo, te istovremeno potencijal nadarenog pojedinca pretvorio u resurs zajednice i države u cjelini. Unapređivanje procesa identifikacije koje je vidljivo od ograničenja na Olimpijadu i takmičenja, do multidimenzionalne identifikacije koja uključuje psihologijske testove koji su bili zabranjeni i procjene od strane roditelja i učenika, je veoma značajno i ukazuje na uzlaznu putanju obrazovanja nadarenih u Rusiji.

Nedostatkom je moguće smatrati veliku zastupljenost takmičenja, odnosno baziranje identifikacije na takmičenju. Učenici u ispitnim i takmičarskim uslovima mogu se suočiti sa različitim izazovima, ograničavajućim faktorima koji mogu biti lični ili dolaziti iz vanjskog okruženja, te značajno uticati na njihove mogućnosti, raspoloženje, emocije u datom trenutku, te uticati na krajnji rezultat. Individualizacija u samom nastavnom procesu je isto toliko važna i u identifikacionom procesu jer se tiče učenika kao cjelovite ličnosti, njegovih osobina, ponašanja i emocija u različitom kontekstu. U tom slučaju se javlja pitanje i o pristrasnostima, te diskriminaciji koja se može javiti u situacijama kada takmičenju prisustvuju djeca lošijeg socioekonomskog statusa koja nisu bila izložena adekvatnim obrazovnim poticajima, djeca s teškoćama u razvoju, djeca koja dolaze iz drugih kultura, što sve utiče na nivo njihove uspješnosti, te je o tome potrebno voditi računa kako bi identifikacija bila objektivnija, cjelovita i usmjerena ka najboljem interesu za dijete.

4.1.5. Model identifikacije nadarenih učenika u Engleskoj

Važnost procesa identifikacije nadarenih učenika u Engleskoj je prepoznata samim razvojem inkluzije i inkluzivnog obrazovanja. Uključeni u proces identifikacije shvaćaju da je kvalitetna identifikacija preduslov adekvatnog uključivanja nadarenih osoba u društvo, obzirom na zakonsku regulativu koja određuje potpuno uključivanje u skladu sa mogućnostima pojedinca.

U procesu identifikacije se smatra važnim definiranje same nadarenosti, kao i razgraničenje karakteristika iznadprosječno razvijene sposobnosti kroz različite aktivnosti u sklopu kurikuluma, kao i upotreba valjanih instrumenata kojima bi se mogle određivati kako manifestne tako i urođene karakteristike nadarenosti u određenom području (White, Fletcher-Campbell, Ridley, 2003). Kroz razvoj procesa identifikacije uočena je važnost razvoja nastavničkih kompetencija za adekvatno otkrivanje i identificiranje učenika koji postižu rezultate, ali i onih koji pokazuju potencijal.

Kroz analizu identifikacionog procesa nadarenih učenika u Engleskoj, uočen je termin „a wide talent pool“ koji se odnosi na širok spektar talenata, odnosno područja nadarenosti koje treba da budu otkrivene i prepoznate, kako bi se svako potencijalno nadareno dijete uočilo. Tu se naglašava važnost uvažavanja svih talenata i iznadprosječno razvijениh sposobnosti, bez dominacije akademskih vještina. Obrazovne vlasti Engleske smatraju da je proces identifikacije produktivan onda kada je fleksibilan i relevantan za svaku školu posebno (White, Fletcher-Campbell, Ridley, 2003). Obrazovne politike preporučuju školama kreiranje okvira za identifikaciju koji bi se mogli mijenjati obzirom na uslove.

Principi identifikacije (White, Fletcher-Campbell, Ridley, 2003; Department for Education and Skills, 2006):

- produktivnost procesa identifikacije je povezana sa njegovom fleksibilnošću i relevantnosti za određenu školu,

- vlasti predlažu školama kreiranje vlastitog okvira za identifikaciju koji bi se mogao prilagođavati promjenama uslova,
- uklapanje u postojeće školske aktivnosti i procedure kako bi identifikacija bila integrirani dio školskog procesa,
- balansiranje podataka dobijenih preko testiranja i podataka dobijenih prepoznavanjem sposobnosti za vrijeme odgojno-obrazovnog procesa,
- identifikacija se shvata kao kontinuiran proces,
- identifikacija omogućava podršku na svim nivoima, počevši od razrednog okruženja do cjelokupne nacionalne uključenosti.
- analiza metoda identifikacije kako bi se provjerila njihova kvaliteta upotrebe i uvela dodatna prilagođavanja u skladu sa potrebama.

Vidljivo je da identifikacija podrazumijeva integrativni dio školskog djelovanja, te da se shvata kao proces koji se sastoji od velikog broja komponenti kako bi se nadarenost razumjela kao multidimenzionalna pojava, te na taj način omogućilo identificiranje svih potencijalno nadarenih osoba. U slučaju ovog modela važno je stavljanje fokusa na sposobnost više nego na postignuće, odnosno u fokusu je potencijalna nadarenost u odnosu na manifestnu.

Metode identifikacije koje se koriste u engleskom modelu identifikacije su sljedeće (Education and Skills, 2006):

- nastavnička nominacija,
- kontrolne liste,
- testiranje: testovi postignuća
- procjena učeničkih radova,
- vršnjačka nominacija,
- roditeljske informacije,
- razgovor sa učenicima,
- upotreba resursa iz zajednice.

Korištenje metoda se može razlikovati obzirom na dob i međusobne razlike učenika. Predstavljaju značajan izvor informacija koji čini startnu poziciju za škole koje kreiraju i razvijaju adekvatan pristup identificiranju i obrazovanju određenog nadarenog učenika.

Prednost ovog modela identifikacije jeste davanje velike autonomije školama u kreiranju procesa identifikacije kako bi sami proces identifikacije i budući odgojno-obrazovni rad bio prilagođen pojedinom učeniku, ali i kontekstu u kojem se uči. Međutim, značajno je postojanje tima, odnosno svojevrsnog nadležnog tijela (Department for Education and Skills - DfES) koje koordinira sami proces, daje savjetodavnu, materijalnu, informativnu podršku nastavnicima, učenicima i roditeljima. Povezivanje identifikacije sa uključivanjem (*engl. provision*) je vrlo značajno jer omogućava ostvarivanje dječijih prava, datih rođenjem i određenim Konvencijom o pravima djece. Predstavlja pokazatelj inkluzije i kvalitetnog obrazovanja koje je u službi svakog djeteta kako bi bilo u prilici ostvariti uspjeh koji je u skladu sa njihovim mogućnostima. Multipli izvori informacija koji se smatraju značajnijim od jednog dominirajućeg izvora, metoda i

instrumenta, predstavljaju snažan faktor koji identifikaciju čini multiperspektivnom i kvalitetnijom. Važno je spomenuti i razgovor sa učenicom koji predstavlja i njegovo aktivno uključivanje u proces identifikacije, jer on ponekada može ličiti na aktivnost koja se dešava izvan djetetovog djelovanja. Prednost se vidi i u prijedlogu da škole analiziraju svoje okvire identifikacije kako bi uveli određene prilagodbe i unaprijedili postojeće stanje.

Nedostatom bi se mogao smatrati svojevrsni nedostatak kontrole nadziranja kvaliteta obrazovanja koje se pruža nadarenim učenicima, kada se školama da određena sloboda i autonomija (Koshy, Portman Smith, Casey, ,2018). Autonomija škole ne treba biti nedostatak, ali analiza, opservacija, provjera i procjena procesa identifikacije od strane DfES-a u cilju unapređenja procesa identifikacije, kako na školskom tako i na nacionalnom planu, ne bi predstavljala napad na autonomiju škole, nego resurs unapređenja.

4.1.6. Model identifikacije nadarenih učenika u Sjedinjenim Američkim Državama

U 32 američke države postoji specifična zakonska regulativa kojom je uređena identifikacija nadarenih učenika. U 12 država ne postoji državna regulativa već se politike i procedure rada sa nadarenim učenicima reguliraju od strane školskog distrikta i lokalnih obrazovnih agencija. Šest država nema uspostavljen proces identifikacije na lokalnom ili državnom nivou (McClain, Pfeiffer, 2013).

Metod identifikacije nadarenih učenika koji je karakterističan za većinu Sjedinjenih država, povezan je sa Renzulijevom prstenastom koncepcijom nadarenosti. Povezanost leži u tome da se sve više naglašava multidimenzionalnost nadarenosti u kojoj veliki značaj imaju kreativnost i motivacija pojedinca, odnosno njegov lični angažman u okruženju koje je poticajno i sigurno za razvoj svih sposobnosti.

U slučaju američkog modela identifikacije ponovo se spominje pojam *Talent Pool*, koji predstavlja skupinu djece i učenika koji pokazuju visoko postignuće u jednom ili više područja (učenje, motivacija, kreativnost). Ciljevi, odnosno rezultati provedene identifikacije bi, prema (Renzulli, 2005) bili sljedeći:

- razvoj kreativnosti i posvećenosti zadatku među učenicima,
- pružanje iskustva učenja i systemske podrške koji promoviraju interakciju kreativnosti, posvećenosti zadatku i izvanprosječno razvijene sposobnosti (spajanje prstenova),
- pružanje prilika, resursa i ohrabrenja za razvoj i primjenu nadarenosti.

Navođenje ciljeva je veoma značajno kako bi se moglo uočiti da identifikacija nije sama sebi svrha, nego je njena realizacija osnova kreiranja adekvatnog obrazovnog iskustva za učenike. U navedenim ciljevima uočava se potreba za povezivanjem odrednica nadarenosti, njihovim prepoznavanjem i razvijanjem. U svemu tome vrlo važnu ulogu ima okolina koja osigurava optimalne uslove i resurse, pruža podršku i predstavlja sigurno i poticajno okruženje za razvoj.

Koraci identifikacije se dijele na dva dijela. Prvi dio čini kriteriji koji se odnose na bodove sa testiranja, a drugi dio čine ostali kriterijumi. Koraci su sljedeći (Renzulli, 2005):

1. Nominacije preko postignuća na testiranju – svi učenici koji postignu preko 92% učinka na testiranju predstavljaju dio Talent pool-a.
2. Nominacije od strane nastavnika – od nastavnika se zahtjeva da navedu učenike koji pokazuju karakteristike koje nisu lako uočljive putem testiranja.
3. Alternativne nominacije – metode identifikacije koje su više prilagođene određenom školskom distriktu, učenicima i samom kontekstu u kojem se identifikacija vrši. Neke od alternativnih vrsta nominacija jesu: roditeljska, vršnjačka, te vlastita nominacija, potom testovi kreativnosti.
4. Specijalne nominacije – kruženje liste nominiranih učenika tako da svi nastavnici imaju mogućnost dodati neke učenike, dati mišljenje, iznijeti svoje iskustvo rada sa učenicima i slično. Ovaj način daje cjelovit izvještaj i uvid u stvari koje razredni nastavnik nije primijetio, te također, pomaže u prevazilaženju predrasuda.
5. Roditeljska obavještenja – obavještanje roditelja o početku programa, te pružanje svih bitnih informacija o tome. Bitno je ne navoditi da je dijete nadareno, nego je potrebno objasniti sve karakteristike programa, djelovanja i aktivnosti.
6. Nominacije preko informacija o učeničkom djelovanju – uočavanje posebno izražene zainteresiranosti kod učenika izazvane određenom temom, područjem učenja, aktivnosti unutar razreda ili izvan škole.

Raznolikost koraka i metoda unutra njih veoma je značajna kako bi se prikupile raznovrsne informacije o učeniku i u obzir uzele sve njegove karakteristike u različitim kontekstima i situacijama rada i učenja. Primjena ovakvog metoda može dovesti do prevazilaženja prepreka koje postoje u tradicionalnim modelima u kojima glavni i često jedini izvor informacija predstavljaju standardizirani testovi. Podaci koji se prikupljaju o učenicima mogu se podijeliti na kvantitativne i kvalitativne podatke, a čine korpus dokaza, odnosno informacija su sastavni dio učeničkog profila jakih strana i interesa (Department of Education, 2020). Ti podaci mogu biti vrlo značajni u organiziranju nastavnog i vannastavnog rada sa učenicima.

Prednost navedenog modela svakako jeste utemeljenost na teorijskim koncepcijama jednog od najznačajnijih stučnjaka u području odgoja i obrazovanja nadarenih. Povezanost svih odrednica nadarenosti je u ovom slučaju ključna za prepoznavanje nadarenog pojedinca, jer se uočava odmicanje od tradiciionalnih načina u kojima dominira samo jedan pristup, odnosno jedna perspektiva nadarenosti, koja je često intelektualna sposobnost učenika. Prednost je također, uključenost svih osoba koje učestvuju i koje su učestvovala u odgojno-obrazovnom procesu (npr. prijašnji nastavnici) jer se time mogu prikupiti informacije iz različitih konteksta ali i dublje informacije o vremenu kada se određeni potencijal tek uočavao. U većini država postoji tijelo koje je zaduženo za obrazovanje nadarenih i koje pruža sistemsku podršku cjelokupnom procesu, samim tim i procesu identifikacije. Korištenje kvalitativnih metoda i instrumenata za prikupljanje podataka omogućava smanjenje predrasuda, te uključivanje ranjivih skupina društva.

Kao nedostatak ovog modela moguće je posmatrati nedostatak sistemske, nacionalne uređenosti procesa identifikacije, koji ne bi narušavao fleksibilnost i autonomiju škole, već predstavljao okvir i pravac kretanja identifikacije na nivou zemlje, kako bi se omogućila i sama pokretnost i prenosivost identifikacije (kao što je to slučaj u državi Chicago). U literaturi se navodi kako se Talent Pool sastoji od 15% članova jedne populacije. Navedeno kategoriziranje i homogeniziranje grupe nadarenih učenika može biti rigidno i ograničavajuće u kontekstu socijalizacije, etiketiranja i postavljanja visokih očekivanja od učenika, što može imati negativne posljedice. Veća fleksibilnost vrstama instrumenata i metoda identifikacije osigurat će veću pravednost kako za same države i okruge, tako i za učenike različitih startnih pozicija i prilika koje u određenom kontekstu mogu biti ograničavajuće.

4.1.7. Model identifikacije nadarenih učenika u Kanadi

Nadarenim učenikom se u Kanadi smatra svaki učenik koji ima potencijal ili koji pokazuje visoko razvijenu sposobnost u području inteligencije, kreativnosti ili drugim sposobnostima koje su povezane sa određenim disciplinama (Students Support Services, 2018). Timski proces identifikacije podrazumijeva dolazak do esencijalnih informacija o učeniku koje su dio IPP-a. Važnu vrstu prikupljenih informacija čine podaci o učeničkim potrebama koje se trebaju zadovoljiti primjenom prilagođenog programa. Pored toga, neizostavne informacije tiču se trenutnog nivoa učinka i postignuća učenika u području za koje se smatra da je učenik nadaren, te otkrivanje učenikovih jakih strana i područja za dodatno unapređenje. Posebna pažnja se posvećuje interpretaciji ocjena iz predmeta u kojem učenik pokazuje izrazite vještine, obzirom da neke ocjene mogu biti netačne i irelevantne (Alberta Education, 2006).

Osnovne procedure procesa identifikacije (Students Support Services, 2018):

- odgovornost škole je da osigura adekvatnu implementaciju procesa identifikacije, te pruži podršku učenicima i nastavnicima,
- da bi učenik bio upućen na procjenjivanje potrebno je da školski tim ispuni zahtjev za konsultacije i isti uputi Distriktu za obrazovanje nadarenih,
- konsultiranje sa školom i ukoliko se učenik ocjeni kao prikladan kandidat za testiranje, razrednom starješini se šalje opservacioni list kojeg ispunjava (uz prethodni pristanak roditelja/staratelja). Potom se pristupa psihoedukacijskoj procjeni učenika,
- usporedba i analiziranje prikupljenih podataka iz više izvora, te slanje izvještaja i preporuka školi za pojedinog učenika.

Na osnovu navedenog moguće je uočiti da se identifikaciji nadarenih učenika u Kanadi pristupa sistemski gdje se podrška pruža kako učenicima tako i nastavnicima i školi, u smislu osiguravanja savjetodavnog rada i stručne podrške kroz kreiranje obrazaca i njihovo prosljeđivanje. U slučaju Kanade, identifikacija je također prvi korak u pružanju optimalnog obrazovanja za nadarene učenike, nakon čega slijedi osiguravanje podrške. Važan aspekt

predstavlja otkrivanje područja za unapređenje što osigurava holističan razvoj djeteta i cjelovit pristup njegovoj ličnosti.

Metode identifikacije u sklopu modela identifikacije Kanade su: (Alberta Education, 2006):

- opservacija od strane nastavnika,
- standardizirani testovi,
- psihoedukacijska procjena,
- intervju sa roditeljima,
- portfolio.

Sistemski pristup nadarenim učenicima i samoj identifikaciji omogućava prikupljanje širokog spektra informacija koji pomaže u kreiranju optimalnog nivoa podrške i adekvatnog obrazovnog programa za učenike. U slučaju identifikacijskog procesa, takav pristup se posmatra kao prednost jer osigurava holistički pristup dječijoj ličnosti i otkrivanje jakih strana i područja za unapređenje. Proces identifikacije mogu započeti roditelji ili nastavnici uz podršku Distrikta za obrazovanje nadarenih koji prati i regulira cjelokupni proces, dajući povratnu informaciju na kraju. Metodama i podacima koji se dobiju uz pomoć navedenih metoda pridaje se dosta pažnje i vodi računa o njihovom analiziranju. Naprimjer, rezultatima IQ testiranja ne daje se brojčana vrijednost nego opisna vrijednost kako bi se osigurala njihova osjetljivost i povjerljivost, a i omogućio širi raspod informacija i pronalazak pravog područja nadarenosti, bez dominacije faktora inteligencije i kognitivnih sposobnosti naspram ostalih.

Prednost ovog modela jeste i u postojanju sistemske podrške školama koja se očituje kroz Distrikt za obrazovanje nadarenih koji je školama na raspolaganju u smislu pružanja podrške, osiguravanja svih resursa za identifikaciju, te krajnjeg izvještaja o djetetovim sposobnostima. Škola ima veliku ulogu i odgovornost u ovom procesu jer sprovodi cjelokupnu identifikaciju, a izvještaj se dobija na kraju.

Nedostatak ovog modela može biti nedovoljna uključenost škole u fazi pisanja izvještaja. U tom slučaju izvještaj može činiti određeni vanjski rezultat u čijem stvaranju nisu učestvovali oni koji su provodili cjelokupnu identifikaciju. Ne postoje podaci o tome ko čini tim za pisanje izvještaja u sklopu Distrikta, ali je važna uključenost školskih predstavnika kako bi izvještaj bio objektivn i sveobuhvatan.

4.1.8. Model identifikacije nadarenih učenika u Kini

Kina je jedna od država svijeta koja prepoznaje, cijeni i njeguje nadarenost, te veliku pažnju posvećuje kvalitetnom obrazovanju što pokazuju vrlo visoki rezultati na međunarodnim testiranjima. Kina ima dugu tradiciju promišljanja o nadarenim pojedincima što potvrđuju podaci koji govore da se prvi test inteligencije u Kini provodio još u periodu između 960. i 1279. godine (Phillipson, 2012). Kina je jedna od prvih država koja je uočavala značaj nadarenih, što se nastavilo i do danas. Istraživački u području nadarenosti prilikom opisivanja nadarenih učenika,

osoba i pojedinaca koriste termin *Supernormal*, kojim definišu pojavu koja se javlja kod malog broja ljudi, te je izuzetna u odnosu na prosječnost (Zhitian Zhang, 2017).

Razvojem društva u cjelini sve više se otvara potreba za određivanjem novih smjerova u području obrazovanja nadarenih. U Kini to je slučaj sa radom sa učenicima koji uprkos visoko razvijenim sposobnostima, pokazuju niske rezultate. Drugo područje unapređivanja jeste proširivanje spektra metoda i tehnika koje se koriste prilikom identifikacije, što bi odgovorilo na izazov identificiranja učenika koji dolaze iz drugih kultura. Sve to rezultiralo bi inkluzivnijem pristupu odgoju i obrazovanju učenika sa različitim obrazovnim potrebama.

Kineski istraživači zagovaraju multidimenzionalniji pristup identifikaciji koji podrazumijeva više kriterijuma, više aspekata i više metoda identifikacije. Multipli kriterijumi i multipli aspekti promatranja nadarenosti podrazumijevaju uključivanje potencijala učenika unutar različitih polja ljudskog djelovanja. U multiple metode identifikacije ubrajaju se nominacije od strane nastavnika i roditelja, testovi, opservacije i intervjuiranje (Zhao, 2021). Time se u obzir uzimaju različiti izvori i perspektive što osigurava donošenje objektivnije odluke.

U trenutnom procesu identifikacije učenika ključnu ulogu ima školski učinak koji predstavlja ključnu komponentnu u odnosu na kreativnost, umjetnost, sport i slično. Međutim, pored akademskog uspjeha u određenoj mjeri je prisutna identifikacija u okviru procjenjivanja intelektualnih sposobnosti, ličnosti, motivacije. Tako veliki broj škola u Kini prilikom identifikacije koriste kombinaciju testova inteligencije, akademskih postignuća, intervjua i zapažnja ponašanja (Zhitian Zhang, 2017).

U Kini vlada nedostatak institucionalnih mehanizama za identifikaciju učenika, što bi predstavljalo izvor podrške kako za učenike, tako i za školsku zajednicu. Također, postoji veoma ograničen pristup programima za nadarene učenike, što identifikaciju čini vrlo izazovnom jer zahtijeva identificiranje i uključivanje samo „najboljih od najboljih“ u svim područjima djelovanja i rada. Istraživači ovog područja svjesni su potrebe za institucionalnim mehanizmom koji bi sprovodio i regulirao proces obrazovanja nadarenih kako bi svi potencijalno nadareni učenici bili dijelom identifikacije, te imali kvalitetno obrazovanje.

Kina je usmjerena na unapređenje obrazovanja nadarenih, te procesa identifikacije kroz promjenu stavova o različitim dimenzijama koje mogu biti dijelom koncepta nadarenosti. Uključivanje većeg broja kriterija i metoda procjene svakako će taj proces učiniti multidimenzionalnim, ali najveći nedostatak jeste usmjerenost na inteligenciju koja se smatra ključnom i presudnom sposobnosti. Nedostatak mehanizama i institucionalne podrške otežava adekvatno uključivanje svih potencijalno nadarenih učenika u proces identifikacije, što je čini selektivnom i može se posmatrati kao nedostatak.

4.1.9. Model identifikacije nadarenih učenika u Novom Zelandu

Obrazovanje nadarenih učenika predstavlja važno područje za Ministarstvo obrazovanja u Novom Zelandu, te se ovoj temi i području rada poklanja dosta pažnje. Shvata se izazovnost rada sa nadarenim učenicima i tome se pristupa vrlo pažljivo, kroz analizu svih segmenata rada, od kojih identifikacija zauzima važno mjesto. Ona se posmatra kao vrlo izazovan dio rada na terenu, te prvi korak u radu sa nadarenima (Ministry of Education, 2004). Identifikacija se, u kontekstu Novog Zelanda vidi kao proces koji omogućava dolazak do podataka koji se tiču učenja, interesa, kvaliteta, jakih i slabih strana učenika. Prikupljeni podaci koriste se radi izrade prikladnog, diferenciranog obrazovnog programa, odnosno, *The Gifted Education Package*.

Kao neizostavna komponenta rada, identifikacija zahtjeva koordiniran pristup cijele škole, što pruža mogućnost da principi i postupci koji se koriste tokom identifikacije bude dosljedni u cijeloj školi. Obzirom da je nasljednost nešto što se može dodatno razvijati i biti pod uticajem vremena i konteksta, proces identifikacije treba da bude kontinuiran (Ministry of Education, 2012).

Osnovni principi identifikacije nadarenih učenika u Novom Zelandu su (Ministarstvo obrazovanja, 2012):

- zasnivanje identifikacije na jasno definisanom, multikategoričnom, multikulturalnom konceptu nadarenosti i talentiranosti koji je svojstven za cijelu školu,
- rano započinjanje identifikacije u ranom djetinjstvu ili ranim razredima osnovne škole,
- osiguravanje otvorene komunikacije između roditelja/staratelja, nastavnika, učenika, školske uprave i zajednice,
- osiguravanje kontinuiranog procesa identifikacije,
- uočavanje potencijala kao i performansi nadarenosti,
- upotreba timskog pristupa u kojem određeni broj nastavnika i školske uprave djeluju zajedno u procesu identifikacije. Tim također uključuje i ostale kojima je u interesu dječji razvoj,
- upotreba kulturalno osjetljivih pristupa što osigurava poklapanje raznolikosti nadarenih učenika sa raznolikosti školske populacije,
- osiguravanje da pristup identifikacije uključuje i „skrivena“ grupe društva kao što su etničke manjine, učenici s teškoćama u razvoju, učenici nižeg socioekonomskog statusa,
- prikupljanje podataka preko različitih metoda identifikacije, koji su prikupljeni kroz opservaciju u različitim situacijama i kroz razgovor sa učenicima, radije nego samo kroz formalne instrumente procjene,
- primjena metoda identifikacije koji su u skladu sa različitim područjima nadarenosti i talentiranosti,
- omogućavanje profesionalnog razvoja zaposlenicima kako bi mogli kreirati i implementirati proces identifikacije.

Identifikacija, u obrazovnom sistemu Novog Zelanda, podrazumijeva zajednički angažman svih aktera odgojno-obrazovnog rada. U tom procesu se kroz multidimenzionalni pristup koji je započeo u ranom djetinjstvu radi na osiguravanju optimalnih uvjeta okruženja kako bi se otkrilo svako potencijalno nadareno dijete. Važan segment opisanog procesa identifikacije, pored timskog pristupa, jeste kulturalna i rodna osjetljivost, te uključivanje djece sa teškoćama u razvoju. Pored toga, od velike važnosti je i podrška nastavnicima i ostalim prosvjetnim radnicima koji su uključeni u taj proces, u vidu kontinuiranog profesionalnog usavršavanja u tom polju.

U modelu identifikacije Novog Zelanda važna je primjena raznolikih metoda koje osiguravaju uočavanje svih karakteristika učenika koje mogu upućivati na nadarenost. Posebna karakteristika metoda identifikacije koje se koriste u ovoj državi je njihova podjela na formalne i neformalne. U formalne se ubrajaju skupljanje i sistematična analiza prikupljenih podataka, a u neformalne spadaju razgovori sa učenicima, roditeljima i članovima lokalne zajednice.

U korištene metode, prema Ministarstvu obrazovanja (2012) spadaju:

- nastavničke opservacije i nominacije,
- skale procjene,
- standardizirani testovi: test inteligencije, test postignuća i ostali mjerni instrumenti,
- portfolio,
- roditeljska nominacija,
- vršnjačka nominacija,
- vlastita nominacija.

Formalne i neformalne metode identifikacije nadarenih učenika, školama u Novom Zelandu omogućavaju prikupljanje raznolikih podataka koji adekvatnom analizom daju širu sliku o ličnosti i sposobnostima nadarenih učenika. Spektar metoda koje se koriste pri identifikaciji važan je kako bi se mogli uočiti svi oblici nadarenosti i talentiranosti. Metode koje se koriste u skladu su sa osnovnim principima identifikacije, prate i upotpunjuju njihovu suštinu, te omogućavaju njihovo ostvarivanje.

Prednost ovog modela identifikacije leži u timskom pristupu unutar školskog okruženja koji veoma rano započinje identifikaciju koja nalaže kulturalnu osjetljivost i prilagođenost svim karakteristikama učenika. U tome se uočava multidimenzionalnost koja omogućava dobijanje informacija iz različitih izvora.

Nedostatak ovog modela bio bi nepostojanje tima ili službe koja je zadužena za obrazovanje nadarenih učenika i provođenje systemske podrške kako školama, tako i obiteljima te nadarenom pojedincu.

Na osnovu pregleda analiziranih modela uočava se postojanje velikog broja sličnosti ali i razlika u planiranju, organiziranju i realiziranju procesa identifikacije, te osnovnih principa koji određuju elemente i dimenzije identifikacionog postupka. Pregledom modela uočen je razvoj i napredak u posmatranju nadarenosti, nadarenih učenika i procesa identifikacije. Razvoj je povezan sa teorijskim utemeljenjem modela, razvojem tehnologije i društva u cjelini.

Analiza i prikaz modela dali su osnovu za komparativni pristup predstavljanim modelima zemalja regiona, Evrope i svijeta. Komparativnim pristupom predstavljeni su osnovni elementi, dimenzije, principi i karakteristike identifikacionog postupka u analiziranim modelima. Određivanje bitnih elemenata modela identifikacije poslužilo je za promišljanje i kreiranje kriterija na osnovu kojih je kreiran model identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama BiH.

Tabela 2 Komparativni prikaz analiziranih modela identifikacije nadarenih učenika

Analizirani modeli identifikacije nadarenih učenika u svijetu									
Elementi modela identifikacije	<i>Hrvatska</i>	<i>Crna Gora</i>	<i>Slovenija</i>	<i>Rusija</i>	<i>Engleska</i>	<i>SAD</i>	<i>Kanada</i>	<i>Kina</i>	<i>Novi Zeland</i>
Sistemski i holistički pristup nadarenosti i procesu identifikacije	+	+	+	+	+	+	+	-	+
Multidimenzionalan pristup nadarenosti, nadarenim pojedincima i identifikaciji	+	+	+	+/-	+	+	+	+	+
Interdisciplinarnost i timski pristup u planiranju, organiziranju i realiziranju identifikacije	+	-	+	-	+	+	-/+	-	+
Promicanje i uvažavanje inkluzivnih vrijednosti	+/-	-	+/-	-	+	-	+	-	+
Posmatranje identifikacije kao integritanog dijela odgojno-obrazovnog	+	+	+	+	+	+	+	+	+

rada sa nadarenim učenicima									
Teorijska utemeljenost modela	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Postojanje jasnog okvira cjelokupnog postupka identifikacije nadarenih učenika (predstavljene faze, metode, tehnike i instrumenti)	+	-	+	-	-	+	+	-	-

U tabeli broj 2 predstavljeni su osnovni elementi modela identifikacije, te njihovo postojanje, odnosno, nepostojanje unutar analiziranih modela identifikacije zemalja regiona, Evrope i svijeta. Komparativni prikaz daje uvid u najznačajnije elemente koji su važni prilikom planiranja, organiziranja i realiziranja procesa identifikacije u savremenom društvu. Savremeno društvo naglašava važnost multidimenzionalnog, holističkog i sistematičnog pristupa djeci, odgoju i obrazovanju, te nadarenosti kao pojavi. Na taj način osigurava se inkluzivnost u odgoju i obrazovanju koja svim učenicima daje mogućnost kvalitetnog obrazovanja usmjerenog ka zadovoljavanju njihovih potreba. Analizirani modeli imaju većinu traženih elemenata što ukazuje na njihov kvalitet svrsishodnost.

4.2. Identifikacija nadarenih učenika u osnovnim školama Bosne i Hercegovine

Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH, 2007) nije definisana nadarenost niti se nadareni učenici pominju u članovima navedenog Zakona. Kroz ciljeve obrazovanja moguće je uočiti poticanje individualizacije u nastavnom procesu i njegovog prilagođavanja potrebama, uzrastu, mogućnostima i sposobnostima, te promociju dječijih prava. Zakon naglašava uloge i obaveze škole u osiguravanju kvalitete odgoja i obrazovanja, te praćenja i procjenjivanja obrazovnog napretka učenika u poticajnom i podržavajućem okruženju. Entiteti, kantoni, distrikti uređuju postupak identifikacije, planiranja i način rada u slučajevima kada se radi o posebnim odgojno-obrazovnim potrebama učenika.

U kantonima Federacije Bosne i Hercegovine, donose se odluke o načinima rada sa nadarenim učenicima, koji su definisani članovima Zakona. Zakoni preporučuju identifikaciju, ali se ne spominje način njene provedbe i regulacije. Nadareni učenici po zakonima koji vladaju u kantonima, mogu završiti dva razreda u jednog školskoj godini.

U slučaju Republike Srpske škola ima obavezu da vrši identifikaciju, odgoj i obrazovanje, praćenje i podsticanje nadarenih učenika (Službeni glasnik Republike Srpske, 2022). Zakon definiše postojanje tima za podršku koji promoviše značaj rada sa nadarenim učenicima i

sarađuje sa obrazovnim i naučnim institucijama, nevladinim organizacijama i ostalim dijelovima društva koji mogu pružati adekvatnu podršku. Ni u ovom Zakonu ne postoji definiranje i objašnjenje procesa identifikacije.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine pominje nadarene učenike u smislu postojanja potrebe za prilagodbom nastavnog plana i programa u slučaju nadarenih učenika, ali ne definiše kako se otkrivaju i prepoznaju nadareni učenici. Nadarenim učenicima se ovim Zakonom dopušta odsustvo sa nastave u slučaju sportskih i naučnih takmičenja (Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, 2017). Usko definiranje nadarenosti dovelo je do toga da se nadarenim učenicima daju ograničeni uvjeti i malo prostora za primjenu i razvoj sposobnosti.

Na osnovu provedenog intervjua sa pedagogicama osnovnih škola dobijeni su podaci o trenutnom stanju u praksi u području odgoja i obrazovanja nadarenih učenika, prvenstveno postupka identifikacije. Rezultati intervjua upućuju na to da se radi o vrlo izazovnom segmentu rada koji posjeduje određeni broj nedostataka koji zahtijevaju sistemsko rješenje i sistemsku podršku. Pedagogice smatraju da obrazovni sistem ne prepoznaje nadarenost u njenom punom svjetlu, vrlo često je ograničavajući na opće sposobnosti bez uzimanja u obzir širok obim specifičnih sposobnosti i karakteristika ličnosti djece. Pedagogice obrazovni sistem smatraju nefleksibilnim što otežava individualizirani pristup učenicima i njihovim potrebama, čineći ga usmjerenim samo na prosječnog učenika.

Kriteriji koji se koriste za određivanje nadarenosti uglavnom se, prema mišljenju pedagogica, vežu za postignuća u okviru školskih predmeta. Međutim, dvije pedagogice su među kriterijima navodile i karakteristike ličnosti koje se tiču motivacije, otvorenosti prema vanjskom svijetu, samopouzdanja. Također, jedna pedagogica je navela važnost uvažanja i promatranja kognitivnih procesa kojim učenici dolaze do rješenja problema.

U kontekstu identifikacije nadarenih učenika, ispitane pedagogice govore o važnosti procjene zrelosti učenika prilikom upisa u prvi razred, gdje se na osnovu perspektive pedagoga mogu otkriti bitne informacije o djetetovim sposobnostima, interesima i potrebama, što predstavlja bitno polazište za daljni rad. To predstavlja jedan od vidova rane identifikacije učenika, za kojeg se vodi pedagoški karton kako bi se kontinuirano pratio njegov rast i razvoj. Podaci prikupljeni od pedagogica uglavnom govore o nepostojanju tačno određenog procesa identifikacije. Međutim, moguće je uočiti da škole imaju autonomiju što se tiče organizacije procesa identifikacije, jer su dobijeni podaci od jedne pedagogice koja je navela da u školi postoje faze identifikacije, a to su: nominacija, provjeravanje i nadgledanje, koje su u skladu sa teorijskom osnovom. To govori o tome da se identifikacija može organizirati ukoliko za to postoji potreba i volja.

U proces identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama Bosne i Hercegovine uključeni su su članovi stručne službe, roditelji i nastavnici. U tom slučaju moguće je uočiti postojanje

timskog pristupa i partnerstva među uključenima. Veliku ulogu i odgovornost imaju nastavnici zbog količine vremena koje provode sa učenicima i mogućnosti uvida u njihove sposobnosti, interese i mogućnosti. Važan dio tima čine roditelji koji predstavljaju bogat izvor informacija i koji se, prema podacima pedagogica, uključuju u procesu skupljanja podataka i donošenja odluke.

Načini dolaska do podataka o učeničkim sposobnostima, mogućnostima, interesima i potrebama podrazumijevaju opserviranje učenika kroz nastavne i vannastavne aktivnosti, testiranje zrelosti za upis u prvi razred, te samoprocjenu. Među korištenim instrumentima spominjana je Renzullijeva skala procjene i upitnici o učeničkim interesima. Jedna pedagogica navodi da je sama kreirala instrument za identifikaciju koji se odnosio na praćenje pažnje, motivacije, kreativnosti i praktičnih zadataka kroz koje je promatrala učenike. Pedagogica jedne osnovne škole naglašava da se u njoj školi koriste i različite vrste testova kroz rad u sklopu dodatne nastave koji se primjenjuju unutar faze provjeravanja i nadgledanja.

Nakon identifikacije uglavnom slijedi uključivanje učenika u različite vannastavne aktivnosti skladno njegovim interesima i sposobnostima, te osiguravanje dodatne nastave u sklopu predmeta unutar kojih pokazuje iznadprosječne rezultate. Zakonski je moguća akceleracija koja se rijetko primjenjuje, uglavnom se nastoji osigurati obogaćivanje programa kroz prilagodbu nastavnog i vannastavnog sadržaja. Pedagogice navode različite oblike uključivanja djece u razne projektne aktivnosti, vršnjačko učenje, učešće na takmičenjima i slično. Jedna ispitana pedagogica naglašava potrebu prilagodbe okruženja u smislu stvaranja poticajnog, izazovnog ali prije svega sigurnog okruženja za učenje i korištenje razvojnih potencijala.

4.3. Ključni faktori identifikacije nadarenih učenika u osnovnih školama Bosne i Hercegovine

Ispitane pedagogice rad sa nadarenim učenicima objašnjavaju kao veoma izazovan, zanimljiv i dinamičan. Izazovnost potiče prvenstveno od neprepoznavanja nadarenosti i nadarenih učenika od strane obrazovnog sistema, neprepoznavanju njihovih obrazovnih potreba, te zbog nedostatka systemske podrške koja je, prema mišljenju pedagogica, važna i za školu i za učenike. Na osnovu podataka koji su prikupljeni kroz intervju sa pedagogicama, izazove procesa identifikacije moguće je svrstati u sljedeće kategorije:

- nedostatak systemske podrške i razumijevanja – povezano je sa nefleksibilnim obrazovnih sistemom koji ne prepoznaje nadarenost i ne pruža systemsku podršku svim uključenim akterima obrazovanja nadarenih. Pored toga, vidljiv je nedostatak povezivanja institucija, udruženja i organizacija koje se bave obrazovanjem nadarenih kako bi jačali tu sferu obrazovanja,
- nedovoljni resursi i neadekvatna organizacija rada – nedostatak finansijskih, materijalnih, ljudskih potencijala u radu sa nadarenim učenicima,

- neprilagođeno okruženje za učenje i razvoj – neposvećivanje pažnje okolini u kojoj dijete raste i razvija se, računajući i školsko i obiteljsko okruženje koje treba biti izazovno, poticajno i bogato različitim prilikama za uočavanje i razvoj potencijala,
- ograničena percepcija nadarenosti – stavljanje fokusa na školsko postignuće pri čemu se ne uzimaju u obzir druge sposobnosti i karakteristike učenika, kao što su specifične sposobnosti, motivacija, kreativnost, kognitivni procesi, stilovi učenja i slično,
- naglasak na prosječnost – obrazovni sistem njeguje prosječnost i usmjeren je ka prosječnom učeniku i zadovoljavanju njegovih potreba, gdje se uočava nedostatak individualiziranog pristupa djeci, njihovim potrebama i mogućnostima,
- uticaj roditelja – najviše se tiče roditeljskih ambicija koje vrlo često mogu dovesti do forsiranja i neadekvatnih posljedica na djetetov razvoj i primjenu nadarenosti,
- nedovoljna podrška sportskim takmičenjima – tiče se sportova koji nisu prepoznati kao aktuelni i za koje nedostaju adekvatna takmičenja i prilika u kojima će učenici pokazati svoje vještine,
- nepripremljenost nastavnika za rad sa nadarenim učenicima – nastavnici se suočavaju sa izazovima za koje kroz formalno obrazovanje i kroz profesionalno usavršavanje nisu adekvatno pripremljeni,
- osiguravanje inkluzivnog pristupa identifikaciji nadarenih učenika – izazov u radu predstavljaju i učenici koji imaju teškoće u razvoju, koji dolaze iz obitelji slabijeg socio-ekonomskog statusa, potom učenici koji imaju nisko samopouzdanje i učenici koji ne pokazuju svoje sposobnosti.

Navedeni izazovi su međusobno povezani i isprepliću se kroz rad sa učenicima. Njihovo ispoljavanje i efekti mogu se razlikovati obzirom na situaciju. Svaki oblik odgojno-obrazovnog rada jeste izazovan i zahtjevan. Tako i rad sa nadarenim učenicima koji počinje njihovom identifikacijom u sklopu koje može doći do različitih teškoća sa kojima se suočavaju svi uključeni akteri. Prepoznavanje izazova, promišljanje o njima i načinima njihovog prevazilaženja u cilju najboljeg interesa za učenike može biti korak naprijed ka osiguravanju kvalitetne, cjelovite i svrsishodne identifikacije učenika.

Kroz intervju pedagogice su mogle dati konkretne savjete za unapređenje procesa identifikacije, a savjete i preporuke moguće je podijeliti u sljedeće kategorije:

- profesionalno usavršavanje nastavnika, pedagoga i psihologa – osiguravanje kompetentnog kadra za rad sa nadarenim učenicima,
- osiguravanje systemske podrške obrazovanju nadarenih – osiguravanje potrebnih resursa za realizaciju kvalitetnog obrazovanog iskustva nadarenih učenika.
- zakonsko definiranje identifikacije – potrebno je da identifikacija postane sastavni dio školskih aktivnosti, te da se kroz zakonske akte regulišu proces i faze identifikacije, uloge, odgovornosti, zadaci svih uključenih osoba, definišu metode, tehnike i instrumenti za identifikaciju,

- periodična evaluacija procesa identifikacije – provođenje evaluacije procesa u cilju njegovog unapređenja,
- obogaćivanje nastavnog procesa – postojanje izbornih predmeta, kao i individualizirani pristup nastavi usmjeren ka zadovoljavanju potreba učenika.

Pedagogice su svjesne potrebe za unapređenjem procesa identifikacije nadarenih učenika, te su dale vrlo konkretne savjete za to. Prisustvo pojedinaca u obrazovnom sistemu koji su svjesni potrebe unapređenja odgoja i obrazovanja nadarenih, predstavljaju resurs stvaranja inkluzivnog okruženja koje podržava svakog učenika i puni razvoj njihovih potencijala.

4.4. Analiza instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika koji se koriste u svijetu i kod nas

Analiza instrumenata koji se koriste za identifikaciju nadarenih učenika podrazumijevala je određivanje vrsta, elemenata i osobina instrumenata. Za potrebe ovog istraživanja kreirane su matrice analize instrumenata. Jedna matrica analize kreirana je za instrumente namijenjene nastavnicima i roditeljima, a druga je kreirana za analizu instrumenata koji su namijenjeni vršnjacima i za samoprocjenu.

Obzirom na vrstu dijele se na mjerne skale, liste za procjenu i na testove (koji mogu biti testovi znanja, umijeća i sposobnosti) (George, 2003). Za potrebe ovog istraživanja podijeni su obzirom na to kome su namijenjeni. Stoga su analizirani instrumenti namijenjeni nastavnicima, roditeljima, vršnjacima i instrumenti za samoprocjenu učenika. Kroz ovo istraživanje fokus je bio na skalama procjene.

4.4.1. Instrumenti za identifikaciju namijenjeni nastavnicima

Nastavnici predstavljaju vrlo značajan izvor informacija o učenikovoj ličnosti i njegovim sposobnostima. To su osobe koje su u mogućnosti pratiti učenikov angažman tokom školskog dana, te sve interakcije u kojima učenik učestvuje. Nastavnici imaju uvid u učenikove radove i postignuća, mogu pratiti nivo učenikove motivacije i aktiviteta u radu, te prepoznati njegove potrebe u odnosu na nastavni sadržaj. U sklopu analize instrumenata namijenjenih nastavnicima prikupljeni su sljedeći instrumenti koji se nalaze u prilogu:

- Renzullijeva skala procjene (Prilog 1),
- Skala procjene PROFNAD (Prilog 2),
- Mjerna skala za nastavnike i roditelje (Prilog 3),
- Skala za identifikaciju nadarenih učenika – SIGS (Prilog 4).

Kroz matricu analize instrumenata ispitano je postojanje određenih elemenata instrumenata koje su važne za samu preglednost instrumenta, odnosno, tehničku uređenost, potom za sadržajnu komponentu instrumenata koja ga čini bogatijim i obuhvatnijim. Matricu analize instrumenata namijenjenih nastavnicima i njihovih elemenata moguće je vidjeti u nastavku. Oznakom (+)

predstavljeno je postojanje određenog elementa, dok oznaka (-) predstavlja nepostojanje elementa unutar instrumenta koji se analizira.

Tabela 3 Procjena elemenata instrumenata namijenjeni za nastavniču procjenu

Instrumenti namijenjeni nastavnicima				
Elementi instrumenata	<i>Renzullijeva skala procjene</i>	<i>Skala procjene PROFNAD</i>	<i>Mjerna skala za nastavnike i roditelje (GATE)</i>	<i>Skala za identifikaciju darovitih učenika (SIGS)</i>
Uputa	+	+	+	+
Podaci o učeniku	+	-	+	+
Podaci o ispitivaču	+	-	+	+
Objašnjenje skale	+	+	+	+
Lične karakteristike učenika	-	+	-	-
Procjena razvojnih područja podijeljena po područjima	+	-	+	+
Tvrdnje koje se odnose na razvojna područja	+	+	+	+
Procjena specifičnih interesa učenika	+	+	-	-
Prostor za ukupan rezultat	+	-	+	+
Prostor za napomene	-	+	-	-

Na osnovu tabele broj 2 moguće je uočiti da analizirani instrumenti posjeduju većinu bitnih elemenata u svom sastavu. Prvi dio elemenata odnosi se na tehničku uređenost instrumenata, te stavki koje se tiču podataka o učenicima i ispitivačima. Veoma bitna stavka jesu postojanje upute i objašnjenje instrumenta, što ispitivačima olakšava cjelokupan proces i omogućava bolje razumijevanje instrumenta ali i njihove uloge u tom procesu. Podatke o specifičnim interesima učenika daje samo jedan analizirani instrument (Skala procjene PROFNAD), a ti podaci su neizostavni prilikom potpunog upoznavanja učenika, a mogu biti vrlo korisni za prilagodbu metoda, oblika i tehnika korištenih u nastavi. Naredni dio odnosi se na područja nadarenosti, te sposobnosti koji se mogu pojaviti kao iznadprosječno razvijene. U ovom kontekstu veoma bitnim se smatra razdvajanje razvojnih područja i njihovo odvojeno procjenjivanje, kako bi nastavnici bili u stanju lakše odrediti da li se određeni pokazatelj javlja ili ne, te kojoj skupinu sposobnosti pripada. To može biti važno i u kasnijim procjenama, kada nastavnici pri sumnji o

postojanju potencijalno nadarenog učenika, mogu posmatrati učenika u situacijama kada određene sposobnosti dolaze do izražaja. Pored razvojnih područja, vrlo su važni i specifični interesi učenika koji se mogu pojaviti u obliku preferencija u vidu sporta, muzike, umjetnosti i slično. Na osnovu skale može se vidjeti da dva instrumenta (Mjerna skala za nastavnike i roditelje – GATE; Skala za identifikaciju darovitih učenika – SIGS) nemaju podatke o interesima učenika, a ti interesi mogu biti važni za cjelokupnost informacija o učeniku, jer pomažu izgraditi cjelokupni dojam o učeniku na osnovu kojeg se vrši kvalitetna prilagodba rada. Zbog nedostataka nekih elemenata vrlo je važno u procesu indentifikacije koristiti različite instrumente kako bi se ti nedostaci nadomjestili i prikupili pouzdani podaci.

Naredni dio analize instrumenata odnosi se na analiziranje njihovih osobina koje podrazumijevaju primjenu u razredu, te poželjna svojstva koja olakšavaju njihovo ispunjavanje. Analizu postojanja specifičnih osobina instrumenata moguće je vidjeti u nastavku, a oznaka (+) predstavlja postojanje te karakteristike, dok oznaka (-) predstavlja nepostojanje određene karakteristike.

Tabela 4 Procjena osobina instrumenata koji su namijenjeni nastavnicima

Instrumenti namijenjeni nastavnicima				
Osobine instrumenata	<i>Renzullijeva skala procjene</i>	<i>Skala procjene PROFNAD</i>	<i>Mjerna skala za nastavnike i roditelje (GATE)</i>	<i>Skala za identifikaciju darovitih učenika (SIGS)</i>
Prilagođenost i primjerenost osobi koja ispunjava skalu	+	+	+	+
Tehnička uredenost informacija	+	+	+	+
Jasnoća upute	+	+	+	+
Preglednost i lakoća popunjavanja	+	-	+	+
Informacije koje skala nudi	+	+	+	+

Na osnovu tabele broj 3 moguće je primijetiti da se analizirani instrumenti, odnosno, skale, karakterišu traženim osobinama. Osobine i njihovo postojanje veoma je važno u kontekstu lakšeg ispunjavanja skale, te dubljeg i kvalitetnijeg razumijevanja njene svhe, kao i vlastite uloge onoga koji vrši procjenu. Preglednost i lakoća popunjavanja povezani su sa tehničkom uređenosti skale, međutim podrazumijevaju i izgled same skale, te podijeljenost po razvojnim područjima.

Informacije koje skala nudi odnose se na opsežnost, kvalitet i mogućnost upotrebe tih informacija u procesu donošenja odluke u pogledu postojanja nadarenosti.

4.4.2. Instrumenti za identifikaciju namijenjeni roditeljima

Roditelji potencijalno nadarenih učenika predstavljaju vrlo važan izvor informacija jer su najvećim dijelom uključeni u rast i razvoj svoje djece, te mogu posredno i neposredno pratiti sve aktivnosti. Roditelji imaju veoma bitne informacije o dinamici učenikovog razvoja kroz prethodne razvojne faze, što može biti veoma značajno u kontekstu pojave prvih znakova nadarenosti. Način učenikovog funkcioniranja u obiteljskim uslovima, interakcija sa članovima obitelji, te aktivnosti koje učenik preferira van školskih sadržaja, predstavljaju stvari koje roditelji mogu saopštititi kroz njihovo uključivanje. U sklopu analize instrumenata namijenjenih roditeljima analizirani su sljedeći instrumenti koji se nalaze u prilogu:

- Upitnik za roditelje PROFNAD – R (Prilog 5),
- Check lista za roditeljsku identifikaciju nadarenih učenika (Prilog 6),
- Identifikacijski obrazac za roditelje (Prilog 7),
- Kontrolna check lista i upitnik za roditelje (Prilog 8).

Instrumenti za identifikaciju nadarenih učenika namijenjeni roditeljima analizirani su kroz matrice analize za elemente i osobine identifikacionih instrumenata korištene za nastavničke instrumente. Obzirom na elemente identifikacionog instrumenta oznaka (+) predstavlja postojanje određenog elementa u instrumentu, dok oznaka (-) podrazumijeva nedostatak tog elementa. Postojanost elemenata identifikacionih instrumenata za roditelje, moguće je vidjeti u nastavku.

Tabela 5 Procjena elemenata instrumenata namijenjenih roditeljima

Instrumenti namijenjeni roditeljima				
Elementi instrumenata	<i>Upitnik za roditelje PROFNAD – R</i>	<i>Check lista za roditeljsku identifikaciju nadarenih učenika</i>	<i>Identifikacijski obrazac za roditelje (Alberta learning)</i>	<i>Kontrolna check lista i upitnik za roditelje</i>
Uputa	+	+	+	-
Podaci o djetetu	-	-	+	-
Objašnjenje skale	+	-	+	-
Lične karakteristike djeteta	+	+	+	+
Procjena razvojnih područja podijeljena po područjima	-	-	-	+

Tvrđnje koje se odnose na razvojna područja	+	+	+	+
Procjena specifičnih interesa djeteta	+	+	+	+
Prostor za ukupan rezultat	-	-	-	-
Prostor za napomene	+	+	+	+

Instrumenti namijenjeni roditeljima uglavnom imaju većinu posmatranih elemenata u svom sastavu. Ono što nedostaje većini instrumenata za roditelje, a što bi olakšalo ispunjavanje, povećalo razumijevanje, te instrumente učinilo kvalitetnim i cjelovitim, jeste podjela tvrdnji, stavki i pitanja po razvojnim područjima. Pored toga, važno je i adekvatno objašnjenje instrumenta koje će roditeljima približiti svrhu, smisao i razloge ispunjavanja takvog instrumenta. Instrumenti namijenjeni roditeljima su veoma značajan izvor informacija o učeniku u pogledu njegovih specifičnih interesa, koji se u učioničkom kontekstu ne bi mogli ispoljiti i prepoznati na adekvatan način. Promatrani instrumenti nude prostor za prepoznavanje i objašnjavanje specifičnih interesa, u formi dopunjavanja ili prepoznavanja unutar stavki. Resurs jesu i informacije u pogledu osobina ličnosti, jer su roditelji osobe koje najbolje poznaju svoje dijete i njegove reakcije u većini situacija u kojima je dijete akter i sudionik. Upotrebom raznolikih instrumenata za roditelje mogu se dobiti vrlo značajne informacije, koje kada se kombinuju sa instrumentima namijenjenim drugim sudionicima čine cjelovitu sliku o potencijalno nadarenom učeniku.

Za instrumente namijenjene roditeljima se također vežu određene osobine koje su analizirane korištenjem matrice za analizu osobina, korištene pri analizi nastavnčkih instrumenata. Osobine se odnose na prilagodljivost instrumenata roditeljskoj populaciji obzirom na korištenu terminologiju, razumijevanje pojmova, uređenost informacija i preglednost instrumenta. Osobine instrumenata predstavljene su u nastavku, a oznaka (+) označava postojanje, dok oznaka (-) predstavlja nedostatak osobina pojedinog instrumenta.

Tabela 6 Procjena osobina instrumenata za identifikaciju namijenjenih roditeljima

Instrumenti namijenjeni roditeljima				
Osobine instrumenata	<i>Upitnik za roditelje PROFN – R</i>	<i>Check lista za roditeljsku identifikaciju nadarenih učenika</i>	<i>Identifikacijski obrazac za roditelje (Alberta learning)</i>	<i>Kontrolna check lista i upitnik za roditelje</i>
Prilagođenost i	+	+	+	+

primjerenost osobi koja ispunjava skalu				
Tehnička uređenost informacija	+	+	+	+
Jasnoća upute	+	+	+	+
Preglednost i lakoća popunjavanja	+	+	+	+
Informacije koje skala nudi	+	+	+	+

Analizirani instrumenti za roditelje su vrlo osjetljivi i prilagođeni populaciji koja ih ispunjava. Tvrdnje su formulisane u obliku izjavne rečenice što olakšava razumijevanje i daje punu sliku onoga što je predmet procjene. Instrumenti su lagani za popunjavanje, adekvatno uređeni i posloženi, što skraćuje vrijeme i povećava kvalitet datih informacija. Informacije koje se prikupljaju su dovoljno jasne, strukturirane, te u kombinaciji sa drugim instrumentima daju uvid u osobine i ponašanja djece.

4.4.3. Instrumenti namijenjeni vršnjacima i za samonominaciju učenika

Instrumenti za identifikaciju namijeni za procjenu vršnjaka i samoprocjenu razlikuju se od instrumenata koji su namijenjeni za nastavnike i roditelje. Ovi instrumenti, odnosno, skale procjene sastoje se od nominacije i davanja imena drugih učenika koji odgovaraju određenom opisu. U slučaju samonominacije učenici odgaraju na specifična pitanja koja se tiču njihovih interesa, vještina i preferencija unutar određenog područja. Zbog sličnosti u traženim odgovorima i konstukciji instrumenata u tabelama su predstavljene zajedničke analize, odnosno, odgovori se odnose na sve analizirane instrumente u okviru vršnjačke i samonominacije.

Elementi ovih instrumenata se razlikuju od prethodnih po količini i dubini informacija koje prikupljaju, ali svakako predstavljaju bitan izvor dodatnih informacija koje mogu poslužiti kao uvid u jake strane učenika, položaj učenika u razredu, te vršnjačku interakciju.

Instrumenti za nominaciju vršnjaka koji su analizirani jesu sljedeći i mogu se vidjeti u prilogu:

- obrazac za vršnjačku nominaciju (Prilog 9),
- upitnik za učenike – PROFNAD (Prilog 10),
- nominacijska lista za vršnjake (Prilog 11),
- procjena vršnjaka NADAR – IV (Prilog 12).

Instrumenti za samonominaciju predstavljaju izvor informacija o tome kakav odnos učenik ima prema svojoj ličnosti, svojim sposobnostima i interesima. Predstavljaju značajan izvor informacija o tome koliko učenik poznaje sam sebe i kako se percipira u odnosu na druge osobe iz svog okruženja. Instrumenti analizirani u ovom dijelu su sljedeći:

- upitnik o interesima za učenike osnovne i srednje škole (Prilog 13),
- formular za vlastitu nominaciju (Prilog 14),
- upitnik o interesima učenika (Prilog 15),
- obrazac za odgovore – likovna umjetnost (Prilog 16).

Elementi navedenih instrumenata mogu se podijeliti na nekoliko komponenata. Zastupljenost tih elemenata moguće je vidjeti u nastavku, a oznaka (+) označava postojanje, dok oznaka (-) nepostojanje određenih elemenata.

Tabela 7 Procjena elemenata vršnjačkih i samonominirajućih instrumenata za identifikaciju

Elementi instrumenta	<i>Nominacija vršnjaka</i>	<i>Samonominacija</i>
Uputa	+	-
Objašnjenje skale	-	-
Određivanje specifičnih interesa	+	+
Podaci o osobi koja ispunjava skalu	-	-

Instrumenti namijenjeni vršnjacima i samonominaciju učenika predstavljeni u tabeli broj 6 kvantitativno i kvalitativno se razlikuju od instrumenta za nastavničku i roditeljsku procjenu. Forma instrumenata, odnosno, skala je drugačija, uglavnom podrazumijeva ispunjavanje, zaokruživanje, kratke odgovore na pitanja. Perspektiva vršnjaka, te vlastita percepcija mogućnosti, sposobnosti i interesa je neizostavna u prikupljanju podataka o učeniku, te dosta govori o socioemocionalnim vještinama, interakciji, samopouzdanju, slici o sebi, što nije moguće doznati preko drugih instrumenata.

Za analizu osobina korištena je ista matrica kao i za instrumente namijenjene nastavnicima i roditeljima. Osobine su u ovom slučaju veoma važne, naročito one koje se tiču prilagođenosti instrumenata osobama koje ga ispunjavaju obzirom na dob, razvojnu zrelost i prethodno iskustvo. Terminologija, upute, sama formulacije stavki treba biti prilagođena učenicima kako bi se dobile što tačnije informacije. Osobine ovih instrumenata je moguće vidjeti u nastavku.

Tabela 8 Procjena osobina instrumenata namijenjenih vršnjacima i za samoprocjenu

Instrumenti namijenjeni za vršnjačku nominaciju i samonominaciju		
Osobine instrumenata	<i>Vršnjačka nominacija</i>	<i>Samonominacija</i>
Prilagođenost i primjerenost osobi koja ispunjava skalu	+	+
Tehnička uređenost informacija	+	+
Jasnoća upute	-	-

Preglednost i lakoća popunjavanja	+	+
Informacije koje skala nudi	+	+

Analizirani instrumenti za vršnjake i samoprocjenu odraz su vršnjačke percepcije koja se stiče unutar razreda i van njega, a povezana je sa interakcijom, prihvaćenošću, te onim sposobnostima, interesima i osobinama koje nastavnici kroz promatranje možda ne mogu osvijestiti i prepoznati. Tvrdnje unutar instrumenata su vrlo prilagođene, jasne, sažete i lako se prepoznaje smisao i ono što se traži kao odgovor na pitanje.

Instrumenti koji su predstavljeni u ovoj analizi uglavnom imaju potrebne elemente, te se odlikuju bitnim osobinama u pogledu njihove tehničke i sadržajne strukture. Uz kombinovanu primjenu instrumenata za svaku grupu ispitanika, moguće je prikupiti vrlo korisne informacije koje će uz druge instrumente (standardizirane testove, analizu radova i slično) poslužiti za adekvatno prepoznavanje učenika, kreiranje prilagođenog programa za nadarenog učenika, dovesti do zadovoljavanja njegovih obrazovnih potreba, te potaknuti razvoj njegovih sposobnosti u cilju maksimalnog ispoljavanja njegovih potencijala.

4.5. Kreiranje instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika

Kreiranje instrumenata za identifikaciju unutar modela koji bi se koristio u osnovnim školama Bosne i Hercegovine predstavlja važan korak u kontekstualnoj prilagobi procesa identifikacije uslovima našeg obrazovnog sistema. U tom slučaju kreirani instrumenti bi trebali odgovarati lokalnim potrebama i kontekstu Bosne i Hercegovine. Pri kreiranju instrumenata veći fokus je stavljen na raznolikost područja u kojima se nadarenost može pojaviti. Navedeno će osigurati razvoj i multidimenzionalni pristup identifikaciji nadarenosti.

Za potrebe ovog istraživanja i kreiranje prijedloga modela identifikacije nadarenih učenika kreirani su sljedeći instrumenti:

- skala procjene namijenjena nastavnicima i roditeljima (Prilog 17),
- skala procjene namijenjena vršnjacima (Prilog 18),
- upitnik o interesima učenika (Prilog 19).

Kreirani instrumenti predstavljaju dio kreiranog modela identifikacije, a mogu se koristiti zajedno sa ostalim postojećim instrumentima koji se koriste u svijetu i kod nas kako bi proces identifikacije bio sveobuhvatniji.

Instrumenti se sastoje od općih informacija o učeniku i osobi koja procjenjuje, upute i objašnjenja skale, potom tvrdnji koje se odnose na ponašanja, osobine, vještine i interese potencijalno nadarenih učenika, čiji se stepen učestalosti određuje skalom od 1 do 5. U slučaju skala namijenjenih nastavnicima i roditeljima, te vršnjacima, karakteristike su podijeljene po razvojnim područjima. U sklopu instrumenta namijenjenog vršnjacima moguće je pronaći kratka

pojašnjenja razvojnih područja, kako bi učenicima bilo lakše popunjavanje i kako bi bolje razumjeli na šta se određena karakteristika odnosi.

Podijeljenost po razvojnim fazama u slučaju instrumenta za nastavnike i roditelje može biti vrlo korisna tokom same opservacije učenika, kako bi nastavnici znali na koja područja da obrate pažnju, te da ih budu svjesni u različitim situacijama kada sposobnosti unutar tih razvojnih područja mogu doći do izražaja i lakše se prepoznati.

Instrumenti su sadržajem, jezikom i stilom pisanja, te tehničkim uređenjem prilagođeni osobama kojima su namijenjeni, što je predstavljalo izazov prilikom kreiranja skale procjene za vršnjake. U tom slučaju bila je potrebna dodatna prilagodba upute, objašnjenje razvojnih područja, te drugačija formulacija tvrdnji i karakteristika kako bi bile jasnije učenicima.

Kada je riječ o skali namijenjenoj nastavnicima i roditeljima tvrdnje su specifičnije, obuhvataju više karakteristika i daju više informacija o cjelokupnom razvoju. Razlog zbog kojeg nije kreiran poseban instrument za roditelje jeste što roditelji posjeduju vrlo važne informacije iz svoje percepcije o karakteristikama koje su navedene u instrumentu. Također, ovakav instrument može potaknuti roditelje da više istražuju i nauče o nadarenosti, njenim karakteristikama i oblicima, upoznaju se sa različitim terminima, obilježljima, fazama razvoja, te budu u stanju kreirati poticajno okruženje za razvoj područja u kojem su prepoznali da njihovo dijete pokazuje dobre rezultate.

Upitnik o interesima učenika kreiran je radi prepoznavanja vlastitih interesa, osobina i ponašanja u različitim situacijama kroz tvrdnje čije postojanje u vlastitom slučaju učenici označavaju brojem na skali od 1 do 5. Posljednji dio upitnika odnosi se na imenovanje osobina i vještina koje učenik najviše cijeni kod sebe, te onih koje bi volio unaprijediti.

Kreiranje instrumenata bilo je veoma izazovno zbog određivanja ključnih karakteristika koje će biti uključene u procjenu. Izazovna je bila i prilagodba samih instrumenata osobama kojima su namijenjeni, te samo tehničko uređenje i izgled instrumenata kako bi bili jednostavniji, lakši i praktičan za upotrebu.

Instrumenti mogu prikupiti veliki broj informacija o učeniku, te u kombinaciji sa drugim skalama procjene za nastavnike, roditelje, vršnjake i učenike, te testove postignuća, sposobnosti, kreativnosti, analizom učeničkih radova, portfolia mogu dati cjelovitu sliku o učeničkoj ličnosti, sposobnostima, vještinama, ponašanjima i posebnim interesima u različitim područjima rada i djelovanja.

4.6. Prijedlog modela identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama Bosne i Hercegovine

Razlog kreiranja prijedloga modela identifikacije nadarenih učenika za kontekst Bosne i Hercegovine prvenstveno jeste nepostojanje adekvatne systemske podrške nadarenim učenicima, njihovim obiteljima, te školama i nastavnicima koji sprovode nastavni proces sa djecom iznadprosječnih sposobnosti. Izazovnost rada sa učenicima koji imaju drugačije i zahtjevnije odgojno-obrazovne potrebe, dodatno se usložnjava izostankom systemskog pristupa i systemske organizacije rada. Nekvalitetan odnos prema nadarenim pojedincima i njihovom odgoju i obrazovanju uvjetuje neadekvatno obrazovno iskustvo učenicima što može rezultirati različitim negativnim ishodima po pojedinca i po cijelo društvo.

Model identifikacije jeste jedan od prvih koraka ka osiguravanju systemske podrške nadarenim učenicima, te osiguravanja kvalitete obrazovanja u cilju stvaranja inkluzivnog okruženja koje priznaje, vrednuje i potiče mogućnosti, interese i potencijale svih učenika. Pristup identifikaciji treba da se temelji na dječijim pravima i usmjeren ka osiguravanju ravnopravnosti i inkluzivnosti.

Osnovne sastavnice modela identifikacije nadarenih učenika jesu sljedeće:

- određivanje kriterija nadarenosti,
- organiziranje tima za podršku,
- postupak identifikacije,
- metode, tehnike i instrumenti identifikacije nadarenih učenika.

Navedene sastavnice predstavljaju bitan dio prijedloga modela identifikacije. Njihovo postojanje osigurat će sistematičan pristup identifikaciji nadarenih učenika. Omogućit će multidimenzionalne perspektive kroz uključivanje stručnjaka različitih područja, te kroz primjenu mnogobrojnih metoda, tehnika i instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika. Uvidu u osnovne sastavnice omogućit će školama, nastavnicima i stručnim saradnicima jasne smjernice i okvire djelovanja u području odgoja i obrazovanja nadarenih učenika.

4.6.1. Određivanje kriterija nadarenosti

Prvi korak u osiguravanju kvalitetnog pristupa nadarenim učenicima jeste adekvatno definisanje fenomena nadarenosti, njenih oblika, komponentni, vrsta i karakteristika koje se mogu uočiti. Za definiranje nadarenosti moguće je koristiti systemski pristup u kojem je fokus na holističkom pogledu na dijete i nadarenost. U tom slučaju se u određivanju nadarenosti koriste unutrašnji i vanjski faktori, odnosno, ličnost djeteta, njegove sposobnosti, ali i okolina u kojoj dijete raste i razvija se. Okolina u ovom slučaju predstavlja važan segment koji svojom poticajnošću određuje razvoj ličnosti i iskorištavanje potpunog potencijala na najbolji mogući način.

Pored multifaktorskog određenja nadarenosti, veoma je važno i multidimenzionalno posmatranje njenog manifestiranja. U systemskom pristupu, nadarenost je širok pojam koji pored

visokorazvijenih intelektualnih sposobnosti uključuje i visokorazvijene sposobnosti drugih područja rada i djelovanja, ne umanjujući njihov značaj i doprinos društvu. Tako u sistemskom modelu do izražaja dolaze kreativnost, motivacija, umjetničko, sportsko, naučno područje, te osobine ličnosti koje značajno mogu doprinijeti razvoju sposobnosti. Sistemski pristup predstavlja izvor podrške za učenike koji dolaze iz drugih kultura, čineći proces identifikacije kulturalno osjetljivim prilagođavanjem metoda, tehnika i instrumenata karakteristikama učenika koji se smatraju potencijalno nadarenima. Uz to ovakav pristup je inkluzivan prema učenicima s teškoćama u razvoju, učenicima koji dolaze iz obitelji nižeg socio-ekonomskog statusa, te iz različitih skupinama društva.

Holistički pogled na uzročnike i oblike nadarenosti olakšava njeno uočavanje i prepoznavanje u odgojno-obrazovnom sistemu i osigurava inkluzivnost sistema koji prepoznaje i vrednuje različitost, te osigurava uslove za kvalitetan odgoj i obrazovanje svih učenika. Samim tim, pojam nadarenosti podrazumijeva predispoziciju pojedinca da, zahvaljujući rođenjem datim izuzetno razvijenim sposobnostima, bilo općim ili specifičnim, u poticajnom okruženju u kojem osoba pokazuje izrazitu želju, volju i motivaciju za uspjehom, te veliku dozu kreativnosti i snažnih crta ličnosti, kreira promjene, inovacije, kreacije i unapređuje područje svog djelovanja.

Za kreiranje modela identifikacije važno je definisanje kriterija za određivanje nadarenosti. Postojanje kriterija je važno radi određivanja okvira nadarenosti i područja u kojim se nadarenost može pojaviti, a samim tim i promatrati kroz odgojno-obrazovni rad. Kriteriji predstavljaju određene standarde koji usmjeravaju i vode proces identifikacije ka donošenju adekvatne odluke u pogledu prilagodbe nastavnog programa mogućnostima, interesima i potencijalima nadarenih učenika.

Kriteriji nadarenosti koji se smatraju važnim u okviru prijedloga modela identifikacije jesu sljedeći:

- iznadprosječno razvijene sposobnosti unutar kognitivnog, tjelesnog, umjetničkog, socio-emocionalnog područja ljudskog djelovanja,
- akademski uspjeh i postignuća u okviru školskih predmeta, takmičenja, vannastavnih aktivnosti,
- kreativnost, originalnost, inovativnost, maštovitost,
- intrinzična motivacija,
- postojanje specifičnih interesa i hobija.

Za određivanje postojanja nadarenosti u slučaju pojedinog učenika, većina navedenih kriterija treba da bude pristupna kako bi se donijela odluka o prilagođavanju nastavnog procesa i nastavnog plana i programa. Proces donošenja odluke olakšava i dalji dio procesa identifikacije, ali prilikom nominacije i opservacije učenika, navedeni kriteriji trebaju biti prepoznati.

U određivanju pojma nadarenosti, bitno je definisati i termin identifikacije, koji se odnosi na proces otkrivanja i prepoznavanja potencijalno nadarenih učenika uz upotrebu odgovarajućih

metoda, tehnika i instrumenata. Proces rezultira adekvatnim uključivanjem u prilagođeni odgojno-obrazovni proces koji je u skladu sa učeničkim sposobnostima, mogućnostima, interesima i odgojno-obrazovnim potrebama.

4.6.2. Organiziranje tima za podršku nadarenosti

U cilju osiguravanja sistemske podrške nadarenosti, nadarenim učenicima, njihovim obiteljima, školama, nastavnicima, stručnim saradnicima, te ostalim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa, nužno je formiranje Tima za podršku koji bi funkcionirao na nivou entiteta, Distrikta, te kantona u okviru ministarstava obrazovanja. Prilikom započinjanja procesa identifikacije, Tim za podršku bi se organizirao i unutar škole radi osiguravanja dodatne podrške i pomoći svake vrste. Tim za podršku školskom timu predstavlja cjelokupan proces identifikacije i pomaže prilikom organiziranja procesa koji je prilagođen školskom kontekstu.

Tim za podršku treba biti organiziran tako da se u njemu njeguje timski pristup nadarenosti što olakšava osiguravanje svih vrsta podrške učenicima, obiteljima i školama. Vrste podrške odnose se na savjetodavnu podršku, materijalnu i finansijsku podršku, informativnu podršku, te organizacijsku podršku svim uključenima u proces obrazovanja nadarenih. Članovi tima za podršku jesu: pedagog, stručnjak specijalne pedagogije, psiholog, socijalni radnik, profesor predmetne nastave, nastavnici društvene, prirodne i nacionalne skupine predmeta, predstavnik lokalne zajednice, predstavnik Ministarstva obrazovanja.

Odlike Tima za podršku uključenog u proces identificiranja nadarenih učenika osnovnih škola:

- multidisciplinarnost – raznolikost članova tima i njihovih profesionalnih opredjeljenja osigurava povezivanje različitih znanja, iskustava, perspektiva i uvida o fenomenu nadarenosti što uvjetuje holistički pristup i cjelovit tretman nadarenosti,
- kolaborativnost – saradništvo, zajedništvo, otvorena komunikacija između članova Tima, Tima i škole, te lokalne zajednice omogućava postojanje zajedničkog cilja koji vodi ka unapređenju kvalitete odgoja i obrazovanja nadarenih. Kolaborativnost omogućava svestrano i multiperspektivno rješavanje problema koji mogu biti sastavni dio funkcionisanja Tima,
- ekspertnost – stručnost, kompetentnost i iskustvo u području odgojno-obrazovnih znanosti, te posvećenost članova Tima omogućavaju njegov kontinuiran razvoj i adekvatan položaj u okviru obrazovnog sistema,
- fleksibilnost – spremnost na kontinuiran razvoj Tima koji podrazumijeva stalne promjene u dinamičnom odgojno-obrazovnom okruženju,
- inkluzivnost – postojanje razvijenih inkluzivnih vrijednosti među članovima Tima, adekvatno razumijevanje inkluzije i njenog značaja, promicanje inkluzije i poštivanje različitosti u obrazovnom i društvenom sistemu, te prilagođavanje identifikacionog i nastavnog procesa mogućnostima, sposobnostima, interesima i osobinama potencijalno nadarenih učenika,

- cjeloživotno učenje – spremnost na kontinuiran razvoj svih članova Tima u cilju razvoja kompetencija potrebnih za osiguravanje kvalitetnog odgojno-obrazovnog okruženja, praćenje teorijskih i praktičnih inovacija u području obrazovanja nadarenih.

Tim za podršku namijenjen je osiguravanju systemske podrške odgoju i obrazovanju nadarenih učenika. Sve aktivnosti koje Tim provodi treba da budu u skladu sa navedenim odrednicama kako bi se navedeni zadatak ostvario. Cjelokupna dinamika Tima temelji se na kvalitetnom partnerskom odnosu, razmjeni znanja i iskustava, te zajedničkom cilju. Članovi tima svojim djelovanjem trebaju da potiču cjeloživotno učenje i razvoj svojih kompetencija kako bi bili u mogućnosti ostvariti izazovne zahtjeve i potrebe koje se vežu za odgoj i obrazovanje nadarenih učenika. Takvim angažmanom šalju pozitivan primjer školskom Timu za podršku, nastavnicima i stručnjacima koji direktno učestvuju u odgojno-obrazovnom radu. U skladu s tim, Tim za podršku ima raznolike uloge u kontekstu pružanja podrške, organiziranja i realiziranja procesa identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama.

Uloge Tima za podršku procesu identifikacije nadarenih učenika su:

- predstavljanje, organiziranje i pružanje pomoći prilikom realizacije procesa identifikacije učenika,
- kreiranje i održavanje baze metoda, tehnika i instrumenata za identifikaciju učenika,
- provođenje profesionalnog usavršavanja nastavnika, stručnih saradnika i rukovodioca škole u području obrazovanja nadarenih,
- provođenje edukacije roditelja o odgoju i obrazovanju nadarene djece,
- pružanje savjetodavne podrške školi, nastavnicima, djeci i njihovim obiteljima,
- praćenje i prilagodbe nastavnog procesa nakon sprovedene identifikacije,
- sprovođenje povremene evaluacije procesa identifikacije radi njenog unapređenja,
- naučno-istraživački rad u cilju unapređenja teorije i prakse u polju obrazovanja nadarenih.

Na osnovu navedenog uočava se važnost uloge i postojanja Tima za podršku. Uloga Tima se može posmatrati kao koordinirajuća uloga u procesu identifikacije. Tim planira, organizira i realizira identifikaciju potencijalno nadarenih učenika. Pored toga, njegova uloga jeste i u pripremanju nastavnika, stručnih saradnika i roditelja na uloge, zadatke i odgovornosti koje se od njih očekuju u ovom procesu. Postojanje Tima bitno je za svaku etapu identifikacije nadarenih učenika, a također i u nastavku odgojno-obrazovnog rada sa učenicom koji se identificira kao nadaren.

4.6.3. Postupak identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama

Proces identifikacije započinje nominacijom potencijalno nadarenog učenika od strane roditelja, nastavnika, vršnjaka ili samonominacijom. Proces se sastoji od tri faze koje su međusobno povezane i naslanjaju se jedna na drugu. Prilikom započinjanja procesa u školi se formira tim za podršku koji je u saradnji sa timom na nivou Ministarstva i započinje se organizacija

cjelokupnog procesa. Školski tim za podršku čine: školski pedagog, psiholog, razrednik, nastavnik/ci predmeta u kojem je učenik potencijalno nadaren, roditelj.

Faze identifikacije su:

- faza nominacije i opservacije,
- faza procjene,
- faza donošenja odluke.

Određivanje faza neophodno je kako bi se predstavio okvir djelovanja svim osobama uključenim u odgoj i obrazovanje nadarenih učenika. Na taj način, nastavnici, roditelji i stručni saradnici razumiju faze identifikacije, prepoznaju i shvataju njihove uloge i odgovornost u tom procesu. Adekvatno definisane, planirane i realizirane faze identifikacije osigurat će relevantne podatke o učenicima, njihovim sposobnostima, mogućnostima, interesima i potrebama. To će omogućiti donošenje adekvatne odluke u nastavku odgoja i obrazovanja nadarenog pojedinca. Faze predstavljaju sistematičan slijed koji započinje nominacijom i prikupljanjem osnovnih informacija o učenicima, na osnovu kojih se vrši dalja procjena sposobnosti i ličnosti učenika. Na osnovu prikupljenih informacija iz različitih izvora, te procjene sposobnosti primjenom različitih vrsta instrumenata, donosi se odluka o tome da li je učenik nadaren.

Faza nominacije i opservacije

Cjelokupni proces započinje nominacijom učenika, nakon čega se formira tim koji vodi nastavak procesa. Nominaciju mogu započeti roditelji, nastavnici, vršnjaci ili sam učenik, predstavljajući svoja zapažanja i mišljenja pedagogu škole. Nakon toga, pedagog škole formira školski tim za podršku, koji započinje proces opservacije. Pedagog škole obavlja sastanak sa članovima tima, objašnjava cjelokupan proces, te se vrši raspodjela i pojašnjavanje uloga i zadataka u procesu identifikacije.

Opservacija učenika provodi se u školskom okruženju kako bi se dobio uvid o njegovim osobinama, sposobnostima, interesima i karakteristikama ponašanja, interakcija i djelovanja u različitim situacijama u školi. Opservacija učenika treba da traje minimalno jednu školsku sedmicu, kako bi razrednik imao cjelovitu sliku o funkcionisanju učenika u školskom okruženju unutar vršnjačkih interakcija, interakcija sa drugim nastavnicima, te interakciji sa nastavnim sadržajem i dešavanjima u školi.

Faza procjene

Faza procjene podrazumijeva primjenu različitih metoda, tehnika i instrumenata koje se odnose na testiranje i procjenjivanje učeničkih sposobnosti, mogućnosti, interesa. U ovoj fazi primjenjuju se različite vrste instrumenata za identifikaciju, kao što su standardizirani testovi postignuća, inteligencije i kreativnosti, potom različite skale procjena za sve nastavnike koji su u toku pohađanja škole bili u uključeni u odgojno-obrazovni rad sa učenikom. Testiranje učenika se provodi od strane pedagoga i psihologa koji su uključeni u rad školskog tima za podršku, koji

također vrše provjeru i analizu prikupljenih rezultata. Testiranje treba biti organizirano tako da odražava prilagođenost karakteristikama učenika, njegovom porijeklu, obilježjima kulture i slično, kako bi se osigurala što veća inkluzivnost ovog procesa. Prilikom testiranja potrebno je koristiti standardizirane instrumente koji posjeduju matrijske karakteristike kao što su valjanost, pouzdanost, objektivnost i osjetljivost.

U ovoj fazi se uključuju roditelji i vršnjaci u cilju prikupljanja većeg broja informacija o učeniku ispunjavanjem različitih instrumenata koji postoje u bazi Tima za podršku. Instrumenti namijenjeni roditeljima, nastavnicima i vršnjacima trebaju biti raznoliki kako bi se prikupile različite informacije koje će kreirati cjelovitu sliku o učeniku.

Školski tim za podršku se također u ovoj fazi bavi analizom učeničkih radova iz različitih nastavnih predmeta uočavajući inovativnost, kreativnost, maštovitost, kritičko promišljanje unutar tih radova. Od učeničkih radova kreira se portfolio koji služi za praćenje učeničkog napretka. Tim također provodi i razgovor sa učenikom otkrivajući njegove poglede na svijet, okolinu u kojoj živi, odnose u kojima učestvuje, poglede na budućnost i slično.

U ovoj fazi važna je fleksibilnost, dinamičnost, kolaborativnost i usmjerenost na dijete i njegov najbolji interes. Potrebno je odvojiti dovoljno vremena za prikupljanje informacija, voditi računa o njihovoj kvaliteti i kvantiteti, voditi računa o mjestu prikupljanja informacija i pripremi uključenih u ovaj proces kako bi svi znali njegov smisao, značaj, te vlastitu ulogu u njemu.

Faza donošenja odluke

Nakon prikupljanja podataka o učeniku na osnovu procjene i testiranja, intervjuem sa učenikom, te opservacije nastavnika, Tim za podršku i školski tim organiziraju sastanak sa roditeljima i učenikom, te se donosi odluka o tome da li učenik ispunjava kriterije za određenje nadarenosti ili ne. Donošenje odluke može trajati par dana i biti popraćeno sastancima Tima, roditelja i učenika kako bi se donijela adekvatna odluka koja je usmjerena ka osiguravanju najboljeg interesa za učenika.

Nakon potvrđne odluke nastavlja se sa procesom prilagodbe nastavnog plana i programa karakteristikama učenika. Ukoliko Tim odluči da nisu zadovoljeni kriteriji nadarenosti, proces identifikacije se ponavlja nakon šest mjeseci kako bi se utvrdila tačnost prethodne odluke. U ovoj fazi važno je potaknuti na što brži proces prilagodbe nastavnog procesa kako bi se na vrijeme započeo rad u poticajnom i prilagođenom okruženju za nadarenog učenika. Škola se upućuje na sve resurse koje ima kroz postojanje Tima za podršku.

4.6.4. Metode, tehnike i instrumenti identifikacije nadarenih učenika

Osnova multidimenzionalnog pristupa identifikaciji nadarenih učenika jeste postojanje i primjena različitih vrsta metoda, tehnika i instrumenata prilikom identifikacije. Na taj način se osigurava širok spektar podataka o učenicima, njihovoj ličnosti, sposobnostima i interesima, kao i specifičnim potrebama u kontekstu odgojno-obrazovnog rada. Postojanje baze metoda, tehnika

i instrumenata omogućit će nastavnicima i stručnim saradnicima uvid u njihove različite vrste, te ih potaknuti na njihovu kombinaciju. To može rezultirati i kreiranjem novih instrumenata što će proširiti bazu i povećati broj prikupljenih bitnih informacija o učenicima. Nastavnici i saradnici će povećati svoje kompetencije primjenom različitih metoda i instrumenata i biti spremniji za rad sa nadarenim učenicima.

Tabela 9 Metode, tehnike i instrumenti bosanskohercegovačkog modela identifikacije nadarenih učenika

Metode	Tehnike	Instrumenti	
Metoda procjenjivanja	<i>Opservacija</i>	<i>Nastavnička procjena</i>	<i>Opservacioni list</i>
	<i>Intervju</i>	<i>Roditeljska procjena</i>	
	<i>Anketiranje</i>	<i>Vršnjačka procjena</i>	<i>Skala procjene</i>
	<i>Procjenjivanje i prosuđivanje</i>		<i>Upitnici za procjenu</i>
		<i>Samoprocjena</i>	<i>Upitnici o interesima učenika</i>
Metoda testiranja	<i>Testiranje</i>	<i>Testovi znanja</i> <i>Testovi sposobnosti</i> <i>Testovi postignuća</i> <i>Testovi kreativnosti</i> <i>Testovi ličnosti,</i>	

Tabela broj 8 predstavlja moguće vrste metoda, tehnika i instrumenta koji se mogu koristiti prilikom identifikacije nadarenih učenika, a mogu biti dio baze instrumenata koju sačinjava Tim za podršku. Unutar ovih vrsta instrumenata mogu se koristiti postojeći instrumenti koji su već u upotrebi, te također kreirati prilagođeni instrumenti koji su u skladu sa bosanskohercegovačkim kontekstom. U toku odabira metoda, tehnika i instrumenata važno je voditi računa o njihovim osobinama, psihometrijskim svojstvima i načinima upotrebe.

Važno je poticati kombinaciju metoda, tehnika i instrumenata za identifikaciju kako bi se dobile potpune informacije i podaci o cjelovitoj ličnosti učenika, njegovim interesima, sposobnostima i mogućnostima. Također, kombinacija metoda, tehnika i instrumenata omogućava dobijanje podataka o odgojno-obrazovnim potrebama učenika, te omogućava otkrivanje načina njihovog zadovoljavanja.

Metode, tehnike i instrumenti koji se koriste moraju biti prilagođeni pojedinim karakteristikama učenika, njihovim sposobnostima, mogućnostima, te kontekstu u kojem su odrasli i u kojem se razvijaju.

Prijedlog modela obuhvatio je određivanje kriterija nadarenosti, predstavljanje uloge Tima za podršku, opisivanje faza identifikacije, te tabelarno predstavljanje metoda, tehnika i instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika.

5. RASPRAVA

Kroz ovo istraživanje nastojalo se kreirati prijedlog modela identifikacije nadarenih učenika koji bi se mogao primjenjivati u osnovnim školama na području Bosne i Hercegovine. Kreiranju prijedloga modela identifikacije prethodila je analiza postojećih modela identifikacije koji se koriste u zemljama regije (Hrvatska, Crna Gora, Slovenija), Evrope (Engleska i Rusija) i svijeta (Kina, Australija, Sjedinjene Američke Države i Novi Zeland). Značaj postojećih modela je za ovo istraživanje dvojak. Kao prvo, analizirani modeli nagašavaju i u prvi plan, u kontekstu odgoja i obrazovanja nadarenih stavljaju adekvatan i kvalitetan proces identifikacije, odnosno, prepoznavanja i otkrivanja potencijalno nadarenih učenika, kako bi se oni uključili u odgovarajući program, omogućila prilagodba nastavnog procesa, te zadovoljile obrazovne potrebe. Pored toga, analizirani modeli identifikacije su značajni za proces kreiranja bosanskohercegovačkog modela, jer nude okvir modela, njegove osnovne komponente i smjernice organiziranja procesa identifikacije nadarenih učenika. Analiza postojećih modela omogućila je razvoj različitih ideja, dimenzija i komponenti modela, koje su prilagođene bosanskohercegovačkom kontekstu i uslovima obrazovnog sistema. Analiza modela identifikacije nadarenih učenika sastojala se od uvida u njihove elemente, smjernice, faze identifikacije, korištene metode, tehnike i instrumente, te od određivanja njihovih prednosti i nedostataka.

Najvažniji principi i smjernice uočeni u većini analiziranih modela identifikacije jesu: multidimenzionalno posmatranje nadarenosti i poticanje što ranijeg započinjanja identifikacije kako bi se učenicima pružila adekvatna sistemska podrška. Potom je važno naglašavanje timskog pristupa identifikaciji kako bi se omogućilo holističko posmatranje nadarenosti, ali i kvalitetan odgojno-obrazovni rad svih uključenih u proces. Inkluzivne vrijednosti promiču se kroz većinu analiziranih modela jer je uočen uticaj predrasuda i pristrasnosti u tradicionalnim pristupima nadarenosti, te se sve više naglašava potreba prilagođavanja procesa identifikacije različitim osobinama, mogućnostima i sposobnostima učenika, kao i karakteristikama okruženja u kojima su učenici rasli. Navedeni principi upućuju na značajan razvoj identifikacije i pristupa nadarenosti koji uvjetuje veći kvalitet odnosa prema nadarenim učenicima i njihovom odgoju i obrazovanju.

Među najznačajnijim komponentama modela identifikacije nadarenih učenika jesu faze identifikacije koje se najčešće odnose na nominiranje učenika, provjeru sposobnosti te donošenje odluke. Pored toga važnu komponentu čine metode, tehnike i instrumenti koji se koriste, čija raznolikost šalje poruku multidimenzionalnog i multiperspektivnog pristupa nadarenosti.

U ostvarenju cilja ovog istraživanja bilo je neophodno napraviti uvid u trenutno stanje u procesu identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama Bosne i Hercegovine. Intervju sa pedagoškim osnivačima osnovnih škola pokazao je da stanje u okviru identifikacije i obrazovanja nadarenih zahtijeva promjenu, unapređenje i sistemske podršku uključenima u taj proces. Odgojno-obrazovni djelatnici suočavaju se različitim izazovima, preprekama i teškoćama u

kontekstu rada sa nadarenim učenicima. Škole se trude na određeni način osigurati identifikaciju učenika i prilagoditi nastavni proces njihovim potrebama, ali im u tom procesu nedostaje odgovor sistema u smislu osiguravanje materijalne, savjetodavne, kadrovske i finansijske podrške za kreiranje optimalnih uslova za sve učenike. U procesu identifikacije prisutan je vrlo ograničen broj metoda, tehnika i instrumenata za identifikaciju, koji se uglavnom odnose na procjenu zrelosti prilikom upisa u školu, opservaciju nastavnika i samoprocjenu. To dovodi do vrlo ograničenog razumijevanja nadarenosti, gdje osnovne kriterije predstavljaju školski uspjeh i opće sposobnosti, bez razmatranja specifičnih sposobnosti i karakteristika ličnosti. Prostor za unapređenje jeste u profesionalnom usavršavanju nastavnika, pedagoga, psihologa, te edukaciji roditelja kako bi svi uključeni bili spremniji za prihvatanje uloga i odgovornosti koje ovaj proces nosi. Na osnovu mišljenja pedagogica koje su obuhvaćene ovim istraživanjem može se zaključiti da postoji dobra osnova za razvoj kvalitetne identifikacije koja će dovesti do kvalitetnog odgoja i obrazovanja nadarenih učenika.

Bitan segment svakog modela identifikacije i neizostavni dio prilikom procesa identifikacije jesu instrumenti koji se koriste. Postoje različite vrste instrumenata za identifikaciju, čiji odabir ovisi od korištene metode kojom se učenici identificiraju. Najbolje rezultate daje kombinacija metoda procjenjivanja i testiranja što omogućava dobijanje cjelovitih informacija o učenikovoj ličnosti, njegovim sposobnostima, mogućnostima i interesima. U sklopu metode procjenjivanja koriste se instrumenti koji su podijeljeni u četiri kategorije: nastavnička procjena, roditeljska procjena, procjena od strane vršnjaka, te samoprocjena. U tu svrhu koriste se različite skale procjena, nominacijske liste, identifikacioni obrasci i slično. Za potrebe ovog istraživanja analizirana su po četiri instrumenta iz svake kategorije. Odabrani su zbog njihove dostupnosti, korištenosti, obima informacija koje nude o učeniku, te zbog mogućnosti njihove kombinacije sa drugim instrumentima. Analiza instrumenata je pokazala da većina njih ima potrebne elemente koji se odnose na podatke o učeniku i ispitivaču, uputu i objašnjenje skale, te na postojanje tvrdnji koje se odnose na razvojna područja koja su podijeljena po cjelinama. Također, većina instrumenata ima bitne osobine koje se prije svega odnose na primjerenost i prilagođenost sadržajne i tehničke uređenosti instrumenta osobama kojima su namijenjeni. Njihova vrijednost za prikupljanje informacija o učenicima je ogromna naročito ako se koriste u kombinaciji sa drugim instrumentima što će omogućiti kreiranje cjelovite slike o ličnosti učenika.

Postojeći instrumenti bili su važni u kontekstu kreiranja instrumenata za bosanskohercegovački model. U sklopu modela kreirane su dvije skale procjene namijenjene nastavnicima i roditeljima, te vršnjacima i jedan upitnik o interesima učenika. Instrumenti su kreirani po uzoru na postojeće i na osnovu uvida u njihove elemente, osobine, te prednosti i nedostatke. Proces kreiranja je vrlo izazovan zbog količine informacija koju je potrebno prikupiti, potom zbog potrebe prilagođavanja osobama kojima su namijenjeni instrumenti. Kreiranje jednog takvog instrumenta zahtijeva vrijeme, posvećnost, poznavanje karakteristika i potreba nadarenih učenika, te uvid u različite instrumente procjene.

Svi prikupljeni podaci omogućili su ostvarenje cilja istraživanja, odnosno kreiranje prijedloga modela identifikacije koji se sastoji od definiranja kriterija za određivanje nadarenosti, potom organiziranja tima za podršku, objašnjavanja faza identifikacije, te tabelarnog predstavljanja metoda, tehnika i instrumenata koji se mogu primjenjivati u okviru predloženog modela.

6. ZAKLJUČAK

Adekvatno prepoznavanje uloge i položaja nadarenih pojedinica u društvu kontinuiranog rasta i razvoja počiva na pravilnom određivanju nadarenosti i karakteristika nadarenih osoba. Multidimenzionalno posmatranje nadarenosti, širok spektar sposobnosti i karakteristika koje čine nadarenost omogućavaju razvoj potencijala svih osobama. Na taj način ljudi predstavljaju resurs razvoja i unapređenja kvalitete života u izazovnim i promjenjivim vremenima. Da bi to bilo realno, moguće i ostvarivo, nadarenim pojedincima treba sistemski organizirana i kontinuirana podrška. Podrška najviše dolazi do izražaja u periodu odgoja i obrazovanja, kada se kreiraju temelji za razvoj i unapređenje općih i specifičnih sposobnosti, izgradnje jake i cjelovite ličnosti, te kvalitetnih odnosa sa okolinom. Odgojno-obrazovni rad sa nadarenim učenicima treba da bude usmjeren ka zadovoljavanju njihovih specifičnih potreba i zahtjeva. Potom je potrebno kreiranje poticajne, sigurne i emocionalno tople klime za učenje i istraživanje, koja potiče međusobno prihvatanje, razumijesopcio-emvanje, solidarnost i empatiju. Takvo inkluzivno okruženje za učenje potaknut će razvoj svih učenika koji je u skladu sa njihovim mogućostima. U tom slučaju veliku ulogu i odgovornost imaju nastavnici koji kreiraju i spovode nastavni proces.

Odgoj i obrazovanje nadarenih učenika počinje njihovim otkrivanjem i prepoznavanjem, odnosno, identifikacijom. Rana identifikacija omogućava rano prilagođavanje nastavnog procesa potrebama učenika što osigurava optimalan rast i razvoj. U okviru toga uočava se važnost procesa identifikacije nadarenih učenika koji treba biti isplaniran, organiziran i realiziran tako da specifičnom kombinacijom metoda, tehnika i instrumenata omogućava dobijanje svestranih, cjelovitih, tačnih, pouzdanih i relevantnih podataka o učeniku. Ti podaci tiču se njegovih sposobnosti, interesa, mogućnosti, obrazovnih potreba, karakteristika ličnosti i ponašanja, a predstavljaju važan resurs za kvalitetnu prilagodbu nastavnog procesa. Adekvatna prilagodba nastavnog procesa rezultirat će kvalitetnijim obrazovnim iskustvom za učenika što će dovesti do ostvarivanja svih njegovih potencijala.

Odgojno-obrazovni rad sa učenicima koji su nadareni jeste izazovan, nepredvidljiv i često vrlo težak za sve uključene u učenikov rast i razvoj. Razlog toga jeste kompleksnost samog fenomena nadarenosti, njene multifaktorske uzročnosti, multidimenzionalnosti karakteristika koje čine nadarenost, ali također, zbog unikatnosti i jedinstvenosti svakog pojedinačnog nadarenog učenika, koji u školu dolazi sa jedinstvenim sklopom ličnih karakteristika, sposobnosti, mogućnosti i potreba. Pored toga, nastavnici i stručni saradnici nisu adekvatno pripremljeni za rad sa nadarenim učenicima. To zahtjeva dublje bavljenje fenomenom nadarenosti kroz formalno obrazovanje budućih nastavnika i stručnih saradnika.

Poznavanje teorijskih koncepcija nadarenosti, karakteristika nadarenih osoba, te vrsta i oblika nadarenosti predstavlja vrlo važan temelj kvalitetnog rada nastavnika i stručnih saradnika kroz odgoj i obrazovanje nadarenih učenika. To će nastavnicima omogućiti važne kompetencije u

pogledu kreiranja, organiziranja i reliziranja procesa identifikacije, kao i daljeg rada u nastavnim i vannastavnim okolnostima.

Rad nudi uvid u osnovne etape, komponentne i smjernice postojećih modela identifikacije nadarenih učenika na osnovu kojih je kreiran model koji bi se koristio na području Bosne i Hercegovine. Analiza postojeće prakse u okviru identifikacije i cjelokupnog odnosa prema nadarenim učenicima u osnovnim školama pokazala je potrebu za kreiranjem modela identifikacije nadarenih učenika. Osnovna ideja modela identifikacije jeste pružanje sistemske podrške učenicima, njihovim roditeljima, nastavnicima i školi što će osigurati kvalitet obrazovanja. Postojanje modela identifikacije nudi bazu metoda, tehnika i instrumenata za identifikaciju učenika kako bi se njihovom kvalitetnom upotrebom i kombinacijom došlo do potpunih informacija o karakteristikama ličnosti, sposobnosti, mogućnosti i interesa učenika. U okviru ovog rada i modela kreirani su instrumenti za identifikaciju koji se mogu koristiti u kombinaciji sa već postojećim instrumentima.

Rezultati ovog rada predstavljaju korist za razvoj teorije i prakse u području odgoja i obrazovanja učenika koji su nadareni jer sadrži važne spoznaje i saznanja u okviru razvoja nadarenosti, njenih vrsta i karakteristika. Pored toga nudi prijedloge za prilagodbu nastavnog procesa koja je uslovljena spovedenim procesom identifikacije za koju su određene faze i instrumenti koji se mogu koristiti. Pored toga rad predstavlja plodno tlo za razvoj narednih istraživanja koja bi se mogla baviti sličnom tematikom u području modela identifikacije i kvaliteta, odnosno, psihometrijske utemeljenosti instrumenata za identifikaciju nadarenih učenika.

Obraćanje pažnje na nadarene učenike, njihovo obrazovanje i adekvatno prepoznavanje njihovih mogućnosti, sposobnosti i interesa omogućit će zadovoljavanje odgojno-obrazovnih potreba. Kvalitetno obrazovno iskustvo, mogućnost ispoljavanja i razvoja vlastitih potencijala omogućit će ostvarivanje koristi za pojedinca i društvo u cjelini, koje nadarenog učenika smatra resursom razvoja zajednice koje je dio.

7. LITERATURA

1. Alberta Education. (2006). *Learning and Teaching Resources Branch*. Edmonton: Alberta.
2. Altaras, A. (2003). *Darovitost i podbacivanje*. Pančevo: Mali Nemo.
3. Altaras Dimitrijević, A., Tamić Janevski, S. (2016). *Obrazovanje učenika izuzetnih sposobnosti: naučne osnovne i smernice za školsku praksu*. Beograd: Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja.
4. Arnold, J., Fonseca, M.C. (2004). Multiple Intelligence Theory and Foreign Language Learning: A Brain-based Perspective. U: *International Journal of English Studies*. Vol. 4. No. 1. Str. 119-136. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/27338464_Multiple_Intelligence_Theory_and_Foreign_Language_Learning_A_Brain-Based_Perspective. Datum posjete: 25.3.2023.
5. Babić Erdeš, N., Mirosavljević, A. (2021). Mogućnosti implementacije učinkovitih pristupa u radu s darovitim učenicima. U: *ACTA Iadertina*. Vol. 18. No. 1. Str: 47-73. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/395054> Datum posjete: 25.8.2023.
6. Brković, A. (2011). *Razvojna psihologija*. Čačak: Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju.
7. Calik, B. (2013). Multiple Intelligence Theory for Gifted Education: Criticisms and Implications. U: *Journal for the Education of the Young Scientist and Giftedness*. Vol. 1. No. 2. Str. 1-12. Dostupno na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED557779.pdf> Datum posjete: 7.5.2023.
8. Cvetković-Lay, J. (2002). *Darovito je, što ću sa sobom? Priručnik za obitelj, vrtić i školu*. Zagreb: Alinea.
9. Cvetković-Lay, J. (2022). Darovitost i kreativnost u razvojnoj dobi djetinjstva. U: *Napredak*. Vol. 163. No. 3-4. Str. 305-323. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/287432> Datum posjete: 10.5.2023.
10. Čudina-Obradović, M. (1991). *Nadarenost, razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Department for Education and Skills. (2006). *Identifying Gifted and Talented Pupils – Getting Started*. Nottingham: DfES Publications.
12. Duvnjak, L., Cvetković-Lay, J. (2017). *Priručnik za rad s darovitim učenicima u razrednoj nastavi – Mali vodič za provedbu projektne nastave u prirodoslovlju*. Zagreb: Biblioteka – udruga za promicanje biologije i srodnih znanosti.
13. Gagne, F. (2000): *Understanding the complex choreography of talent development through DMGT-based analysis*. U: Heller K. A.; Monks, F. J.; Sternberg, R. K.; Subotnik, R. F. (eds.): *International Handbook of Giftedness and Talent*. Oxford: Elsevier press.
14. George, D. (2003). *Gifted Education: Identification and Provision*. New York: Routledge.
15. Gjurković, T., Knežević, T., Borić, J. (2018). *Unutarnji svijet darovite djece*. Zagreb: Udruga Centar Proventus.
16. Golub Krajina, M. (2022). *Teološko-moralno vrednovanje eugenike i njezinih novih pretenzija u suvremenoj medicini – Doktorska disertacija*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu: Katolički bogoslovni fakultet.

17. Gladwell, M. (2009). *Izvan prosjeka*. Priča o uspjehu. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
18. Grigorenko, L.E. (2017). Gifted education in Russia: Developing, threshold, or developed. U: *Cogent Education*. Vol 1. No. 4. Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2331186X.2017.1364898> Datum posjete: 26.7.2023.
19. Heller, K. A., Perleth, C., & Lim, T. K. (2005). The Munich Model of Giftedness Designed to Identify and Promote Gifted Students. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (pp. 147–170). Cambridge University Press.
20. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57516> Datum posjete: 18.2.2023.
21. Huzjak, M. (2006). Darovitost, talent i kreativnost u odgojnom procesu. U: *Odgojne znanosti*. Vol. 8. No. 1(11). Str. 289-300. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/41460> Datum posjete: 24.1.2023.
22. Kasalović, M. (2016). Opšte karakteristike darovitih učenika u obrazovnom procesu. U: *Primus - Informatima Pravo Bankarstvo*. Vol. 4. No.1. Str. 130-136. Dostupno na: <https://doisrpska.nub.rs/index.php/primus/article/download/2232/2146> Datum posjete: 14.4.2023.
23. Koren, I. (1989). Kako prepoznati i identificirati nadarenog učenika. Zagreb: Školske novine.
24. Koren, I. (2013). Povijesni osvrt na konceptualizaciju pojave nadarenosti. U: *Napredak*. Vol. 154. No. 4. Str. 339-361. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/138807> Datum posjete: 5.5.2023.
25. Kosanić, M. (2019). Identifikacija i praćenje darovitih učenika. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu. Dostupno na: <http://www.uskolavrsac.edu.rs/Novi%20sajt%202010/Dokumenta/Izdanja/24%20Okrugli%20sto/19%20-%20Kosanovic.pdf> Datum posjete: 20.3.2023.
26. Koshy, V., Smith, C. P., & Casey, R. (2018). England Policy in Gifted Education: Current Problems and Promising Directions. *Gifted Child Today*, 41(2), 75–80. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/1076217517750700> Datum posjete: 15.7.2023.
27. McClain, M.C., Pfeiffer, S. (2012). Identification of Gifted Students in the United States Today: A Look at State Definitions, Policies, and Practices. U: *Routledge*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/233366262_Identification_of_Gifted_Students_in_the_United_States_Today_A_Look_at_State_Definitions_Policies_and_Practices Datum posjete: 25.6.2023.
28. Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
29. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2017). Nacionalni dokument okvira za poticanje iskustva učenja i vrednovanja postignuća darovite djece i učenika. Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Dostupno na: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/Okviri/Okvir%20za%20poticanje%20iskustava%20u%20C4%8Denja%20i%20vrednovan>

- [je%20postignu%C4%87a%20darovite%20djece%20i%20u%C4%8Denika.pdf](#)
Datum posjete: 15.6.2023.
30. Ministarstvo prosvjete Crne Gore (2015). *Strategija za razvoj i podršku darovitim učenicima*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete.
 31. Mužić, V. (2004). Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja. Zagreb: EDUCA.
 32. Morgan, J. A., Fonseca, C. M. (2004). Multiple Intelligence Theory and Foreign Language Learning: A Brain-based Perspective. *U International Journal of English Studies*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/27338464_Multiple_Intelligence_Theory_and_Foreign_Language_Learning_A_Brain-Based_Perspective Datum posjete: 15.4.2023.
 33. Okroša, J., Ravić, S. (2018). Povezanost učeničkog procjenjivanja darovitosti, inteligencije i socijalnog statusa procjenjivanih učenika. U: *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*. Vol. 64. No.1. Str. 119-128. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/219665> Datum posjete: 1.5.2023.
 34. Osmić, N. (2010). Razlike i sličnosti između nadarenosti i talentiranosti. U: *Mualim*. Vol. 11. No. 41. Str. 64-71. Dostupno na: <https://ilmijja.ba/ojs/index.php/casopis1/article/view/803/766> Datum posjete: 25.8.
 35. Palchich, S. (2020). *Prepoznavanje nadrenih učenicev z raziskovalnim poukom*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Dostupno na: <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=117739&lang=slv> Datum posjete: 17.7.2023.
 36. Pašalić Kreso, A. (2012). *Koordinate obiteljskog odgoja*. Sarajevo: Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu.
 37. Phillipson, Shane N. (2012). Gifted Education. In Zha Qiang (Ed.), *Education in China: Educational history, models, and initiatives*. Great Barrington, MA: Berkshire Publishing.
 38. Radeka, I. (2018). *Odgoj i obrazovanje darovitih učenika: suvremene pedagoške implikacije*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
 39. Rathus, S.A. (2000). *Temelji psihologije*. Zagreb: Naklada Slap.
 40. Renzulli, J.S. (2004). *Identification of students for gifted and talented programs*. Thousand Oaks: Corwin Press.
 41. Renzulli, J.S. (2005). *Equity, Excellence, and Economy in a System for Identifying Students in Gifted Education: A Guidebook*. Connecticut: University of Connecticut.
 42. Riley, T., Bevan-Brown, J., Bicknell, B., Carroll-Lind, J., Kearney, A. (2004). *Gifted and Talented Education in New Zealand Schools*. Wellington: Ministry of Education.
 43. Sekulić-Majurec, A. (1995). Darovita djeca i obitelj: Istine i zablude. U: *Društvena istraživanja Zagreb*. Vol. 18-19- No. 4-5. Str. 551-561. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/51477> Datum posjete: 15.5.2023.
 44. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine. (2007). Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Službeni glasnik Bosne i Hercegovine. Dostupno na: http://mcp.gov.ba/attachments/bs_Migrirani_dokumenti/Sektor/Obrazovanje/Obrazovanje-zakoni/zakon_o_osnovnom,b.pdf Datum posjete: 20.7.2023.

45. Službeni glasnik Republike Srpske. (2022). Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske. Banja Luka: Službeni glasnik Republike Srpske. Dostupno na: <https://advokat-prnjavorac.com/Zakon-o-osnovnom-obrazovanju-i-vaspitanju-Republike-Srpske.html> Datum posjete: 20.7.2023.
46. Stojak, R. (1990). *Metoda analize sadržaja*. Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa.
47. Stojaković, P. (2000). *Darovitost i kreativnost*. Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Republike Srpske.
48. Skupnjak, D. (2019). Socio-emocionalne osobitosti darovitih i moguće poteškoće. U: *Varaždinski učitelj-digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*. Vol. 2. No. 2. Str. 109-120. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/224269> Datum posjete: 5.3.2023.
49. Trenta, N. (2023). Otkrivanje i rad s nadarenim učenicima. U: *Pogled kroz prozor*. Dostupno na: <https://pogledkrozprozor.wordpress.com/2023/05/31/otkrivanje-i-rad-s-nadarenim-ucenicima/> Datum posjete: 15.7.2023.
50. Vardo, E. (2012). *Ispitivanje konstrukta multipotencijalnosti kod nadarenih učenika osnovnih škola iz Bosne i Hercegovine*. Tuzla: Filozofski fakultet, Univerzitet u Tuzli.
51. Vlahović-Štetić, V. (2008). *Daroviti učenici: Teorijski pristupi i primjena u školi*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
52. Warne, T. R. (2019). An Evaluation (and Vindication?) of Lewis Terman: What the Father of Gifted Education Can Teach the 21st Century. U: *Gifted Child Quarterly*. Vol 63. No. 1. Str: 3-21. Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0016986218799433> Datum posjete: 13.4.2023.
53. White, J. (2006). The trouble with multiple intelligences. U: *Teaching Geography*. Vol. 31. No. 2. Str. 82-83. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/292956824_The_trouble_with_multiple_intelligences Datum posjete: 7.5.2023.
54. White, K., Fletcher-Campbell, F., Ridley, K. (2003). *What works for gifted and talented pupils: a review of recent research*. Berkshire: National Foundation for Education Research.
55. Winner, E. (2005). Darovita djeca – Mitovi i stvarnost. Lekenik: Izvor znanja – Ostvarenje.
56. Worrell, C.F., Subotnik, R.F., Olszewski-Kubilius, P., Dixson, D.D. (2019). Gifted Students. U: *Annual Review Psychology*. Vol. 70. No. Str. 551-576. Dostupno na: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-psych-010418-102846> Datum posjete: 6.5.2023.
57. Zelenika, R. (2000). *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*. Rijeka: Ekonomski fakultet u Rijeci.
58. Zhao, X. (2021). *The Influence of the Learning Environment on Gifted Students in China*. Nürnberg: Philosophische Fakultät und Fachbereich Theologie.
59. Zhitian Zhang, S. (2017). Gifted Education in China. U: *Cogent Education*. Vol. 4. No. 1. Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2331186X.2017.1364881> Datum posjete: 15.7.2023.
60. Ziegler, A., Philipson S..n. (2012). Towards a systemic theory of gifted education. U: *High Ability Studies*. Vol. 23. No. 1. Str. 1-30. Dostupno na:

<https://www.researchgate.net/publication/263686628> Towards a systemic theory of gifted education Datum posjete: 11.6.2023.

61. Zrilić, S., Marin, D. (2018). Zakonski okvir odgoja i obrazovanja darovitih učenika u Republici Hrvatskoj. U: Magistra Ladertina. Vol. 12. No. 1. Str. 92-104. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/288673> Datum posjete: 15.5.2023.

8. POPIS GRAFIKONA I TABELA

Popis grafikona:

Grafikon 1 Troprstenasta teorija nadarenosti	17
--	----

Popis tabela:

Tabela 1 Karakteristike nadarenih učenika	20
Tabela 2 Komparativni prikaz analiziranih modela identifikacije nadarenih učenika	61
Tabela 3 Procjena elemenata instrumenata namijenjeni za nastavniču procjenu	67
Tabela 4 Procjena osobina instrumenata koji su namijenjeni nastavnicima	68
Tabela 5 Procjena elemenata instrumenata namijenjenih roditeljima	69
Tabela 6 Procjena osobina instrumenata za identifikaciju namijenjenih roditeljima	70
Tabela 7 Procjena elemenata vršnjačkih i samonominirajućih instrumenata za identifikaciju	72
Tabela 8 Procjena osobina instrumenata namijenjenih vršnjacima i za samoprocjenu	72
Tabela 9 Metode, tehnike i instrumenti bosanskohercegovačkog modela identifikacije nadarenih učenika	81

9. PRILOZI

9.1. Popis priloga:

Prilog 1 Renzullijeva skala procjene.....	95
Prilog 2 Skala procjene PROFNAD	108
Prilog 3 Mjerna skala za nastavnike i roditelje.....	114
Prilog 4 Skala za identifikaciju nadarenih - SIGS	121
Prilog 5 Upitnik za roditelje PROFNAD - R	126
Prilog 6 Check lista za identifikaciju nadarenih učenika za roditelje.....	129
Prilog 7 Identifikacijski obrazac za roditelje	131
Prilog 8 Kontrolna check lista i upitnik za roditelje	133
Prilog 9 Obrazac za vršnjačku nominaciju	135
Prilog 10 Upitnik za učenike PROFNAD	137
Prilog 11 Nominacijska lista za vršnjake.....	140
Prilog 12 NADR - Procjena vršnjaka.....	142
Prilog 13 Upitnik interesa za učenike osnovnih i srednjih škola.....	143
Prilog 14 Formular za vlastitu nominaciju.....	145
Prilog 15 Upitnik o interesima učenika	146
Prilog 16 Obrazac za odgovore - likovna umjetnost.....	148
Prilog 17 Skala procjene nadarenih učenika za nastavnike i roditelje.....	149
Prilog 18 Skala procjene za vršnjake	157
Prilog 19 Upitnik o interesima učenika	161

Prilog 1 Renzullijeva skala procjene

Skale kojima se mjere karakteristike nadarenih učenika (Renzulijeve skale)		
Podaci o učeniku	Sažetak postignutih bodova	
Ime i prezime (dodijeljena šifra)	1. Karakteristike učenika	
Datum mjerenja:	2. Karakteristike kreativnosti	
Datum rođenja:	3. Karakteristike motivacije	
Dob:	4. Karakteristike vodstva	
Razred:	5. Likovne karakteristike	
Ocjenjivač:	6. Muzičke karakteristike	
Odnos sa učenikom:	7. Dramske karakteristike	
Ispitivač:	8. Karakteristike komunikativnosti (preciznost)	
	9. Karakteristike komunikativnosti (izražajnost)	
	10. Karakteristike planiranja	
	11. Matematička karakteristike	
	12. Karakteristike čitanja	
	13. Tehnološke karakteristike	
	14. Znanstvene karakteristike	
<p>Upute:</p> <p>Ove mjerne skale su osmišljene za procjene nastavnika o karakteristikama učenika u područjima učenja, kreativnosti, motivacije, vodstva, likovnosti, glazbenosti, dramske umjetnosti, komunikacije, planiranja, matematike, čitanja, tehnologije i znanosti. Te sastavnice su proizašle iz literature koja proučava karakteristike darovitih i kreativnih pojedinaca. Treba naglasiti da postoje brojne individualne razlike među tom populacijom i stoga profili znatno variraju. Svaka sastavnica se promatra odvojeno i prikazuje u kojoj mjeri se uočila prisutnost ili odsutnost pojedine karakteristike. Budući da 14 dimenzija instrumenta prikazuju relativno odvojena područja, bodovi skupljeni u pojedinim skalama se ne smiju sumirati da se dobije konačan rezultat. (...) Pročitaj svaku tvrdnju u pojedinim skalama i označi sa "x" kvadratić koji predstavlja mjeru u kojoj je zastupljeno opažano ponašanje. Svaka tvrdnja se čita s početnom frazom "Učenik pokazuje..." ili "Učenik..."</p>		

KARAKTERISTIKE UČENIKA						
Učenik pokazuje:	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Napredan vokabular za						

njegovu/njezinu dob/razred						
2. Sposobnost generalizacije o događajima, ljudima, stvarima						
3. Veliki broj informacija o specifičnim temama						
4. Sposobnost shvaćanja temeljnih načela i principa						
5. Shvaćanje uzročno-posljedičnih veza						
6. Razumijevanje komplikovanog gradiva pomoću analitičkog prosuđivanja						
7. Veliki broj informacija o različitim temama						
8. Sposobnost korištenja apstraktnih pojmova						
9. Brzo shvaćanje i prisjećanje činjeničnih podataka						
10. Budno i pronicljivo zapažanje						
11. Sposobnost prenošenja znanja iz jedne situacije u drugu						
Zbir bodova u stupcu						
Pomoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomoženih stupaca						
Ukupan zbir skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom • Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno • Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

KARAKTERISTIKE KREATIVNOSTI						
Učenik pokazuje:	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Sposobnost maštovitog razmišljanja						
2. Smisao za humor						
3. Sposobnost da dođe do neobičnog, jedinstvenog i pametnog rješenja						

4. Sklonost preuzimanju rizika i avanturistički duh						
5. Sposobnost davanja velikog broja ideja i rješenja za probleme ili pitanja						
6. Tendenciju da vidi smiješno u situacijama koje se drugima ne moraju činiti smiješnima						
7. Sposobnost da se prilagodi, poboljša ili prilagodi objekte ili ideje						
8. Nestašnost i sklonost fantaziranju						
9. Nekonformistički stav, ne boji se biti drugačiji						
Zbroj bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomnoženih stupaca						
Ukupan zbir skale:						
<ul style="list-style-type: none"> ○ Saberi ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu ○ Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom ○ Saberi sve dobivene rezultate vertikalno ○ Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

KARAKTERISTIKE MOTIVACIJE						
Učenik pokazuje:	nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Mogućnost intenzivne usmjerenosti na određeni zadatak duže vrijeme						
2. Ponašanje koje zahtijeva malo pažnje i uputa od strane nastavnika						
3. Ustrajnost interesa u određenim temama						
4. Ustrajnost u pronalaženju informacija o temi iz područja						

interesa						
5. Uporan rad na radatku bez obzira na okolne smetnje						
6. Skolnost situacijama u kojima može preuzeti vlastitu odgovornost proizašlu iz ličnog truda						
7. Predanost zadatku iz područja interesa						
8. Intenzivno bavljenje određenim temama ili problemom						
9. Predanost projektima dužeg trajanja kad su iz područja interesa						
10. Malo potrebe za vanjskom motivacijom da dovrši posao koji mu se na početku svidio						
Zbir bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomoženih stupaca						
Ukupan zbir skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom • Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno • Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

KARAKTERISTIKE VODSTVA						
Učenik pokazuje	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Odgovorno ponašanje, može se računati na njega u rješavanju problema						
2. Tendencija da ga vršnjaci iz razreda poštuju						
3. Sposobnost da artikulira ideju i dobro komunicira s drugima						
4. Samopouzdanje u komunikaciji sa vršnjacima						
5. Sposobnost da organizira i						

sistematizira stvari, ljude i situacije						
6. Saradnju u radu sa drugima						
7. Tendenciju usmjeravanja toka aktivnosti u radu s drugima						
Zbir bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomnoženih stupaca						
Ukupan broj skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom • Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno • Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

LIKOVNE KARAKTERISTIKE						
Učenik:	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Rado sudjeluje u likovnim aktivnostima, nestrpljiv je da vizuelno izrazi svoje ideje						
2. Uključuje mnogo elemenata u rad, mijenja temu i sadržaj rada						
3. Ima jedinstvena, nekonvencionalna rješenja za likovne zadatke, suprotstavlja se tradicijskim rješenjima						
4. Koncentrira se na likovni projekat duže vrijeme						
5. Spremno isprobava različite medije, eksperimentira sa različitim materijalima i tehnikama						
6. Preferira odabir umjetničkih medija za slobodne aktivnosti ili razredne projekte						
7. Naročito je osjetljiv na okolinu, pažljiv je promatrač – primjećuje neobično, što možda						

drugi nisu videjeli						
8. Postiže ravnotežu i red u likovnom radu						
9. Kritičan je prema svom radu: postavlja visoke kriterije kvalitete, često prerađuje rad kako bi ga popravio						
10. Pokazuje interes za tuđim radovima, proučava i izražava svoje mišljenje o njima						
11. Razrađuje tuđe ideje, koristi ih kao polazište ali ih ne kopira						
Zbir bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomnoženih stupaca						
Ukupan zbir skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom • Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno • Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

MUZIČKE KARAKTERISTIKE						
Učenik:	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Pokazuje stalni interes za muziku, traži prilike da je sluša i stvara						
2. Uočava fine razlike u muzičkom tonu (visinu, jačinu, boju i trajanje)						
3. Lako pamti melodije i može ih tačno ponoviti						
4. Rado sudjeluje u muzičkim aktivnostima						
5. Svira muzički instrument (ili pokazuje veliku želju za tim)						
6. Ima razvijen osjećaj za ritam, na promjene tempa odgovara pokretima tijela						

7. Svjestan je i može identificirati mnoštvo zvukova koje čuje u nekom trenutku						
Zbir bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomnoženih stupaca						
Ukupan zbir skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom • Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno • Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

DRAMSKE KARAKTERISTIKE						
Učenik:	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek
1. Rado se uključuje u razredne predstave						
2. Lako priča i pokazuje iskustvo u tome						
3. Pravilno koristi geste ili izraze lica za izražavanje emocije						
4. Vješt je u igranju uloga, improvizaciji glumi na licu mjesta						
5. Spremno se poistovjećuje s motivacijom ili raspoloženjem likova						
6. Upravlja svojim tijelom s lakoćom i stabilnosti s obzirom na dob						
7. Kreira originalne predstave ili radi predstavu iz priče						
8. Uživa pažnju grupe kojoj priča						
9. Sposoban je izazvati emocionalne reakcije osoba kojima priča – nasmijati ih, izazvati napetnost						
10. Može imitirati druge – može oponašati njihov govor, hod, geste.						
Zbir bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomnoženih stupaca						

Ukupan zbir skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom • Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno • Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

KARAKTERISTIKE KOMUNIKATIVNOSTI (PRECIZNOST)						
Učenik:	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Govori i piše direktno i izravno						
2. Mijenja i prilagođava ideje kako bi bile što više prihvaćene						
3. Sposoban je koncizno promijeniti i urediti ideje, ali da zadrži bitne stavke						
4. Objašnjava precizno i jasno						
5. Koristi opisne riječi kako bi dodao emocije, boju i ljepotu						
6. Izražava misli i potrebe jasno i precizno						
7. Može naći različite načine izražavanja ideja kako bi ostali shvatili						
8. Može opisati stvari pomoću nekoliko ključnih riječi						
9. Može objasniti fine razlike u značenju pomoću velikog broja sinonima						
10. Može izraziti ideje na mnogo različitih načina						
11. Zna i može koristiti puno riječi koje su usko povezane u značenju						
Zbir bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomnoženih stupaca						
Ukupan zbir skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom 						

- Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno
- Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu

KARAKTERISTIKE KOMUNIKATIVNOSTI (IZRAŽAJNOST)

Učenik:	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Izražajno koristi glas da bi prenio poruku						
2. Prenosi informacije neverbalnim putem, koristeći izraze lica, gesta i govorom tijela						
3. Zanimljiv je pripovjedač						
4. Koristi šarene i maštovite figure, dosjetke, analogije						
Zbir bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomnoženih stupaca						
Ukupan zbir skale						
1. Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu 2. Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom 3. Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno 4. Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu						

KARAKTERISTIKE PLANIRANJA

Učenik:	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Utvrđuje koje informacije ili resursi su potrebni za postizanje cilja						
2. Shvaća važnost pojedinih koraka u cjelokupnom procesu						
3. Uzima dovoljni vremena za izvršavanje svih koraka unutar procesa						
4. Predviđa posljedice i učinke neke radnje						
5. Dobro organizira svoj rad						
6. Uzima u obzir detalje koji su						

bitni za izvršavanje zadataka						
7. Dobar je u strateškim igrama u kojima je potrebno predvidjeti nekoliko poteza unaprijed						
8. Koristi različite alternativne metode za postizanje cilja						
9. Može tačno odrediti gdje bi se mogle javiti teškoće u procesu ili aktivnosti						
10. Raspoređuje korake procesa u razumni slijed ili vremenski okvir						
11. Može dobro rasjepkati aktivnosti na pojedine korake						
12. Postavlja prioritet kod organizacije aktivnosti						
13. Svjestan je ograničenja vremena, mjesta, materijala i sposobnosti kad radi na grupnim ili individualnim projektima						
14. Dostavlja detalje koji mogu doprinijeti razvoju plana ili procesa						
15. Koristi različite metode za raspodjelu posla ili ljudi kako bi se postigao cilj						
Zbir bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomnoženih stupaca						
Ukupan broj skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom • Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno • Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

MATEMATIČKE KARAKTERISTIKE						
Učenik:	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Pokazuje veliku želju za						

rješavanjem izazovnih matematičkih zadataka						
2. Organizira podatke tako da otkrije matematičke obrasce						
3. Uživa u izazovima matematičkim slagalicama, igrama i logičkim zadacima						
4. Razumije nove matematičke koncepte i procese bolje nego drugi učenici						
5. Ima kreativne (neobične i divergentne) načine rješavanja matematičkih problema						
6. Iskazuje snažan osjećaj za brojeve (ima smisla za male i veće brojeve, računa brzo i tačno)						
7. Često rješava matematičke zadatke na apstraktan način, bez konkretnih materijala						
8. Pokazuje interes u analizi matematičkih struktura nekog problema						
9. Kad rješava matematički zadatak, lako mijenja strategije ako je potrebno						
10. Često koristi različite načine opisivanja matematičkih koncepata (pismeno, slikovno objašnjenje, grafikoni, jednačine itd)						
Zbir bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomnoženih stupaca						
Ukupan zbir skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom • Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno • Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

KARAKTERISTIKE ČITANJA						
Učenik:						
1. Rado se uključuje u čitanje						
2. Prethodno naučene literarne obrasce primjenjuje kod novih čitanja						
3. Usredotočen je na čitanje duži vremenski period						
4. Traži naprednije materijale za čitanje						
5. Pokazuje upornost kad se susretne s izazovnim čitanjem						
6. Pokazuje interes za čitanje materijala koji su iz područja drugih interesa						
Zbir brojeva u stupcu						
Pomnoženo brojem količine						
Zbir pomnoženih stupaca						
Ukupan zbir skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom • Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno • Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

TEHNOLOŠKE KARAKTERISTIKE						
Učenik:	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Pokazuje velik broj tehnoloških vještina						
2. Samostalno upotrebljava nove softvere bez formalnog poučavanja						
3. Provodi slobodno vrijeme u sticanju novih tehnoloških vještina						
4. Pomaže drugima kod problema sa tehnologijom						
5. Koristi tehnologiju u izradi novih kreativnih produkata i zadataka						
6. Ne propušta prilike za korištenje tehnologije						
7. Posjeduje naprednije tehnološke vještine od svojih vršnjaka						

Zbir bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine						
Zbir pomnoženij stupaca						
Ukupan zbir skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom • Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno • Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

Znanstvene karakteristike						
Učenik:	Nikad	Jako rijetko	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
1. Pokazuje znatiželju za znanstvene procese						
2. Upotrebljava kreativno razmišljanje o znanstvenim debatama ili problemima						
3. Entuzijastičan je u diskusijama znanstvene tematike						
4. Znatiželjan je zašto su stvari takve kakve jesu						
5. Čita znanstvene teme u slobodno vrijeme						
6. Pokazuje interes za znanstvene projekte i istraživanja						
7. Jasno izražava tumačenje podataka						
Zbir bodova u stupcu						
Pomnoženo brojem količine	1	2	3	4	5	6
Zbir pomnoženih stupaca						
Ukupan zbir skale						
<ul style="list-style-type: none"> • Zbroji ukupan broj "x" oznaka u svakom stupcu • Pomnoži dobiveni broj s brojem koji predstavlja jačinu slaganja s tvrdnjom • Zbroji sve dobivene rezultate vertikalno • Unesi rezultat ove dimenzije na početnu stranicu 						

Prilog 2 Skala procjene PROFNAD

- Upute nastavniku

Skala PROFNAD sastavljena je da vam pomogne u određivanju komponentne strukture (profila) nadarenosti određenog učenika. U njenom sastavljanju pošlo se od postavke da kod pojedinoga nadarenog učenika može znatno prevladati jedno od područja sposobnosti (opće-intelektualne, školske, stvaralačke, rukovodne, umjetničke, psihomotorne sposobnosti), ali i da se njihova razvijenost može pojaviti u brojnim različitim kombinacijama. Zato je iz svih tih područja formulirano više indikativnih osobina mogućeg ponašanja učenika, čiju ćete čestoću i intenzitet procijeniti. Nadareni učenik ne mora u svim osobinama unutar nekog područja sposobnosti ili, pogotovo, u osobinama sa svih područja, nadmašivati svoje vršnjake, pa zato svaku osobinu ocjenjujte neovisno o drugim osobinama. Iz tako dobivenih vaših ocjena moguće je na kraju izvesti profil nadarenosti procjenjivanog učenika.

Pretpostavka valjanosti vaše procjene jest dobro poznavanje učenikova ponašanja u različitim situacijama - i u školskim i u izvanškolskim - jer je poznato da se upravo nadareni učenici osim školskim intenzivno bave i mnogim izvanškolskim aktivnostima. Premda je razumljivo da će u vašoj procjeni dominirati vaše osobno iskustvo o ponašanju i razvoju određenog učenika, ipak je veoma korisno da o učeniku prije toga prikupile i odgovarajuće dodatne informacije, naročito od njegovih roditelja, a zatim i od voditelja klubova, sekcija, društava i sličnih organizacija u kojima je možda bio ili je još aktivno uključen. Dakako, to razumijeva i informacije prikupljene od odgajatelja iz predškolskih ustanova ili nastavnika (učitelja) koji su prije vas pratili njegov odgojno-obrazovni razvoj.

Pri ocjenjivanju treba da pazite da vas vaš opći dojam o učeniku (pozitivan ili negativan) ne zavara, te da, u skladu s njim, nekritično dajete i pojedinačne ocjene. Morate se prisjetiti utvrđenih činjenica da pojedini nadareni učenici zbog različitih razloga ne moraju uvijek imati i najbolje ocjene u školi, da su poneki nedovoljno emocionalno i socijalno prilagođeni, da se katkad "čudno" ponašaju, da mogu biti osamljeni, nezainteresirani za neki školski predmet i sl., što sve može prikriti njihove stvarne, visoke sposobnosti na određenom području.

Osim toga, pripazite i na opći nivo okruženja u kojemu se procjenjivani učenik nalazi jer bi se npr. pojedinac s relativno skromnijim sposobnostima u nekom području mogao znatno isticati u razredu s učenicima čiji je potencijal u tom području pretežno izrazito malen, kao što bi poneki učenik s visokim sposobnostima određene vrste mogao ostati nezapažen u razredu učenika koji su u tom području izrazito pozitivno selekcionirani.

Vaše su procjene važan element u procesnom dijagnosticiranju potencijalne nadarenosti učenika, pa zajedno s drugim postupcima identifikacije (naročito s testiranjem sposobnosti i drugih osobina ličnosti) imaju i bitne individualne i društvene posljedice. To je razlog da se od vas očekuje da procjeni pridete s punom stručnom i etičkom odgovornosti.

Skala PROFNAD sastoji se od 48 opisa indikativnih osobina ponašanja učenika, po osam za svaku od šest spomenutih kategorija sposobnosti i ima četiri stupnja (ocjene) koji znače:

1 – nikad ili zanemarivo rijetko (navedeni oblik ponašanja nije karakterističan za određenog učenika ili se javlja samo u neznatnim prilikama),

2 – povremeno, neznčajno (navedeni oblik ponašanja ponekad se javlja u određenog učenika, ali je slabog intenziteta),

3 – često. značajno (navedeni je oblik ponašanja čest i intenzivan u određenog učenika),

4 – uvijek, vrlo izraženo (navedeni oblik ponašanja izrazito je tipičan način ponašanja određenog učenika i na maksimalnoj je razini intenziteta).

U priloženoj skali uz pojedinu indikativnu osobinu ponašanja učenika u rubriku ocjena, upišite znak X u kolonu ispod odabrane brojčane ocjene!

Na kraju skale nalazi se prostor s oznakom PRIMJEDBA. U njemu možete komentirati ili obrazložiti određene brojčane ocjene, odnosno eventualno dopuniti neke karakteristike učenika koje nisu obuhvaćene ovom skalom, a smatrate ih značajnim i važnim.

Srdačno hvala na saradnji.

Broj indikacije	INDIKATIVNE OSOBINE PONAŠANJA	Ocjena			
		1	2	3	4
1	Učenik ima za svoju dob neobično razvijen rječnik. Govor mu je karakteriziran preciznim stilom, bogatstvom izraza, elaboracijom i tečnošću.				
2	Učenik mnogo čita knjige s područja koje ga interesira. Preferira knjige za starije učenike i odrasle. Naročito ga zanimaju enciklopedije, leksikoni, atlasi, hronike, godišnjaci, antologije, priručnici i slična literatura.				
3	Učenik pronalazi nekonvencionalna rješenja problema i za svaki problem obično ima više odgovora. U tim je rješenjima očita njegova dosjetljivost, originalnost i bogata mašta. Izbjegava rutinsko rješavanje problemskih situacija.				
4	Učenik najčešće spremno prihvata odgovornost. Ne boji se preuzeti zadatke u čije su izvršavanje uključeni drugi pojedinci i spreman je lično garantovati za uspješnost preuzetih obaveza.				
5	Učenik pokazuje izvanredan osjećaj za prostorne odnose. Ima sposobnost uočavanja malih razlika ili sličnosti u oblicima, sposoban je brzo i jasno percipirati objekte na osnovu malog broja podataka.				

6	Učenik ima skladnu tjelesnu građu i dobro razvijenu muskulaturu što mu omogućava da se s lakoćom bavi pojedinim atletskim vještinama.				
7	Učenik veoma lako uočava i otkriva probleme i ondje gdje nisu jasno vidljivi. Svaku neuravnoteženu situaciju promatra višedimenzionalno i brzo otkriva njene uzroke.				
8	Učenik je usmjeren na istraživačku aktivnost. Sakluplja dokumentacijski materijal, sistematizira ga, pravi zbirke i albume. Eksperimentira. Aktivan je u radu naučnih grupa i klubova.				
9	Učenik uživa rješavajući teške probleme. Najsretniji je kad se sreće s složenim problemima za koje traži mnoge alternativne odgovore. Pritom razmatra mnogo mogućnosti i odgovarajućih izlaza. Potpuno se koncentrira na zadatke, zanemarujući vrijeme, jelo, odmore.				
10	Učenik pokazuje izraziti smisao za organizaciju. Pri provođenju različitih školskih i izvanškolskih aktivnosti (priredbi, proslava, izleta, humanitarnih akcija..) samoinicijativno i kompletno sudjeluje u njihovom organiziranju.				
11	Učenik stalno traži priliku za estetske dojmove. Posjećuje izložbe, muzičke priredbe, pozorišne predstave, odlazi u prirodu. Lako uočava lijepo i ima izrađene jasne kriterije za estetsko vrednovanje.				
12	Učenik spretno rukuje predmetima, pokreti ruku su mu precizni, može tačno upravljati vrlo malim objektima, što naročito dolazi do izražaja u ručnom radu, pisanju, crtanju i sličnim aktivnostima.				
13	Učenik za rješavanje problema pronalazi potpuno odgovarajuće i ekonomične postupke. Pritom pokazuje sposobnosti da iz datih pretpostavki donosi izrazito logične zaključke.				
14	Učenik pokazuje interes za školu. Usvojio je veliki broj informacija iz općeg obrazovanja i kulture. (Sudjeluje na smotrama i natjecanjima na kojima postiže vodeće pozicije na rang listama.)				
15	Učenik se usuđuje biti različit od ostalih. Ne samo da prihvata neizvjesnost nego u njoj uživa i uspijeva. Ne boji se rizika, pa ga privlači rad na nesigurnom području. Sklon je avanturama.				
16	Učenik nije zadovoljan prosječnim rezultatima. Jasno iskazuje aspiracije za naznačeno vrijednim društvenim ciljevima. Visoka postignuća očekuje i od drugih sudionika i ostalih saradnika.				
17	Učenik ispoljava jaku želju za produkcijom vlastite proizvodnje i ne želi kopirati druge. Lako pronalazi različite oblike i puteve da izrazi svoje osjećaje i ideje. Uvijek pridaje veliku pažnju estetici svojih radova.				

18	Učenik lako usvaja i pamti složene kompozicije tjelesnih pokreta. Precizno izvodi zadane elemente različitih pokreta, što dolazi do izražaja u gimnastici, atletskim vježbama i drugim sličnim aktivnostima.				
19	Učenik je vrlo oštrouman i pažljiv opažatelj. U odnosu prema drugima, vidi i prima mnogo više od pročitane knjige, gledanog filma, provedene ekskurzije, posjećenog muzeja, razgledane izložbe i slično.				
20	Učenik manifestira naročitu sposobnost shvaćanja mehaničkih principa i sposobnost rezoniranja u matematičko-tehničkim problemima. Izrađuje tehničke produkte i uređaje po nacrtu ili vlastitoj konstrukciji.				
21	Učenik je samoinicijativan i ima pozitivnu predodžbu o sebi. Sve izazove prihvaća optimistički, osjeća se dobro i svjestan je svojih mogućnosti. Ne uznemiruju ga nikakvi (ni individualni ni grupni) pritisci iz njegove okoline.				
22	Učenik se bavi filozofsko-socijalnim pojmovima kao što su pravda, nepravda, ravnopravnost – potčinjenost, dobro – zlo i sl. te je na tom području otvoren za socio-političke teme.				
23	Učenik ima veoma dobru razvijenu, motornu koordinaciju koja se očituje skladnim pokretima glave, tijela i ekstremiteta. Uživa u plesu, baletu i umjetničkoj ritmici (Član je folklorne grupe)				
24	Učenik ima izraženu sposobnost viziranja tj. veoma brzo i precizno izvodi različite pokrete pod vidnom kontrolom, što se očituje u naglašenoj spretnosti u određenim tehničkim i sportskim aktivnostima.				
25	Učenik je u radu samostalan i samopouzdan. Potpuno se koncentrira na izabrani zadatak. U radu je energičan, svjež i inicijativan. Sretan je kad se bavi intelektualnim aktivnostima.				
26	Učenik se pri izvođenju računskih operacija natprosječno brzo služi numeričkim simbolima, S lakoćom rješava i najteže aritmetičke numeričkim simbolima. Izražava posebnu sklonost kvantificiranju prirodnih i društvenih pojava.				
27	Učenik voli improvizirati, bilo u igri, bilo u radnim aktivnostima – „na licu mjesta“ i bez posebnih priprema smišlja prijedloge, odgovore, sugestije i rješenja. Voli se igrati različitim idejama.				
28	Učenik se lako prilagođava novoj sredini. Brzo uspostavlja poznanstva i prijateljstva i zbog otvorenosti ga rado prihvaćaju. Bez ikakvih se teškoća adaptira svakoj društvenoj situaciji.				
29	Učenik ima izrazitu sposobnost za literarno izražavanje i služi se				

	brojim sinonimima. Recitira, čita literarna umjetnika djela, odnosno piše poeziju, komponira zapažene prozne sastave. S literarnim radovima sudjeluje na javnim priredbama.				
30	Učenik je sklon nadmetanju s drugim učenicima u različitim tjelesnim aktivnostima. Motiviran je za organizaciju i sudjelovanje u pojedinim pokretnim igrama i u određenim sportskim natjecanjima.				
31	Učenik lako razlikuje bitno od nebitnoga, opće od pojedinačnog, nužno od slučajnog, glavno od sporednog. Često upotrebljava apstraktne simbole.				
32	Učenik posjeduje mnogo veće i dublje znanje u jednom ili više područja nego što to propisuje nastavni program. To znanje usvaja samoinicijativno, na temelju vlastitih interesa tj, samoaktivnošću koja ne zahtijeva velike dodatne napore jer brzo pamti i uči.				
33	Učenik pokazuje izrazitu znatiželju za mnoge stvari i pojave, ima više različitih hobija. Stalno postavlja pitanja o svemu i svačemu; u razgovoru daje neobične upadice i mudre primjedbe.				
34	Učenik je veoma popularan u svojoj sredini. Izvandredno surađuje s drugim učenicima i nastavnicima. Angažiran je u radu dječjih organizacija, u kojima obavlja rukovodeće dužnosti.				
35	Učenik jasno ispoljava vještinu oponašanja i gestikuliranja, Mimikom i govorom tijela snažno i tačno izražava ideje i različite duševne reakcije (uključen je u rad dramske grupe).				
36	Učenik izvanredno dobro koordinira svoje pokrete u aktivnostima u kojima je potrebna istovremena upotreba obje ruke i istovremena upotreba ruku i nogu.				
37	Učenik misli i radi sistematično. Voli sistematizirati pojave i stvari u strukture i nizove, npr. u sistem likova, sistem brojeva, sistem riječi i slično, pri čemu su očiti procesi brze apstrakcije i generalizacije.				
38	Učenik kontinuirano postiže odličan školski uspjeh u oblastima koje ga zanimaju. Iako mu ocjena nije osnovni motiv za učenje, pazi na svoj opći uspjeh u školi.				
39	Učenik ima izraziti smisao za humor, Duhovito povezuje pojave među kojima veza inače nije očita. Dosjetkama i šalama u „pravo vrijeme“ izaziva vedro raspoloženje.				
40	Učenik iskazuje težnju za dominacijom. Svojim fluentnim i konciznim izražavanjem lako širi svoja shvaćanja i prenosi svoje stavove na druge. Bez teškoća stvara istomišljenike.				
41	Učenik je vrlo muzikalan. Muzike sposobnosti mu se očituju u				

	istančanom sluhu, izraženom osjećaju za ritam i dobrom muzičkom pamćenju. (Član je pjevačkog hora, instrumentalnog sastava, ide u muzičku školu i slično)				
42	Učenik ima visoku razinu tjelesne energije, što se odražava na njegovoj izdržljivosti u savladavanju dugotrajnih i teških fizičkih napora.				
43	Učenik je u donošenju zaključaka veoma kritičan. Svaki mogući odgovor na neko pitanje analizira, provjerava i vrednuje, Jednako su mu bliski i induktivno-deduktivni i obrnuti put zaključivanja.				
44	Kao što lako prima informacije, učenik ih lako prenosi i na druge. U tome iskazuje entuzijazam i posebnu živahnost. U okolini ga smatraju „živom enciklopedijom“ i mnogi ga često mole za različita objašnjenja.				
45	Učenik se lako prebacuje iz jedne misaone šeme u drugu, lako stvare misaone i opredmećene kombinacije, što se npr. očituje velikom spretnošću u različitim konstruktivnim igrama, u igranju šaha, programiranju na računarima i u sličnim aktivnostima.				
46	Učenik se ističe u donošenju realnih odluka jer je sposoban predvidjeti sve njihove posljedice. U tome je samosvjestan i za to lako dobiva povjerenje drugih.				
47	Učenik se naročito ističe u likovnom izražavanju, pri čemu se koristi različitim tehnikama. Pokazuje istančan smisao za kompoziciju, organizaciju u prostoru, senzibilnost linija i vrijednost boja.				
48	Učenik se aktivno bavi nekom sportskom disciplinom (rukometom, odbojkom, nogometom, plivanjem i sl) u kojoj po rezultatima i kvaliteti znatno nadmašuje svoje vršnjake.				
Primjedba					

Prilog 3 Mjerna skala za nastavnike i roditelje

Ime i prezime učenika		Škola:	
Matični broj:		Datum:	
Nastavnik:		Razred:	
GATE program, Nezavisni školski okrug Duncanville			
Mjerna skala za nastavnike i roditelje			
<p>Ovaj obrazac je namijenjen za pomoć školi da bolje razumije svoje učenike/Vaše dijete te da se procijeni prihvatljivost uključivanja u program za darovite i talentirane učenike u našoj školi. Ova mjerna skala je jedan od instrumenata za utvrđivanje prihvatljivosti uključivanja u program. Uz mjerne skale za nastavnike i roditelje, drugi instrumenti mogu biti procjene školskog uspjeha te procjene kreativnosti. Navode se sljedeće dimenzije nadarenosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Opće intelektualne sposobnosti ▪ Specifične školske sposobnosti ▪ Sposobnost kreativnog i divergentnog mišljenja ▪ Vodstvo ▪ Vizualne ili izvedbene umjetničke sposobnosti <p>Većina darovitih učenika ima jedno specifično područje u kojem iskazuje darovitost, iako neki mogu biti daroviti u više područja. Učenici iskazuju karakteristike darovitosti na mnogo različitih načina. Primjeri u ovoj mjernoj skali prikazuju više različitih učenika. Vaš učenik ne mora prikazivati sva obilježja.</p> <p>Molimo Vas da pročitate sve tvrdnje koje slijede i procijenite stupanj u kojem nominirani učenik dosljedno pokazuje pojedine karakteristike. Procijenite Vaše slaganje sa svakom pojedinom tvrdnjom pomoću skale od u potpunosti se slažem do uopće se ne slažem. Označite jedan odgovor za svaku tvrdnju.</p> <p>Ukoliko se prisjetite specifične situacije ili primjera kad je nominirani učenik iskazao karakteristiku koja je opisana u tvrdnji, napišite primjer ispod tvrdnje. Možda se nećete moći sjetiti primjera za sve tvrdnje u ovoj mjernoj skali. Hvala Vam što ste odvojili vrijeme za ispunjavanje i vraćanje ove mjerne skale.</p> <p>Ocijenite svaku tvrdnju u skali koja slijedi:</p> <p style="text-align: center;">PS=u potpunosti se slažem US=uopće se ne slažem</p>			

Opće intelektualne sposobnosti

Posjeduje: (a) potencijal ili iskazanu sposobnost djelovanja na izrazito visokoj razini u općim intelektualnim sposobnostima, koje se obično iskazuju izuzetnom izvedbom u različitim kognitivnim područjima, kao što su apstraktno rasuđivanje, logično rasuđivanje, socijalna svijest, pamćenje, neverbalne sposobnosti te analiza, sinteza i evaluacija informacija; i (b) dosljedno izvanredne mentalne sposobnosti u usporedbi s vršnjacima, iskustvom ili okolinom.

Iskazuje "odvjetničke" logičke sposobnosti (npr. Sposoban	5=PS	4	3	2	1
---	------	---	---	---	---

je logički odbraniti mišljenje, ideju, stajalište ili uvjerenje s konkretnim ili apstraktnim primjerima ili razlozima)					
Brzo se prisjeća informacija (npr. Neposredno pamti činjenice, riječi pjesme, filmske dijaloge ili dijelove razgovora koji je ranije čuo)					
O nekim temama zna puno više od ostalih vršnjaka (npr. Prepričava činjenice o dinosaurima, sportovima, elektronici, matematici, knjigama, životinjama, glazbi, umjetnosti itd.)					
Pokazuje neobični intenzivni interes, usredotočenost ili energiju kod učenja novih stvari (npr. Pokazuje koncentraciju i upornost u traženju informacija, nije zadovoljan površnim odgovorima, želi znati detalje, voli znati kako nešto napraviti i knjige bez fantastike)					
Razumije stvari dovoljno dobro da objasni drugima (npr. Podučava druge učenike, objašnjava područja interesa odraslima)					
Voli društvo odraslih (npr. Provodi vrijeme s njima, priča s njima, razumije humor odraslih te stvara humor ili šale koje su razumljive odraslima, poštuje i zanimaju ga razgovori odraslih)					
Sposoban je riješiti kompleksne slagalice (npr. Obožava raditi na slagalicama ili igrama koje su namijenjene starijoj dobi)					
Obrazlaže rješenja problema ili izazova, vidi više mogućih rješenja problema (npr. Logički dolazi do zaključaka)					
Snalažljiv je i improvizira (npr. sklapa različite kućne predmete da bi složio inventivnu stvar ili rješenje problema, koristi se neobičnim sredstvima za projekte, koristi stvari na neobične načine, iz ničeg napravi nešto, otkriva načine kako pripomoći uspjehu grupe/tima)					
Voli istraživati mehaničke stvari (npr. gradi s kockama, lego kockama, rastavlja igračke, voli vidjeti kako strojevi rade)					
Analizira informacije, slike ili scenarije za uzročno posljedične veze (npr. koristi fraze kao "Mislim da se to desilo jer..." ili "Pitam se zašto...")					
Procjenjuje tačnost, primjerenost informacija i situacija (npr. gledajući TV, čitajući knjigu ili sudjelovanju u situaciji, on ima snažno mišljenje o tome da li je nešto ispravno; predlaže)					

Specifične školske sposobnosti

Posjeduje potencijal ili iskazuje sposobnost djelovanja na izuzetno visokoj razini u jednoj ili nekoliko povezanih specifičnih školskih sposobnosti iznad dobi, iskustva ili okoline njegovih vršnjaka.

	PS=5	4	3	2	1
Pokazuje znakove rijetkog talenta ili prirodno urođeni dar za specifično područje kao čitanje, interpretacija literature, učenje jezika, matematika, znanost, povijest itd. (npr. Može čitati i interpretirati literaturu namijenjenu odraslima. Razumije kontekst i utjecaj na povijesne događaje. Ima prirodan talent za brojeve. Može prevoditi ostalima itd.)					
Prirodna sposobnost u tom području interesa je znatno iznad dobi, iskustva ili okoline vršnjaka					
Ostali primijećuju njegove/njezine prirodne sposobnosti u tom području interesa (npr. Oni koji mogu promatrati njegove/njezine vršnjake također se slažu da su njegove sposobnosti iznad onih koje su specifične za tu dob.)					
Provodi slobodno vrijeme u proučavanju tog područja interesa.					
Uvijek traži više znanja u tom području, bez obzira na dostupna sredstva. Voli učiti od drugih o tome (npr. rado se uključuje na dodatne poduke, čita, gleda programe itd.)					
Žudi za vježbom i poboljšanjem u tom području interesa.					
Pokazuje znakove napretka i poboljšanja kroz vježbu.					
Rado dijeli znanje o tom području s drugima (npr. voli pričati o tome te pokušava druge podučiti u tom području.)					
Rado troši vrijeme na proučavanje tog područja zanimanja (npr. pronalazi zadovoljstvo u tom području interesa, nije mu mrsko raditi nešto povezano s tom temom.)					
Kad je uključen u aktivnosti povezane s tim područjem, ponekad izgubi osjećaj za vrijeme (npr. pokazuje ekstremnu koncentraciju kad je usmjeren na to područje. Ne obazire se na druge ljude ili događaje kad je usmjeren na to područje interesa.)					
Kritičan/na je u analizi svojih sposobnosti u tom području interesa. (npr. može koristiti fraze poput "Ja mogu bolje. Ovo nije bilo ispravno" itd.)					
Frustriran/na je kad učinak ili sposobnosti u tom području proučavanja ne odgovaraju njegovim/njezinim osobnim standardima (npr. mlađi učenici mogu imati izljeve ljutnje					

kad očekuju savršano obavljen zadatak. Stariji učenici mogu biti tužni ili frustrirani ako osjete da ne ostvaruju znatni napredak – čak i kad je njegov/njezin učinak veći od vršnjaka.)					
--	--	--	--	--	--

PS = u potpunosti se slažem US = uopće se ne slažem Ukupno: _____

Sposobnost kreativnog ili divergentnog mišljenja

Posjeduje potencijal ili iskazuje sposobnost djelovanja na izuzetno visokoj razini u kreativnom razmišljanju i divergentnom pristupanju konvencionalnim zadacima, što iskazuje inovativnim ili kreativnim rasuđivanjem, naprednim uvidom i maštom te rješavanjem problema jedinstvenim načinima.

	PS=5	4	3	2	1
Postavlja pitanje "Što ako" o različitim situacijama ili događajima (npr. Postavlja pitanja poput "Što bi se dogodilo kada bi sirene bile stvarne?" ili "Što bi se dogodilo kada bismo izostavili sodu bikarbonu kad pečemo brownie kolač?")					
Preispituje logiku nekih odluka ili uvjeta nekih događaja. Taj način razmišljanja se često manifestira u pregovaranju. (npr. "Pitam se zašto ptice jedu sa zemlje umjesto s hranilica za ptice?" ili "Zašto ne možemo ići u park danas? Ne možeš obaviti posao ili zadatke kasnije?")					
Smišlja razrađene teorije i nudi sugestije zašto se nešto dogodilo (npr. "Možda je pas to napravio jer ne voli ići van.")					
Piše ili priča priče koje je sam/a izmislio/la. Priče sadrže razrađene detalje (npr. Crta crteže i izmišlja priče kako bi objasnio crtež. Piše i odigrava predstave.)					
Kreira umjetnička djela, projekte ili inovacije kako bi se zabavio, zadovoljio svoju potrebu ili riješio problem. Svakodnevne stvari koristi na neobične načine (npr. Koristi kućanske stvari u projektima ili kreacijama.)					
Voli mistične, fantastične priče koje zahtijevaju svjesno odbacivanje sumnje. Voli čitati, gledati misterije pokušavajući ih riješiti. Voli gledati ili čitati znanstvenu fantastiku jer je znatiželjan što donosi budućnost (npr. Čita ili gleda TV ne samo zbog zabave, voli izazove koji se prikazuju u pričama.)					
Ponekad se čini kao da sanjari ili je "u svom svijetu" (npr. Duboko razmišlja o specifičnoj temi.)					
Voli čitati, gledati ili učiti o inovacijama. Pokazuje interes u znanosti i tehnologiji.					
Ima jedinstven pogled na svijet. Drugačije gleda na događaje ili					

ideje. (Nudi moguća rješenja za situacije, probleme ili pitanja. Izmišlja nova rješenja ili sugestije.)					
Sposoban je sagledati ideju ili događaj iz više različitih perspektiva. (npr. Može razumjeti motive drugih i razumjeti zašto vjeruju i misle to što misle.)					
Ima uvid u rješavanjima međuljudskih odnosa ili analiziranju situacija, odnosa itd, iznad očekivanja za tu dob (npr. Prepoznaje više značenja slike, priče, poema itd.)					
Na natprosječnoj razini koristi vještine rasuđivanja kako bi rješio probleme, slagalice i sl. (npr. Proučava knjige, igre, mape, slike i dr. kako bi naučio više ili pronašao obrasce)					

PS = u potpunosti se slažem

US = uopće se ne slažem

Ukupno: _____

Vizualne ili izvedbene umjetničke sposobnosti

Posjeduje potencijal ili sposobnost djelovanja na izuzetno visokoj razini u vizualnoj ili izvedbenoj umjetnosti te pokazuje potencijal za izuzetno estetsko stvaranje, postignuće ili kreativnost u vizualnoj umjetnosti, plesu, glazbi ili glumi.

	PS=5	4	3	2	1
Pokazuje znakove posjedovanja rijetkog talenta ili prirodno urođenog dara za specifične umjetničke medije poput crtanja, slikanja, pjevanja, plesanja, sviranja na instrument, glume itd.					
Prirodna sposobnost u tom području je značajno iznad dobi ili iskustva vršnjaka					
Ostali primjećuju njegove/njezine prirodne sposobnosti u nekom području (npr. Oni koji mogu promatrati njegove/njezine vršnjake također se slažu da su njegove sposobnosti iznad onih koje su specifične za tu dob.)					
Provodi slobodno vrijeme sudjelujući u tim umjetničkim aktivnostima.					
Traži dodatna znanja iz tog umjetničkog područja pomoću različitih sredstava i izvora znanja (npr. Uključuje se u dodatne poduke, čita itd.)					
Rado vježba i usavršava se u tom području te pokazuje znakove napretka kroz vježbu					
Rado dijeli umjetničke kreacije/interpretacije/prezentacije s ostalima.					
Voli gledati ostale umjetničke kreacije, interpretacije, prezentacije u tom umjetničkom području					
Voli provoditi puno vremena u aktivnostima u tom području					
Ponekad izgubi osjećaj za vrijeme kad je uključen u					

aktivnosti povezane s tim umjetničkim područjem.					
Kritično analizira svoje estetske izume, postignuća ili kreativnost					
Frustriran/na je kad učinak ili sposobnosti u tom području proučavanja ne odgovaraju njegovim/njezinim osobnim standardima (npr. Mlađi učenici mogu imati izljeve ljutnje kad očekuju savršano obavljen zadatak. Stariji učenici mogu biti tužni ili frustrirani ako osjete da ne ostvaruju znatni napredak – čak i kad je njegov/njezin učinak veći od vršnjaka.)					

PS = u potpunosti se slažem US = uopće se ne slažem

Ukupno: _____

Vodstvo

Posjeduje potencijal ili iskazuje sposobnost djelovanja na izuzetno visokoj razini u socijalnim vještinama i osobinama kao što su pribranost, efektivno usmeno i pismeno izražavanje, menadžment i vizija za postavljanje ciljeva i organiziranje ostalih u svrhu postizanja ciljeva.

Ostali učenici ga pitaju za pomoć (U školskim ili socijalnim poteškoćama, ostali dolaze k njemu/njoj po pomoć)	PS=5	4	3	2	1
Pokazuje inicijativu u razgovorima s ostalim učenicima (npr. Prilazi ostalim učenicima i pokreće interakcije.)					
Pokazuje inicijativu u razgovorima s odraslima (npr. Nije sramežljiv te iskazuje mišljenje i ideje odraslima)					
Organizira igre ili aktivnosti za sebe i druge (npr. Preuzima vodeću ulogu i izdaje upute kako bi se uspostavio red u igrama ili grupnom radu.)					
Usmjerava grupne aktivnosti (npr. U grupnom radu, ostali prirodno traže vođu za dobivanje uputa.)					
Preuzima odgovornost za članove obitelji ili mlađu braću (Pokušava voditi, usmjeravati i paziti na mlađu braću čak i kad upute nisu dobrodošle.)					
Postavlja vlastite ciljeve (npr. Ima smisla za upravljanje svojim postupcima i zna što želi postići.)					
Planira vlastite postupke kako bi postigao svoje ciljeve (npr. Mentalno ili verbalno detaljizira međukorake za postizanje cilja. Koristi fraze kao "Najprije ću..." ili "Nakon toga moramo...")					
Sposoban je uvjeriti druge u razgovoru (npr. Može logično objasniti važnost ideje ili tijeka akcije na način da se drugi slože i slijede ga.)					

Sposoban je opisati/ilustrirati smisao (npr. Može detaljizirati korake u procesu, uzroke i posljedice itd. pismeno ili usmeno.)					
Samouvjeren je (npr. Više mu je stalo do vlastitog mišljenja nego do mišljenja ostalih. Ima visoko mišljenje o sebi.)					
Prirodno osjeća dobro i loše i djeluje prema tom osjećaju bez obzira na mišljenje ostalih (npr. Djeluje prema vlastitim idejama čak i kad su one u suprotnosti s vršnjacima ili autoritetnim osobama.)					

PS = u potpunosti se slažem US = uopće se ne slažem

Ukupno: _____

Područja nadarenosti	Rezultat
Opće intelektualne sposobnosti	
Specifične školske sposobnosti	
Kreativno i divergentno mišljenje	
Vizualne ili izvedbene umjetnosti	
Vodstvo	
Ukupno:	

Prilog 4 Skala za identifikaciju nadarenih - SIGS

Ime i prezime učenika:

Datum procjenjivanja:

Datum rođenja:

Dob:

Razred:

Ime i prezime ocjenjivača:

Srodstvo sa ocjenjivačem:

Ime i prezime ispitvača:

Škola:

Područja procjene

- opće intelektualne sposobnosti,
- jezične vještine,
- matematika,
- prirodne nauke,
- društvene nauke,
- kreativnost
- vodstvo

Sažetak rezultata				Uputa
	Približan rezultat	Standardni rezultat	Postotni rezultat	
Opće intelektualne sposobnosti				<p>Pročitaj svaku tvrdnju i procijeni koliko često učenik koji se procjenjuje pokazuje pojedino ponašanje. Kod odgovaranja je potrebno postaviti si pitanje: "Do koje mjere učenik pokazuje prikazano ponašanje u usporedbi s vršnjacima?" Molimo da odgovorite na sve tvrdnje, zaokružite jedan broj za svaku tvrdnju. 0 = Nikad ne prikazuje ponašanje u usporedbi s vršnjacima 1 = Rijetko prikazuje ponašanje u usporedbi s vršnjacima 2 = Prikazuje ponašanje jednako kao i vršnjaci 3 = Prikazuje takvo ponašanje malo više od vršnjaka 4 = Prikazuje znatno više takvo ponašanje od vršnjaka Ako je učenik procijenjen sa šest ili više ocjena 4, molimo vas da nadopišete primjere koji prikazuju njegove/njezine sposobnosti u tom području na mjestu predviđenom za napomene ispod skale.</p>
Jezične vještine				
Matematika				
Prirodne nauke				
Društvene nauke				
Kreativnost				
Vodstvo				

Ponašanje	Skala				
Skala 1: Opće intelektualne sposobnosti Učenik...	Nikad	Rijetko	Jednako	Malo više	Znatno više
Ima razvijene sposobnosti rasuđivanja					
Lako utvrđuje uzročno-posljedične veze					
Analizira problem s više različitih perspektiva					
Donosi zaključke bazirane na dokazima					
Znatiželjan je i traži odgovore na pitanja					
Izvršno planira i donosi odluke					
Prikuplja informacije kako bi objasnio smisao situacije					
Iskazuje sumnju i znatiželju					
Postavlja složena pitanja o temi					
Brzo shvaća nove zadatke					
Brzo dokuči što je potrebno za rješenje problema					
Lako primjenjuje postojeće znanje u novim situacijama					
Ukupno:					
Primjeri (ako ima 6 ili više ocjena 4):					

Ponašanje	Skala				
Skala 2: Jezične vještine Učenik...	Nikad	Rijetko	Jednako	Malo više	Znatno više
Ima napredan vokabular					
Čita kompletno i često					
Koristi naprednu sintaksu					
Voli razgovarati o idejama ili ocjećajima koji se javljaju nakon čitanja nekog djela					
Preferira napredne knjige, uživa u kompliciranim pismenim djelima					
Objašnjava precizno i jasno					
Čita i govori izražajno kako bi dočarao značenje					
Koristi jezik na neobične i nove načine					
Čita kritički					
Koristi teme i vokabular kao odrasli					
Izlaže ideje na više načina kako bi ostali razumjeli					

Diskutira o literaturi ili drugim problemima					
Ukupno:					
Primjeri (ako ima šest ili više ocjena 4):					

Ponašanje	Skala				
Skala 3: Matematika Učenik...	Nikad	Rijetko	Jednako	Malo više	Znatno više
Prepoznaje matematičke obrasce i odnose					
Primjenjuje ideje iz jednog zadatka na drugi					
Uporan je u pronalaženju rješenja matematičkih zadataka					
Brzo shvaća matematičke principe					
Lako raspoznaje važne i manje važne informacije u matematičkim zadacima					
Rješava matematičke zadatke na kreativan i neobičan način					
Uspješan je na naprednim razinama matematičkih koncepata					
Razvija višestruke strategije za rješavanje matematičkih zadataka					
Ispravno koristi matematički jezik					
Posjeduje teorijsko znanje o različitim matematičkim temama					
Orijentiran je prema otkrivanju					
Intuitivno zna odgovor na mnoge matematičke zadatke					
Ukupno					
Primjeri (ako ima šest ili više ocjena 4)					

Ponašanje	Skala				
Skala 4: Prirodne nauke Učenik...	Nikad	Rijetko	Jednako	Malo više	Znatno više
Rado istražuje znanstvene teme					
Razumije znanstvene procese					
Postavlja analitička pitanja					
Samostalno pokreće istraživanje znanstvenih problema					
Ima dobro opažanje, primjećuje detalje					

Primjenjuje znanstvena otkrića iz jedne situacije u drugu					
Spretan je u deduktivnom razmišljanju					
Brzo shvata uzročno-posljedične veze					
Promjene i situacije opaža izbliza i detaljno					
Razumije povezanost znanstvenih događaja					
Uporan je u provođenju znanstvenih istraživanja					
Sposoban je fomulirati hipoteze temeljene na dokazima					
Ukupno:					
Primjeri (ako ima šest ili više ocjena 4)					

Ponašanje	Skala				
Skala 5: Društvene nauke Učenik...	Nikad	Rijetko	Jednako	Malo više	Znatno više
Ima intenzivnu znatiželju o svjetskim trenutnim događajima					
Donosi zaključke temeljene na razlikovanju dobrog i lošeg					
Uživa u nefikcijskim knjigama s temama iz društvenih nauka					
Povezuje prošlost i sadašnjost					
Poštuje razlike između kultura					
Prepoznaje povezanost različitih kultura					
Želi znati zašto se narodi, kulture ili grupe ponašaju na taj način					
Strastveno ga interesira određeni period historije					
Razumije važnost korištenja pouzdanih izvora					
Priželjkuje pronaći rješenja za društvene probleme					
Razumije kako ljudsko okruženje utiče na njihov stil života					
Pokušava sagledati probleme iz različitih stajališta					
Ukupno:					
Primjeri (ako ima šest ili više ocjena 4):					

Ponašanje	Skala				
Skala 6: Kreativnost Učenik...	Nikad	Rijetko	Jednako	Malo više	Znatno više

Kreira radije nego imitira					
Uporan je u traženju rješenja za problem					
Vješt je u pronalaženju problema					
Preuzima rizik					
Nadilazi spolne stereotipe					
Ne smeta mu nesigurnost					
Voli biti sam					
Jako dobro improvizira					
Ima strastven talenat ili interes					
Privlači ga kompleksno i jedinstveno					
Preocjenjuje vlastitu kreativnost					
Voli avanture, energičan je					
Ukupno:					
Primjeri (ako ima šest ili više ocjena 4):					

Ponašanje	Skala				
Skala 7: Vodstvo Učenik....	Nikad	Rijetko	Jednako	Malo više	Znatno više
Tražen je od strane vršnjaka za savjet, društvo i ideje					
Uzima u obzir tuđe osjećaje i potrebe					
Lako se prilagođava novim situacijama					
Ostali ga smatraju mirotvorcem					
Samodiscipliniran je					
Na naprednoj razini shvaća etička načela					
Orijentiran je prema cilju					
Inspiriše ostale svojom odanošću					
Vršnjaci ga podržavaju					
Smatran je poštenim i brižljivim					
Ima visoke ideale					
Pokazuje zabrinutost za zajednicu i svjetske probleme					
Ukupno:					
Primjeri (ako ima šest ili više ocjena 4)					

Prilog 5 Upitnik za roditelje PROFNAD - R

Ime i prezime roditelja: _____

Ime djeteta: _____

U ovom vam Upitniku upućujemo dvadeset pet pitanja o razvoju vašeg djeteta. Svrha je Upitnika da još bolje upoznamo osobine vašeg djeteta i da mu kao našem učeniku pružimo što bolje uvjete i damo efikasnu podršku za daljnji odgojno-obrazovni napredak. Neka se pitanja odnose na njegov razvoj u ranom djetinjstvu i u predškolska doba, a neka na njegovo ponašanje i stanje u bližoj prošlosti i sadašnjosti.

Moramo vas upozoriti na inače poznatu činjenicu da svaki roditelj po pravilu voli svoje dijete i da mu to čuvstvo roditeljske ljubavi može poremetiti objektivnost, pa sposobnosti i osobine svog djeteta vidi na višoj razini odnosno u pozitivnijem svjetlu nego što to one stvarno jesu. Zbog toga nastojte da pri odgovaranju na postavljena pitanja pokušate što realnije ocijeniti karakteristike svog djeteta, i to tako da ga u njima usporedite s njegovim vršnjacima, odnosno da imate na umu što se na temelju iskustva očekuje od prosječnog djeteta određene dobi. To će vam omogućiti da ne budete ni previše kritični i da tako (svjesno ili nesvjesno) ne umanjile one kvalitete koje vaše dijete zaista ima.

Također je važno napomenuti da sve sposobnosti i osobine svakog djeteta nisu na istom stupnju razvijenosti: neke su mu ispodprosječne, neke su na jednakom stupnju kao i osobine većine djece njegove dobi, a neke su mu iznad ili znatno iznad prosjeka. To je, vjerojatno, slučaj i s vašim djetetom, pa se zato nemojte ustručavati da u pojedinim pitanjima date i negativne odgovore, jer svojim eventualno drukčijim ali neobjektivnim odgovorom ionako ne možete promijeniti realno stanje, pogotovo zato što takav odgovor neće imati nikakvih nepovoljnih posljedica za vaše dijete u školi. Ali, isto su tako veoma bitni vaši realni potvrdni odgovori koji će, zajedno s našim zapažanjima u školi, biti osnova za organiziranu pomoć vašem djetetu upravo u područjima razvoja za koje ono ima stvarne potencijale i optimalnu šansu za najveću životnu i radnu uspješnost u budućnosti.

Nemojte žuriti s pisanjem odgovora, već dobro promislite o svakom pitanju. Neka će od njih zahtijevati i duže razmišljanje i dosjećanje. Uz svako pitanje postoje tri moguća odgovora: NE, Nisam siguran, DA. Što češće možete odlučite se za alternativni odgovor (odgovor DA ili odgovor NE), a samo kad se zaista ne možete odlučiti za jedan od njih, upišite da niste sigurni. Kad donesete odluku, na praznu crtu ispod izabranog odgovora upišite znak X. Svakako, uz svako pojedinačno pitanje može se izabrati samo jedan odgovor.

Sada vas molimo da pažljivo odgovorite na sljedeća pitanja.

Da li je vaše dijete	NE	Nisam siguran	DA
----------------------	----	------------------	----

Kao beba bilo upadljivo živahno i tjelesno se brže razvijalo od druge djece njegove dobi?			
Mnogo ranije od svojih vršnjaka progovorilo i mnogo brže uspostavljalo kontakt sa svojom okolinom?			
Ranije od svojih vršnjaka bilo sposobno da se samostalno brine o sebi u smislu umivanja, obuvanja, oblačenja, hranjenja i sličnih aktivnosti?			
Veoma je rano bilo sposobno da se orijentira u prostoru tj. da odredi šta je lijevo ili desno, ispred ili iza, gore ili dolje, blizu ili daleko?			
Već je u ranoj mladosti brzo i lako uočavalo sličnosti i razlike između predmeta, lica, pojmova i ideja?			
Mnogo prije polaska u školu naučilo čitati i pisati?			
Usvojilo vrlo obuhvatan rječnik tako da se veoma lako, slikovito i tečno izražava?			
Na postavljena pitanja i probleme uvijek moglo donijeti ispravne odgovore tj. je li sposobno za donošenje tačnih logičkih zaključaka?			
Češće moglo davati prijedloge, planove i rješenja u kojima je dolazila do izražajnosti bujna mašta, inventivnost i originalnost?			
Moglo da se duže vremena koncentrira na određenu aktivnost koja ga inače privlači (da se njome često i bez odmora dugo bavi)?			
Više zaokupljeno apstraktnim pojmovima kao što su dobrota, pravda, ljepota, istina, čovječnost i sl. nego njegovi vršnjaci?			
Više od ostale djece njegove dobi zainteresirano za igre koje zahtijevaju kombinatorna umijeća kao što su igre konstruktivne gradnje, šah i sl.?			
Često ispoljavalo izrazitu neovisnost i samostalnost, npr. u snalaženju na ulici, u trgovini, u prikupljanju informacija, u ponašanju prema drugima i slično?			
Iskazalo posebne izražajne mogućnosti i rezultate u nekoj oblasti, npr. sastavljanju pjesmica ili priča, crtanju, modeliranju, glumi, muzici, plesu i sl. (Ako jeste, potcrtajte odgovarajuću oblast)			
Pokazivalo sklonost dominaciji među svojim vršnjacima, tj. želju da ih okuplja, organizira, proširuje na njih svoje interese, da im bude vođa?			
Često ljuto i bezvoljno kad treba obavljati jednostavne poslove			

i zadatke za koje nije potrebno nikakvo razmišljanje?			
Bilo ili je i sada zaokupljeno nekim sportskim aktivnostima (atlektikom, gimnastikom, sportskim igrama i sl) odnosno da li se bavi nekim sportom izvan škole?			
Skolno različitim poslovima u prirodi, npr. uzgoju cvijeća, tj. općenito bilja i životinja, te aktivnostima u promatranju i čuvanju prirodnih ljepota?			
Perfekcionista tj. je li jako nezadovoljno ako mu bilo koji posao kojeg se prihvatio nije potpuno, precizno i gotovo savršeno uspio?			
Mnogo više od svojih vršnjaka sklono dosjetkama i šalama, kao i izražavanju svojih doživljaja, misli i ideja na komičan način?			
Općenito je znatno bistrije i mudrije od drugih, tj. je li znatno natprosječno inteligentno?			

Na kraju, ako želite dodati nešto što smatrate važnim u dosadašnjem razvoju vašeg djeteta, a o čemu vas nismo pitali, napišite to na prazne linije.

Prilog 6 Check lista za identifikaciju nadarenih učenika za roditelje

Ime učenika i razred:

Prvi dio: Molimo odaberite kategoriju (1 – većinu vremena; 2 – često; 3 – ponekad; 4 – rijetko) koja najbolje opisuje vaše dijete.

Karakteristika	1	2	3	4
Ima napredan vokabular, jasno i tečno se izražava				
Brzo misli				
Lako se prisjeća činjenica.				
Želi da zna kako stvari rade.				
Strastven je čitač.				
Spaja nepovezane ideje na drugačiji način.				
Lako mu postane dosadno.				
Traži razloge, postavlja pitanja				
Voli stvari za odrasle i biti sa odraslim ljudima.				
Znatiželjan je.				
Impulslivan je i radi nešto prije nego razmisli.				
Avanturista je.				
Voli dominirati u odnosu na ostale.				
Uporan je.				
Ima dobru fizičku koordinaciju i kontrolu nad tijelom.				
Samostalan je.				
Ima dobar smisao za humor.				
Traži razloge.				
Ima širok raspon interesa.				
Pokazuje inicijativu.				
Samostalno traži odgovore i rješenje problema.				
Pokazuje interes za budućnost i svjetske probleme.				
Slijedi komplikovane upute.				
Spreman je preuzeti društveni rizik.				
Vođa je				
Uživa u kompliciranim igrama.				
Postavlja visoke ciljeve.				
Osmišlja i gradi mehaničke uređaje.				
Koristi maštu prilikom rada ili igre.				
Ima širok raspon pažnje koja dozvoljava koncentraciju i istrajnost u rješavanju problema.				

Drugi dio

Karakteristike

<p>Da li je vaše dijete čitalo prije početka škole?</p> <p>Ako je odgovor DA, da li je dijete samo savladalo čitanje?</p> <p>Da li vaše dijete svira instrument?</p> <p>Ako je odgovor DA, koji instrument?</p>
<p>U kojim vanjskim aktivnostima vaše dijete voli da sudjeluje?</p>
<p>Koji su specifični hobiji i interesi vašeg djeteta?</p>
<p>U čitanju kojih knjiga vaše dijete uživa u posljednje vrijeme?</p>
<p>Ima izražen interes u (označi)</p> <p>☐Jezik ☐Umjetnost ☐Matematika ☐Nauka ☐Društvene studije ☐Muzika ☐Ples ☐Gluma</p>

Molimo da date komentar na nešto od sljedećeg ukoliko uočavate kod vašeg djeteta:

- neobična postignuća
- specijalni talenti
- veze sa drugima
- preferirane samostalne aktivnosti
- specifični problemi i potrebe
- specijalne mogućnosti
- jezična i kulturalna podloga

Prilog 7 Identifikacijski obrazac za roditelje

Ime i prezime učenika: _____ Razred: _____

Datum: _____ Dob: _____

A dio

Razmislite o Vašem djetetu u usporedbi s vršnjacima te označite prostor ispod broja koji opisuje Vaše dijete u svakoj od sljedećih tvrdnji.

1 ne pokazuje tu osobinu
2 pokazuje tu osobinu manje od vršnjaka
3 u prosjeku s vršnjacima
4 pokazuje tu osobinu više od vršnjaka
5 pokazuje tu osobinu u velikoj količini

	1	2	3	4	5
ima napredan vokabular; izražava se jasno i tečno					
brzo razmišlja					
želi znati kako stvari funkcioniraju					
spaja nepovezane ideje na neobične i drugačije načine					
traži razloge zašto preispituje gotovo sve					
voli odrasle teme i društvo odraslih osoba					
ima izraženu znatiželju					
voli avanture					
ima razvijen smisao za humor					
impulsivan je					
teži za dominacijom nad ostalima kad ima prilike					
dosljedan je, uporan je u rješavanju zadataka					
dobra koordiniranost i kontrola tijela					
samostalan je i dovoljan samom sebi					
dobro zaključuje					
ima širok spektar interesa					
širok raspon pažnje mu omogućava da ustraje u rješavanju problema i ostvarivanju ciljeva					
pokazuje inicijativnost					
traži vlastite odgovore i rješenja na probleme					
interesiraju ga budući i svjetski problemi					
slijedi složene upute					
spreman je preuzeti rizik					

vođa je					
voli komplicirane igre					
postavlja visoke ciljeve					
kontinuirano preispituje sadašnje stanje (društveno/političko)					

B dio

1	Je li Vaše dijete znalo čitati kad je krenulo u školi? Ako je odgovor DA, je li Vaše dijete samo naučilo čitati	DA	NE
2	Svira li Vaše dijete neki instrument? Ako da, koji? _____	DA	NE
3	U kojim vanjskim aktivnostima sudjeluje Vaše dijete?		
4	Koji su specifični interesi i hobiji Vašeg djeteta?		
5	Koje knjige je u zadnje vrijeme Vaše dijete pročitao, a da su mu se svidjele?		

Prilog 8 Kontrolna check lista i upitnik za roditelje

Molimo označite odgovarajući prostor u odnosu na slaganje sa određenom tvrdnjom.

Karakteristike	Često	Ponekad	Rijetko
Pokazuje intelektualnu zaigranost, fantazira, mašta i manipuliše idejama			
Pokazuje znatiželjnost: pokazuje samostalnost u učenju novog			
Organizira i struktuirira stvari, ljude, situacije			
Pravi generalizacije i zaključke koji sumiraju kompleksne ideje			
Pronalazi mane u stvarima, kao i vlastitom radu i može preporučiti bolje načine			
Drži se projekta i ideje, ne skreće pažnju i ne može se omesti lako			
Osjeti potrebe drugih i pomaže u njihovom ostvarenju			
Ima smisao za humor i vidi ga u raznim situacijama			
Ima neobično napredan vokabular za svoj uzrast i koristi termine na razuman i odgovarajući način			
Ima različite metode rješavanja problema			
Biva izabran od vršnjaka za iniciranje aktivnosti			
Ima interese odraslih ljudi			
Budno i oštro posmatra			
Obziran je prema problemima drugih			
Pokazuje interes za razumijevanje sebe i drugih			
Vidi jedinstvene i neobične načine rješavanja problema			
Bira teške probleme u odnosu na lakše			
Ima širok raspon interesa			
Postavlja pitanja o različitim temama			
Upućuje ostale u aktivnosti i zadatke			

Molimo da označite područja koja se odnose na vaše dijete i date specifične primjere ponašanja koja odražavaju određeno područje nominacije.

Opće intelektualne sposobnosti

Procesuiru nove informacije brzo, koristi napredni vokabular, povezuje koncepte, fokusira se na duže vrijeme na određene interese

Specifične akademske sposobnosti

Pokazuje neobične i napredne sposobnosti u:

Matematici Čitanju Nauci Društvenim studijama Umjetnosti

Kreativne sposobnosti

Pokazuje živopisnu maštu i izražen osjećaj za estetiku, unikatne ideje u rješavanju problema, preuzima rizik, avanturista je, postavlja pitanja Zašto i vidi neobičajene stvari u raznim situacijama

Sposobnosti vođenja

Organizira i vodi grupu, nosi se sa odgovornošću, tolerantan je i fleksibilan u radu sa vršnjacima, posjeduje samopouzdanje i može biti ponekad prepotentan.

Umjetničke sposobnosti

Odaberite umjetnost koju dijete preferira u toku slobodnog vremena, pokazuje originalnost i kreativnost u upotrebi umjetničkih medija, promatra okruženje. vidi neobično. lako se prisjeća melodije i može je odmah ponoviti, uživa u performansima za druge.

Pokazuje visoke interese u: __Umjetnosti __Muzici __Drami

Ima izuzetan osjećaj za: __Ritam __Visinu tona __Kreativnost

Navedite koje stvari biste voljeli da škola zna o interesima, hobijima i kreativnim nastojanjima vašeg djeteta?

Prilog 9 Obrazac za vršnjačku nominaciju

Molimo da pažljivo pročitaš pitanja i razmisliš pažljivo o svojim odgovorima. Ukoliko smatraš da niko ne odgovara određenom opisu, ostavi to pitanje prazno.

Ukoliko misliš da si TI najbolja osoba koju bi mogao staviti, upiši svoje ime.

Možeš nominovati 3 osobe maksimalno, ali ne moraš ispuniti sve linije.

Ne koristi nastavnikovo ime!

1. Imaš nekoliko riječi

nezavisan samokontroliran zreo odgovoran stabilan

Tvoj razred treba pomoći u izboru školskog vijeća i u potrazi ste za osobama koje odgovaraju gore napisanim riječima. Koga ti nominuješ?

2. Imaš nekoliko riječi

ljubazan pažljiv dobroćudan brižan obziran

U razredu postoji nagrada za osobu koja se najviše brine za druge, koga nominuješ za nju na osnovu gore napisanih riječi?

3. Imaš nekoliko riječi

odgovoran zreo pouzdan sofisticiran osjećajan

Trebaš nekoga na koga ćeš se oslonuti da će biti sve navedene riječi. Koga biraš?

4. Imaš par riječi

sretan zabavan komičar rijedak

Ove riječi se koriste da bi neko bio opisan kao neko s posebnim smislom za humor. Da li poznaješ nekoga u svom razredu ko vidi smiješnu stranu u svim situacijama ili ko se šali bez da povrijeđuje druge osobe?

5. Imaš nekoliko riječi

pošten odgovoran iskren pouzdan

Razred osmišlja sudnicu, koga bi izabrao za suca?

Koga biraš za advokate?

6. Imaš nekoliko riječi

osjećajan entuzijastičan voli da uči

Ko iz tvog razreda te podsjeća na ove riječi?

Prilog 10 Upitnik za učenike PROFNAD

Škola:

Ime i prezime:

Razred:

Datum popunjavanja upitnika:

Uputa učeniku

U svakom, pa sigurno i u tvom razredu vi se učenici međusobno manje ili više razlikujete po različitim osobinama. Po određenim je osobinama neki učenik najbolji, najistaknutiji, najzapaženiji. Budući da jedan drugog vjerojatno dobro poznajete, nikome od vas nije teško otkriti i imenovati takve učenike. Ovime upravo te molimo da se potruđiš i da nam prema svom sudu izdvojiš iz razreda neke svoje drugove i drugarice koji se vidno ističu po određenim karakteristikama.

U upitniku je navedeno osamnaest pitanja u kojima su kratko opisani pojedini oblici ponašanja u različitim situacijama. Ispod njih su prazne crte na koje ćeš napisati ime i prezime onih učenika koji su prvi u toj oblasti. Najbolje je da izabereš samo jednog koji je u tome iznad ostalih, ali ako ih je zaista više podjednako dobrih, možeš dodati još nekoga, ali najviše tri. Ako je neki pojedinac najbolji u više oblasti, potrebno je da ga upišeš više puta, praktički ispod svih pitanja u kojima je on po svojim osobinama i ponašanju najbolji. Međutim, ako u vezi s nekim pitanjem ne možeš izdvojiti nikoga tko se bitno ističe, na svako pitanje ne moraš odgovoriti, već na predviđeno mjesto upiši crticu. Ako smatraš da po nekoj osobini i ti zauzimaš prvo ili istaknuto mjesto, nemoj upisati svoje ime jer to su sigurno primijetili i tvoji drugovi i drugarice, pa će oni to učiniti.

Nastoj da dobro shvatiš svaki opisani oblik ponašanja i što je moguće objektivnije i tačnije izabereš najbolje pojedince u razredu.

Ko je od tvojih drugova i drugarica u razredu...

1. Najlakše i najbrže rješava različite teške zadatke?

2. Daje najviše novih ideja i originalnih prijedloga?

3. Pokazuje najveći interes za sticanje školskog znanja?

4. Najspretnije organizira druge učenike?

5. Piše najljepše pjesme i literarne sastave?

6. Najokretniji je i najspretniji u tjelesnom vježbanju?

7. Najljepše se govorno izražava?

8. Postavlja najviše neuobičajenih pitanja?

9. Najbolji je matematičar?

10. Najpoželjniji je za vođu i predsjednika razreda?

11. Najljepše crta, slika ili modelira?

12. Najizdržljiviji je za velike fizičke napore?

13. Ima veliku moć opažanja predmeta i događaja u svojoj okolini?

14. Najviše stvara vedro raspoloženje i ima najviše smisla za šalu?

15. Najviše čita knjige (osim školskih udžbenika)?

16. Najodgovornije izvršava preuzete obaveze?

17. Ima najrazvijeniji sluh i smisao za muziku?

18. Postiže najzapaženije rezultate u nekoj od sportskih igara?

Prilog 11 Nominacijska lista za vršnjake

Ime: _____ Razred: _____

Kada bi astronauti bili odabrani tako da ispričaju nekome na drugoj planeti sve o Zemlji, koga bi ti preporučio/la da ide?

Ko je najsmiješnija osoba u razredu?

Kada bi ti zatrebala pomoć za učenje u nekom predmetu, koga bi odabrao/la?

Ko je u razredu najbolji u rješavanju problema?

Zamisli da tvoj razred sudjeluje u projektu za izgradnju modela nečeg novog. Za koga misliš da bi izgradio najbolji i najoriginalniji model?

Ko iz razreda može napraviti sve zadatke koje treba i ima još vremena za druge aktivnosti?

Ko iz razreda ima najoriginalnije ideje, ideje kojih se ti nikad ne bi sjetio/la?

Kad djeca ne bi morala ići u školu, ko bi te mogao nagovoriti da ideš?

Ko iz razreda može smisliti najbolje argumente?

Ko bi trebao biti glavni vođa u razredu?

Ko bi mogao preuzeti ulogu učitelja/učiteljice kad on/ona nije u razredu?

Zamisli da se škola takmiči na likovnom takmičenju? Ko iz tvog razreda bi se trebao uključiti sa svojim likovnim radom?

Ko uvijek čita?

Ko ima širok raspon znanja?

Prilog 12 NADR - Procjena vršnjaka

Ime i prezime:

Razred:

1. Kada bi za astronaute birali nekoga ko bi stvorenjima s druge planete mogao ispričati sve o Zemlji, koga bi iz svog razreda ti predložio/la za put u svemir?
2. Kada bi ti trebala pomoć u učenju nekog školskog predmeta, kome iz razreda bi se obratio/la?
3. Ko je u tvom razredu najbolji ili najbolja kada se rješavaju problemski zadaci?
4. Kada bi vam učitelj/ica zadala da osmislite neki novi izum, što misliš, ko iz tvog razreda bi predložio najbolju i najoriginalniju ideju?
5. Koji učenici u tvom razredu uvijek stignu dovršiti svu zadaću, a ostane im vremena i za razne druge aktivnosti?
6. Ko u razredu priča o najoriginalnijim stvarima, koje tebi nikada ne bi pale na pamet?
7. Ko u razredu može najbolje obrazložiti svoje mišljenje u raspravama?
8. Kada učitelj/ica ne bi mogla doći na nastavu, koji učenik ili učenica iz razreda bi je najbolje mogao/mogla zamijeniti?
9. Ko iz tvog razreda najviše zna o raznim stvarima?

Prilog 13 Upitnik interesa za učenike osnovnih i srednjih škola

Ime i prezime učenika: _____ Razred: _____

Datum: _____ Dob: _____

Moja omiljena aktivnost izvan škole je
Moje obaveze kod kuće su
Sport koji najviše volim gledati je
Sport koji najviše volim igrati je
Nakon škole planiram
Posao koji želim raditi kao odrasla osoba je
Moj omiljeni predmet u školi je
Predmet u kojem sam najbolji je
Volio/voljela bih više naučiti o
U slobodno vrijeme najrađe

Za svoje zadovoljstvo čitam
Provodim oko sati ili minuta tjedno za čitanje iz zabave.
Najbolja knjiga koju sam pročitao/la je
Knjiga koju trenutno čitam je
Vrsta knjiga koje volim čitati je
Moj omiljeni časopis je
Moja omiljena TV emisija je
Koristim računar za
Mjesto na svijetu koje me najviše interesira je
Kad završim školu, želim živjeti u

Prilog 14 Formular za vlastitu nominaciju

Ime: _____ Razred: _____

Kada bi imao/la priliku sresti bilo koga iz prošlosti ili sadašnjosti, koga bi najrađe sreo/la i zašto?

Koji predmet ti je omiljeni?

Šta ti se najviše sviđa u vezi tog predmeta?

Šta najviše voliš čitati? Npr. knjige, časopise...

Koliko otprilike knjiga ili časopisa pročitaš u sedam dana?

Kada nisi u školi, šta obično radiš?

Koje stvari te najviše interesuju? Znaš li o nekim stvarima puno toga? O kojima?

Prilog 15 Upitnik o interesima učenika

Ime i prezime _____ Datum _____

1. Koja dva posla iz tvojih snova bi odabrao/la kad završiš školu?

2. Koje tri aktivnosti najrađe voliš raditi nakon škole?

3. Kad bi mogao/la pričati s bilo kojom živućom slavnom osobom ili iz prošlosti, koga bi odabrao/la?

4. Šta bi pitao/la tu osobu?

5. Napiši koje dvije knjige najviše voliš čitati.

6. Zašto su ti to omiljene knjige?

7. Koja dva predmeta iz škole najviše voliš?

8. Koje predmete ne voliš?

9. Koje stvari skupljaš?

10. Šta radiš sa stvarima koje skupiš?

Prilog 16 Obrazac za odgovore - likovna umjetnost

Priloži jedan obrazac za odgovore za svako likovno djelo iz tvog portfolija.

Ime i prezime učenika _____ Dob _____

Razred _____ Datum _____

Popunjava učenik

Diktirano učitelju/roditelju (ime) _____ Ime snimača _____

Ovaj rad je nastao:

U razredu u školi

Kod kuće

Na privatnim satovima

Korišteni materijali ili tehnika _____ Kada je rad nastao _____

Komentiraj ovaj rad vlastitim riječima. Možeš koristiti dodatne papire.

1. Opiši svoj rad i napiši koje odluke si donio/la u izradi. Npr, zašto si koristio/la te boje, oblike, linije, teksturu ili materijal?

2. Napiši kako si došao/la na ideju za tvoj rad.

3. Opiši kako si riješio/la probleme na koje si naišao/la stvarajući tvoj rad.

4. Reci zašto misliš da je to kvalitetno likovno djelo i zašto si ga priložio/la u portfolio umjesto ostalih radova koje si napravio/la.

9.2. Kreirani instrumenti u sklopu prijedloga modela identifikacije nadarenih učenika u osnovnim školama Bosne i Hercegovine

Prilog 17 Skala procjene nadarenih učenika za nastavnike i roditelje

Skala procjene nadarenih učenika za nastavnike i roditelje			
Podaci o učeniku/ci		Podaci o mjerenju	
Ime i prezime:		Datum procjene:	
Datum rođenja:		Mjesto procjene:	
Razred:		Ime i prezime ispitivača:	
Spol:		Odnos sa učenikom/com:	

Pred Vama se nalazi jedan od instrumenta za procjenu nadarenosti kod djece. Instrument se sastoji od karakteristika učenika podijeljenih po razvojnim područjima. Cilj instrumenta je da pomogne prilikom određivanja profila nadarenog učenika/ce i prilikom određivanja područja u kojem dijete pokazuje izvanprosječno razvijene sposobnosti.

Instrument se sastoji iz 10 dijelova koja se odnose na razvojna područja. Područja koja se procjenjuju su sljedeća:

- kognitivni razvoj,
- tjelesni razvoj,
- socio-emocionalni razvoj,
- komunikacija,
- govorni razvoj,
- moralni i estetski razvoj,
- motivacija,
- kreativnost,
- akademsko postignuće
- specifični interesi.

Posljednji element svakog dijela predstavlja prostor za dodatne napomene, pojašnjenja i zapažanja koja procjenjivač smatra važnim i korisnim o učeniku/ci.

Potrebno je opservirati dijete određeni vremenski period kako bi se prikupile pouzdane i valjane informacije o tvrdnjama i karakteristikama navedenim u instrumentu. Učenika je potrebno pratiti u različitim situacijama u školi i van škole, te obraćati pažnju na područja koja se pojavljuju u instrumentu. Uzmite dovoljno vremena za adekvatnu procjenu učenika i popunjavanje skale. Učenik/ca može pokazivati visokorazvijene sposobnosti unutar jednog ili više razvojnih područja, te je bitno procjenjivati područja i osobine unutar njih neovisno o drugim područjima.

Instrument je kreiran u formi Likertove skale, a sastoji se od stavki koje se odnose na ponašanja i osobine koje mogu predstavljati karakteristike nadarenosti, te od prostora za ocjene, odnosno određivanja učestalosti pojave određene tvrdnje kod učenika/ce. Stepenn učestalnosti pojave ponašanja i osobina moguć je od 1 do 5 (*1 – nikad, 2 – rijetko, 3 – ponekad, 4 – često, 5 – uvijek*). Oznakom X označite broj koji se najviše odnosi na stepenn učestalnosti ponašanja ili osobine kod učenika prema Vašem mišljenju.

<i>Pokazatelji kognitivnog razvoja</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Shvaća temeljna načela i principe pojava u prirodi i društvu					
Razumije uzročno-posljedične veze u odnosima, pojavama, procesima u okruženju u kojem živi					
Koristi apstraktne pojmove i simbole u razgovoru sa drugima i u svojim radovima					
Razumije prostorne odnose					
Brzo zaključuje o stvarima, pojavama, procesima u prirodi i društvu, te ih pomno analizira					
Pokazuje izražen vokabular					
Lako pamti ono što čuje i vidi, te se lako prisjeća tih informacija					
Koristi analitičko, logičko i kritičko prosuđivanje, te informacijama pristupa vrlo kritički, analizirajući pomno svaki detalj i situaciju.					
Uživa u rješavanju izazovnih problema i prilikom rješavanja koristi više različitih strategija rješavanja problema, gdje je uočeno korištenje poznatih strategija na nove načine					
Ima široku i duboku perspektivu svijeta koji ga okružuje i razmišlja o njegovom funkcioniranju					
Ima izražen smisao za humor, uočava komične stvari tamo gdje ih drugi ljudi ne vide, koristi sarkazam i ironiju.					

Dodatna zapažanja:

<i>Pokazatelji tjelesnog razvoja</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
--------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------

Izražena sposobnost orijentacije u prostore i koordinacije pokreta					
Izražena energija za tjelesne aktivnosti bez obzira na količinu sna, što omogućava izdržljivost u savladavanju napora					
Skladna tjelesna građa i dobro razvijena muskulatura					
Interes za sportove i dobro snalaženje u njima					
Uredno razvijena fina i gruba motorika					
Ima precizne pokrete, može vladati malim predmetima i objektima					
Spretno izvodi različite plesne, sportske i druge pokrete sa vidljivom lakoćom					
Aktivno se bavi nekim sportom i ima dobre rezultate					
Reagovanje pokretom na različite poticaje					
Provodi vrijeme vani u različitim tjelesnim aktivnostima					

Dodatna zapažanja:

<i>Pokazatelji socio-emocionalnog razvoja</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Pokazuje veliku osjetljivost na osjećaje i očekivanja drugih ljudi					
Povišena samosvijest o vlastitim unutrašnjim procesima i emocijama					
Intenzivnije pokazuje osjećanja tuge, ljutnje, sreće i radosti					
Izraženi perfekcionizam i visoka očekivanja od sebe i drugih					
Bira društvo odraslih, zrelijih osoba u odnosu na interakciju sa vršnjacima					
Samokritičnost u odnosima, postignućima, radovima i svim sferama rada i djelovanja i frustracija zbog neostvarivanja očekivanja					

Drugačiji interesi u odnosu na vršnjake					
Jaka povezanost i kapacitet za duboke odnose sa drugima praćeni empatijom i snažnom privrženosti					
Brzo prilagođavanje novim situacijama, okruženju i novim društvima					

Dodatna zapažanja:

<i>Komunikacijske vještine</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Različiti, inovativni načini izražavanja misli, osjećaja, stavova i mišljenja					
Prilagođava objašnjavanje ideja kako bi ostali shvatili					
Prepoznaje neverbalne signale osobe sa kojom razgovara					
Lako stupa u interakciju sa drugima, pronalazeći zanimljive teme za razgovor, postavljajući dubokoumna pitanja i navodeći na promišljanje					
Razvijena sposobnost aktivnog slušanja i asertivnost u komunikaciji					
Svoje misli lako prenosi u usmenoj i pismenoj komunikaciji					
Prilikom komuniciranja lako se nosi sa stresom i vlada svojim emocijama					
Pokazuje izražen vokabular kojim jasno izražava svoje želje i potrebe					
U razgovoru koristi različite sinonime i koristi mnogo riječi koje su povezane u značenju					

Dodatna zapažanja:

<i>Govorne vještine</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Lako upravlja jezikom i govorom					

Uživa u složenim jezičkim i govornim vježbama, igrama i aktivnostima					
Dobra dikcija, izgovor i razlikovanje glasova					
Brzo učenje stranih jezika i izraženo uživanje u tom procesu					
Laka sposobnost biranja adekvatnih riječi					
Izrazito uživanje u čitanju, pisanju i slušanju					
Izražene gramatičke, pravopisne vještine, lako pronalazi greške i gramatičke nedosljednosti					
Izažavanje kroz rimu					

Dodatna zapažanja:

<i>Moralni i estetski razvoj</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Idealizam i osjećaj za pravednost u različitim društvenim situacijama					
Uočavanje nelogičnosti i apsurda u okolini i svijetu					
Zabrinutost za globalne probleme (globalno zagrijavanje, glad, ratovi)					
Razočarenje u slučajevima kada drugi ne slijede i ne poštuju svoje ideale, ciljeve i očekivanja					
Obraćanje pažnje i zabrinutost u situacijama koje se dešavaju drugima					
Lako uočavanje razlika između dobrog i lošeg i reagovanje na nepravdu					
Uočavanje, doživljavanje, vrednovanje i ostvarivanje estetskog djelovanja					

Dodatna zapažanja:

<i>Motivacija</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
-------------------	----------	----------	----------	----------	----------

Izražen motiv za uticajem i postignućem					
Potreba za ostvarivanjem vlastitih sposobnosti					
Zanos u savladavanju novih vještina i znanja					
Jaka intenzična motivacija i ustrajnost u interesima					
Usmjerenost ka cilju					
Snažna radna energija i usmjerenost na zadatak duže vrijeme					
Rezilijentnost na vanjske, ometajuće faktore					
Izražena znatiželja, radoznalost i „glad“ za znanjem					

Dodatna zapažanja:

<i>Kreativnost</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Izražena sposobnost kreativnog razmišljanja koje dovodi do neobičnih, originalnih i vrlo pametnih rješenja različitih problema					
Uočavanje, doživljavanje i kombiniranje stvari na nov i neuobičajen način					
Fleksibilnost u mišljenju i radu					
Rješavanje zadataka na inovativan način					
Fluentnost u obradi informacija i objekata					
Sposobnost ukrašavanja ideja različitim detaljima					
Odbacivanje društvenih pritisaka u mišljenju					
Čvrst osjećaj nezavisnosti					
Prisutnost samokontrole i predanosti poslu					
Prilagođavanje novim okolnostima i jaka želja za promjenom rutine					

Dodatna zapažanja:

<i>Akademsko postignuće</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
-----------------------------	----------	----------	----------	----------	----------

Odličan uspjeh iz većine društvenih i/ili prirodnih predmeta					
Jaka motivacija i izražene sposobnosti u rješavanju različitih matematičkih zadataka na apstraktan i drugačiji način					
Jaka želja za čitanjem novih i stručnih materijala koje traje duži vremenski period					
Zainteresiranost za tehnologiju i korištenje tehnologije u različite svrhe					
Učestvovanje u različitim diskusijama u školi koje se vode unutar različitih tema					
Odgovornost u izvršavanju školskih obaveza					
Jak interes za školu i školska dešavanja					
Izražena samostalnost u radu, predanost i jaka koncentracija					
Uključenost u različite vannastavne aktivnosti unutar sfere interesovanja					

Dodatna zapažanja:

<i>Specifični interesi</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Izražen osjećaj za ritam, muziku, rimu, ples i sviranje instrumenata					
Izražena sposobnost likovnog izražavanja koja prelazi u apstraktnost					
Ljubav prema društvenim igrama u kojima do izražaja dolaze različite misaone sposobnosti					
Mogućnost literarnog izražavanja u smislu poezije i proze					
Sposobnost improvizacije, imitiranja, postovječivanja sa likovima					
Sposobnost kreiranja različitih proizvoda					
Posjedovanje različitih hobija					
Dublje poznavanje određenih tema (dinosaurusi, muzika, sport, historija, umjestnost) u odnosu na vršnjake					

Kvalitetno i produktivno korištenje slobodnog vremena					
---	--	--	--	--	--

Dodatne napomene:

Ukoliko neke informacije o učeniku/ci nisu pokrivena skalom, a smatrate ih važnima, molimo da ih dopišete na donje crte.

Sažetak rezultata

<i>Područje procjene</i>	<i>Zbir</i>
Kognitivni razvoj	
Socio-emocionalni razvoj	
Komunikacija	
Tjelesni razvoj	
Govorni razvoj	
Moralni i estetski razvoj	
Motivacija	
Kreativnost	
Akademsko postignuće	
Specifični interesi	
<i>Ukupno:</i>	

Prilog 18 Skala procjene za vršnjake

Skala procjene za vršnjake		
Podaci o učeniku/cu koji se procjenjuje:	Podaci o učeniku koji procjenjuje:	Podaci o mjerenju:
Ime i prezime:	Ime i prezime:	Datum:
Razred:	Razred:	Mjesto:
Spol:	Spol:	

Pred tobom se nalazi upitnik koji ima za cilj da prikupi podatke u učeniku/ci iz tvog razreda i o njegovim/njenim osobinama, sposobnostima i interesima. Ti, kao njegov/njen prijatelj/prijateljica iz razreda sigurno ga/je dobro poznaješ i tvoje informacije nam mogu pomoći u prepoznavanju nadarenog učenika/ce.

Upitnik se sastoji od osam dijelova, gdje svaki dio predstavlja skup karakteristika koje tvoj drug ili drugarica može imati, a tvoj zadatak je da ih prepoznaš i označiš brojem od 1 do 5 koji se odnose na to koliko često primijetiš kod svog druga ili drugarice određenu osobinu:

- 1 – nikad
- 2 – rijetko
- 3 – ponekad
- 4 – često
- 5 – uvijek

Dijelovi upitnika su sljedeći:

- kognitivni razvoj – odnosi se na pamćenje, razumijevanje i razmišljanje tvog druga/dugarice
- socio-emocionalni razvoj – podrazumijeva odnose među vama, vaše drugarstvo i ocjeđanja
- komunikacija – odnosi se na to kako tvoj drug/dugarica komunicira sa drugim ljudima
- tjelesni razvoj – predstavlja tjelesni izgled tvog druga/dugarice i tjelesne aktivnosti koje voli da radi
- motivacija – podrazumijeva sa kakvom željom tvoj drug/dugarica obavlja svoje obaveze i zadatke
- kreativnost – se odnosi na maštovitost tvog druga/dugarice
- školski uspjeh – podrazumijeva to kakav je tvoj drug/dugarica učenik u školi
- posebni interesi – predstavlja ono što tvoj drug/dugarica voli da radi u slobodno vrijeme.

Tvoj zadatak je da oznakom **X** označiš broj koji najbolje opisuje koliko često primjećuješ određenu karakteristiku kod svog druga/dugarice.

<i>Karakteristike kognitivnog razvoja</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
--	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------	-----------------

Učenik/ca lako pamti sve informacija sa časova					
Učenik/ca lako razumije novo gradivo					
Učenik/ca lako rješava sve zadatke, probleme, zagonetke i zna odgovore na dosta pitanja					
Učenik/ca koristi komplikovane i teške riječi kada priča sa drugim ljudima					
Učenik/ca razumije zbog čega je došlo do nekog događaja u prirodi i društvu					

<i>Karakteristike socio-emocionalnog razvoja</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Učenik/ca brine o osjećanjima drugih ljudi					
Učenik/ca lako pokazuje tugu, sreću ili radost					
Učenik/ca više voli društvo starijih osoba					
Učenik/ca je dobar drug/drugarica					
Učenik/ca pomaže drugima u radu					

<i>Karakteristike komunikacije</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Učenik/ca koristi mnogo riječi kada priča sa drugima					
Učenik/ca lako izražava svoje misli					
Učenik/ca postavlja mnogo pitanja drugim ljudima					
Učenik/ca lako pronalazi temu za razgovor i sa odraslim ljudima i sa djecom					
Učenik/ca kada priča koristi ruke, mijenja izraze lica i položaj tijela.					

<i>Karakteristike tjelesnog razvoja</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Učenik/ca voli sport i dobar/a je u raznim sportovima					
Učenik/ca se lako snalazi u prostoru					
Učenik/ca ima mnogo energije i teško se umara					
Učenik/ca je spretn/a kada izvodi ples, sportske radnje i druge aktivnosti					
Učenik/ca voli provoditi vrijeme vani					

<i>Karakteristike motivacije</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Učenik/ca voli nove, drugačije i teže zadatke					
Učenik/ca ne odustaje dok ne završi sve zadatke i obaveze					

Učenik/ca želi da zna nove stvari					
Učenik/ca uživa kada radi na različitim zadacima					
Učenik/ca voli da uči					

<i>Karakteristike kreativnost</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Učenik/ca ima nove, drugačije ideje					
Učenik/ca lako smišlja zanimljive igre					
Učenik/ca crta maštovite crteže					
Učenik/ca smišlja zanimljive priče					
Učenik/ca je smiješan/a i zabavan/a					

<i>Školski uspjeh</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Učenik/ca ima odlične ocjene iz većine školskih predmeta					
Učenik/ca voli da uči					
Učenik/ca ide na mnogo sekcija i vannastavnih aktivnosti					
Učenik/ca učestvuje na školskih, oćinskim i državnim takmićenjima iz mnogih školskih predmeta					
Učenik/ca voli da čita knjige koje nisu obavezne za školu					

<i>Posebni interesi</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Učenik/ca ima mnogo hobija					
Učenik/ca voli da crta					
Učenik/ca voli da sluša muziku					
Učenik/ca voli da piše pjesme i priče					
Učenik/ca da igra društvene igre					

Dotadne osobine koje tvoj drug/drugarica posjeduje, a ti ih smatraš bitnim?

<i>Područje procjene</i>	<i>Zbir</i>
Kognitivni razvoj	
Tjelesni razvoj	
Socio-emocionalni razvoj	
Komunikacija	
Motivacija	

Kreativnost	
Školski uspjeh	
Posebni interesi	
<i>Ukupno:</i>	

Prilog 19 Upitnik o interesima učenika

Upitnik o interesima učenika	
Podaci o učeniku:	Podaci o mjerenju
Ime i prezime:	Datum:
Razred:	Mjesto:
Spol:	

Pred tobom se nalazi upitnik koji ima za cilj odrediti tvoje najznačajnije *interese*, hobije, ono što voliš raditi, te u čemu si dobar i u čemu uživaš. Također, ovaj upitnik će nam pomoći da nam kažeš kako vidiš sebe u *određenim situacijama* i koje su tvoje najizraženije *osobine*.

Upitnik se sastoji od (broj) tvrdnji koje se odnose na specifične situacije, interese i aktivnosti koje mogu biti predmet tvog interesovanja. Tvoj zadatak je da promisliš o njima, te da na skali od 1-5 oznakom *X* odrediš stepen slaganja sa određenom tvrdnjom. Objašnjenje skale:

- 1 – u potpunosti se ne slažem
- 2 – ne slažem se
- 3 – niti se slažem niti se ne slažem
- 4 – slažem se
- 5 – u potpunosti se slažem.

Sebe vidim kao nekoga ko...	1	2	3	4	5
<i>...u različitim situacijama...:</i>					
brzo pamti nove informacije					
uspješno rješava zagonetke i teška pitanja					
smišlja originalna rješenja problema					
ne slijedi standardne korake prilikom rada na zadatku/problemu					
se maksimalno posveti radu na zadatku i uživa u njemu					
obraća pažnju na detalje					
voli da čita i kritički promišlja o pročitanom					
ima bujnu maštu					
analizira informacije koje do njega dolaze					
ima bujnu maštu					
preuzima odgovornost					
donosi odluke u ime grupe					
preuzima odgovornost					
pronalaži greše u vlastitim i tuđim radovima					
može prepoznati umjetničko djelo i njegovu vrijednost					
pomaže drugim ljudima u nevolji					

brine o osjećanjima drugih ljudi					
...ko je...:					
duhovit i domišljat					
empatičan					
borac protiv nepravde					
društven					
perfekcionista					
organizovan (u pogledu vremena, prostora u kojem radi, prioriteta i obaveza)					
posvećen školi i svojim obavezama					
motivisan da napreduje i postiže dobre rezultate					
hrabar					
voli školu					
...ima različite interese kao što su...:					
čitanje, istraživanje, otkrivanje novih stvari					
pisanje priča, pjesama, igrokaza					
sviranje i pjevanje					
bavljenje nekim sportom					
bavljenje različitim hobijima					
Ukupno:					
Zbir:					

Navedi 3 osobine koje najviše voliš kod sebe:

Navedi tri osobine koje bi volio/voljela dodatno unaprijediti:

Navedi 3 svoje vještine koje su ti najznačajnije za uspješan rad u školi:

Navedi 3 svoje vještine koje bi volio/voljela dodatno unaprijediti:
